

T.C.
Fırat Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

**ORTAOKUL TÜRKÇE DERSİNDE ÖĞRETMEN VE
ÖĞRENCİLERİN TÜRKÇE SÖZLÜK KULLANMA
TUTUMLARI**

Yüksek Lisans Tezi

Murat SÜT

Danışman: Doç. Dr. Ercan ALKAYA

Elazığ, 2015

T.C.
Fırat Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı

ORTAOKUL TÜRKÇE DERSİNDE ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİLERİN
TÜRKÇE SÖZLÜK KULLANMA TUTUMLARI

Murat SÜT'ün hazırlamış olduğu, “Ortaokul Türkçe Dersinde Öğretmen ve Öğrencilerin Türkçe Sözlük Kullanma Tutumları” başlıklı tez, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulunun.....tarih vesayılı kararı ile oluşturulan jüri tarafından..... tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda yüksek lisans tezini oy birliği/oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri: (unvan sırasına göre)

İmza

1: Doç. Dr. Ercan ALKAYA

2: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN

3: Yrd. Doç. Dr. Murat ŞENGÜL

Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mukadder BOYDAK ÖZAN

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

BEYANNAME

Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Ercan ALKAYA danışmanlığında hazırlamış olduğum "Ortaokul Türkçe Dersinde Öğretmen ve Öğrencilerin Türkçe Sözlük Kullanma Tutumları" adlı yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

Murat SÜT

27/02/2015

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Ortaokul Türkçe Dersinde Öğretmen ve Öğrencilerin Türkçe Sözlük Kullanma Tutumları

Murat SÜT

Fırat Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

Elazığ, 2015, Sayfa: X + 106

Dili doğru ve güzel kullanmanın başarının anahtarlarından biri olduğu günümüzde kabul edilen bir gerçektir. Dili etkili kullanmanın anahtarı ise geniş bir kelime hazinesine sahip olmaktır. Bu yüzden öğrencilerin geniş bir kelime hazinesine sahip olması için Türkçe derslerinde ve diğer derslerde yapılması gereken bir takım etkinlikler bulunmaktadır. Bu tür etkinliklerde kullanılacak en önemli materyallerden biri de okul sözlükleridir. Öğrencilerin, bilmedikleri bir kelime ile karşılaştıklarında, bu kelimenin anlamını öğrenmek için başvurabilecekleri nitelikli sözlüklerin bulunması son derece önemlidir.

Bu çalışmada; sözlük ve sözlük bilimi, Türk sözlükçülük tarihi, sözlük kullanma alışkanlığının ana dili becerilerine olan etkisi, öğrencilerin kelime hazinesini geliştirmeye yönelik yapılabilecek uygulamalar üzerinde durulmuştur. Ayrıca yapılan nicel çalışmalarla, ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanma tutumları ve Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlardan hareketle yapılabilecekler hakkında önerilerde de bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: sözlük, kelime hazinesi, sözlük kullanma tutumu, okul sözlükleri.

ABSTRACT

Master Thesis

Using Turkish Dictionary Attitudes of Secondary Scholl Students and Teachers in Turkish Lessons

Murat SÜT

Fırat University

Institute of Educational Science

Department of Turkish Language Education

Elazığ, 2015; Page: X + 106

It is a fact that one of the keys to success is using language well in ourday. The key to using language effectively is having rich vocabulary. Therefore, there are some certain activities to do in Turkish lessons and others in order to have this big vocabulary for students. One of the most important materials is school dictionaries to use in this kind of activities. When our students come across with an unknown word, it is vital that there are some qualified dictionaries to consult in order to learn the meaning of this word.

In this study, dictionary and dictionary science, Turkish lexicography history, the effect of habit of using dictionary on mother tongue, and practices to improve students' vocabulary are discussed. Moreover, with the quantitative researches, secondary school students' attitude towards using dictionary and Turkish language teachers' attitude towards using dictionary are tried to be identified. Also, with the results that are obtained with this study, some suggestions are given about future steps.

Key Words: dictionary, vocabulary, attitude towards using dictionary, school dictionary.

ÖN SÖZ

Başarı, ancak kendisini doğru olarak ifade etme gücüne sahip bireylerin işidir. Bu bakımdan çocuklarımıza kazandırılması gereken en temel alışkanlıkların başında kendisini doğru ifade etme becerisi gelmektedir. Öğrencilerimizin kendini doğru olarak ifade edebilmelerinin en önemli ön koşulu ise güçlü bir kelime hazinesine sahip olmalarıdır. Düşüncenin temeli dil, dilin temeli ise kelimedir. Kelimelerle düşünen insanın düşünce dünyası, ancak sahip olduğu kelime hazinesi kadardır.

Kelime hazinesi insanın dünyaya gelişi ile oluşmaya ve gelişmeye başlar. Okul çağına gelindiğinde ise bu süreç formal bir hâl alır. Okul ortamı uyarılarla dolu bir kelime hazinesidir. Ortaokul döneminde özellikle Türkçe derslerinde kelime öğretimi sürecinin önemli bir yeri vardır. Öğrencilerin kelime hazinelerini geliştirmelerinin en iyi yolu ise sözlük kullanmaya yönelik olumlu tutuma sahip olmalarından geçmektedir. Türkçe öğretmenleri de bu noktada olumlu sözlük kullanma tutumlarıyla öğrencilere örnek olmalıdır.

Bu çalışma, ortaokul öğrencilerinin ve Türkçe öğretmenlerinin Türkçe sözlük kullanmaya ilişkin tutumlarını belirlemeyi ve bu bağlamda değerlendirmelerde bulunmayı amaçlamaktadır.

Yapmış olduğum bu çalışmada öncelikle lisans öğrenimimden itibaren üzerimde büyük emekleri olan değerli hocam Doç. Dr. Ercan ALKAYA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışmamın tüm aşamalarında desteklerini esirgemeyen hocalarım; Yrd. Doç. Dr. A. Turan SİNAN'a, Yrd. Doç. Dr. S. Kaan YALÇIN'a, Yrd. Doç. Dr. Murat ŞENGÜL'e ve Arş. Gör. Veysel İbrahim KARACA'ya teşekkür ediyorum.

Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencileri M. Cengiz ÇAKMAK, Remzi ÇALIŞIR ile Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi T. Kaan BULUT'a teşekkür ediyorum.

Ayrıca, Gazi Üniversitesinde görev yapan Arş. Gör. Emre SÖNMEZ'e teşekkür ediyorum.

Bu çalışmada ve tüm çalışma hayatımda desteklerini asla esirgemeyen ve bana her zaman güç veren başta babam olmak üzere tüm aileme şükranlarımı sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

BEYANNAME	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
TABLolar LİSTESİ	VIII
EKLER LİSTESİ	X
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	2
1.2. Araştırmanın Amacı.....	4
1.3. Araştırmanın Önemi	4
1.4. Sayıtlılar	5
1.5. Sınırlılıklar	5
İKİNCİ BÖLÜM	7
2. SÖZLÜK VE SÖZLÜK BİLİMİ	7
2.1. Sözlük	7
2.2. Sözlükçülük.....	9
2.2.1. Türk Sözlükçülük Tarihi	11
2.3. Sözlük Bilimi	16
2.3.1. Sözlüklerin Sınıflandırılması.....	18
2.3.2. Sözlük Hazırlama Süreci.....	20
2.3.3. Sözlükçülük Sorunları.....	24
2.3.3.1. Sözlüklerin Hazırlanmasındaki Teknik Sorunlar	27
2.4. Türk Dil Kurumunun Sözlük Geleneği ve Yapılan Çalışmalar	29
2.4.1. Sözlük Çalışmalarının Amacı.....	32
2.4.2. Cumhuriyet Döneminde Yapılan Çalışmalar	34
2.5. Sözlük Kullanma Alışkanlığının Ana Dili Becerilerine Etkisi	39
2.6. Türkçe Eğitiminde Kelime Hazinesinin Önemi	43
2.6.1. Kelime ve Kelime Hazinesi	47
2.6.1.1. Kelime Hazinesini Arttırmaya Yönelik Olarak Yapılacak Uygulamalar	50

2.6.1.1.1. Kelime Hazinesini Geliştirme Teknikleri	52
2.7. Türkçe Öğretiminde Sözlük Kullanımı	54
2.8. İlköğretim Türkçe Sözlüklerinin Hazırlanmasında Temel Ölçütler	58
2.8.1. Sözlüklerin Hazırlanmasında Uyulması Gereken İlkeler	59
2.8.1.1. İlköğretim Sözlüklerinin Biçimsel Özellikleri	61
2.8.1.2. İlköğretim Sözlüklerinin İçerik Özellikleri	62
2.9. Okul Sözlükleri.....	64
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	67
3.YÖNTEM.....	67
3.1. Araştırmanın Modeli.....	67
3.2. Evren ve Örneklem.....	67
3.3. Veri Toplama Araçları	68
3.3.1. Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu	68
3.3.2. Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği.....	69
3.4. Veri Toplama Süreci.....	72
3.5. Verilerin Analizi.....	72
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	73
4. BULGULAR VE YORUM.....	73
4.1. Ortaokul Öğrencilerinin Sözlük Kullanımına Yönelik Tutumları	73
4.2. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanma Tutumları.....	80
BEŞİNCİ BÖLÜM	87
5. SONUÇ ve ÖNERİLER	87
5.1. Ortaokul Öğrencilerinin Sözlük Kullanma Tutumlarına Yönelik Öneriler	89
5.2. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanma Tutumlarına Yönelik Öneriler	91
KAYNAKÇA	92
EKLER	99
ÖZGEÇMİŞ.....	106

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Ölçek Madde Sayısı ve Güvenirlik Analizi Sonuçları.....	69
Tablo 2. Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği Güvenirlik Analizi Sonuçları	71
Tablo 3. Sınıf Değişkenine İlişkin Betimsel İstatistikler	73
Tablo 4. Öğrencilerin Sözlük Kullanmaya Yönelik Tutum Düzeyleri (n = 879)	74
Tablo 5. Sözlük Kullanmaya İlişkin Tutum Ölçeği Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları.....	75
Tablo 6. Sözlük Kullanmaya İlişkin Tutum Ölçeği Puanlarının 5. ve 6. Sınıflara Yönelik U Testi Sonuçları.....	76
Tablo 7. Sözlük Kullanmaya İlişkin Tutum Ölçeği Puanlarının 5. ve 7. Sınıflara Yönelik U Testi Sonuçları.....	77
Tablo 8. Sözlük Kullanmaya İlişkin Tutum Ölçeği Puanlarının 5. ve 8. Sınıflara Yönelik U Testi Sonuçları.....	77
Tablo 9. Sözlük Kullanmaya İlişkin Tutum Ölçeği Puanlarının 6. ve 7. Sınıflara Yönelik U Testi Sonuçları.....	78
Tablo 10. Sözlük Kullanmaya İlişkin Tutum Ölçeği Puanlarının 6. ve 8. Sınıflara Yönelik U Testi Sonuçları.....	78
Tablo 11. Sözlük Kullanmaya İlişkin Tutum Ölçeği Puanlarının 7. ve 8. Sınıflara Yönelik U Testi Sonuçları.....	79
Tablo 12. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Betimsel İstatistikler	80
Tablo 13. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanmaya Yönelik Tutum Düzeyleri (n = 198)	81
Tablo 14. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanmaya Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre t- Testi Sonuçları	82
Tablo 15. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanma Tutumlarının Hizmet Yılına Göre Betimsel İstatistikleri	83
Tablo 16. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanmaya Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Hizmet Yılı Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları	84
Tablo 17. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanma Tutumlarının Ortalama Öğrenci Sayısına Göre Betimsel İstatistikleri.....	84

Tablo 18. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanımına Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Ortalama Öğrenci Sayısı Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları.....	85
Tablo 19. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanımına Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Kullanılan Sözlük Türüne Göre t- Testi Sonuçları.....	86

EKLER LİSTESİ

- EK 1.** Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği İçin Ölçek Geliştiricilerinden Alınan İzin Belgesi.....99
- EK 2.** Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu İçin Ölçek Geliştiricilerinden Alınan İzin Belgesi..... 100
- EK 3.** Öğretmenlere ve Öğrencilere Uygulanan Ölçekler İçin Gaziantep Valiliğinden Alınan İzin Belgesi 101
- EK 4.** Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği 102
- EK 5.** Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu 103

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

Günümüzde hızla gelişen bilime ve teknolojiye hayatımızdaki bütün ögeler uyum sağlamaya çalışmaktadır. Sürekli olarak gelişen ve değişen dünya, bireyi de bu değişim sürecine ayak uydurmaya zorlamaktadır. Şüphesiz ki bu sürecin dışında durmak, bireyin iradesi ile mümkün değildir. Bu süreçten en çok etkilenen ögelerden biri de dildir. Dil, insanoğlunun düşünce serüveninin başlangıcıdır. İnsanı diğer bütün varlıklardan ayıran en temel becerisi dili kullanma becerisidir. Tarihî süreç içerisinde yukarıda bahsedilen değişim ve gelişim sürecinin öncüleri olan bireyler ve toplumlar köklü bir dile sahip olan bireyler ve toplumlardır.

Bir toplumun dilini koruması ve onu etkin olarak kullanması için gayret göstermesi en az diğer bütün alanlardaki gelişim mücadelesi kadar kutsaldır ve önemlidir. Dili korumanın ve etkili kullanmanın en önemli aracı ise sözlüklerdir. Cemil Meriç “Bu Ülke” isimli eserinde bu konuya şu şekilde değinmiştir: “Kâmus, bir milletin hafızası, yani kendisi; heyecanı, hassasiyetiyle, şuuruyla. Kâmusu uzanan el namusa uzanmıştır. Her mukaddesi yıkan Fransız İhtilali, tek mukaddese saygı göstermiş: Kâmusu.”(Meriç, 2012, s. 88).

Bir dile hizmet etmenin en güzel yollardan birisi o dile yetkin sözlükler kazandırmaktır. Nitekim kendi dilimizden örnek verecek olursak, asırlardır hâlâ özgünlüğünü koruyan Dîvânu Lugâti't-Türk'ün yazarı Kâşgarlı Mahmud'un ilk Türkolog olarak anılmasının ve ses bayrağımızın bugün hâlâ geniş bir coğrafyada dalgalanmasında büyük katkısı olduğunun herkes tarafından kabul edilmesinin temel sebebi de budur.

Sözlük bilimciler, bir sözlüğü hazırlarken hangi amaçla ve kimlere yönelik olarak hazırladıklarını hesap eder ve sözlüğü ona göre hazırlarlar. Ortaya konulan sözlükler Türkçe öğretiminin en önemli araçlarıdır. Türkçe öğretimi sürecinde öğrencilerin bilmedikleri kelimelerin anlamlarını öğrenmelerini sağlamak ve kelime hazinelerini geliştirmek için sözlük kullanmayı teşvik etmek önem arz etmektedir. Bu açıdan, öğretmenler, sözlüğü ilk başta kendileri etkin olarak kullanarak öğrencilere

örnek olmalı daha sonra da öğrencilerin sözlük kullanma tutumlarını geliştirici etkinlikler yapmalıdırlar.

Kelime hazinesi geniş olan bireylerin dili daha etkili ve verimli kullandığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu sebeple Türkçe öğretimi sürecinin en önemli amaçlarından birisi de öğrencilerin kelime hazinelerini geliştirmektir. Fakat bu amaca sadece Türkçe derslerinde ulaşılması mümkün değildir. Bu yüzden amaca yönelik olarak bütün derslerde bütüncül bir yaklaşımla etkinlikler yapılmalıdır. Bu noktada Türkçe öğretmenleri gerekirse diğer öğretmenlere de bu konuda rehber olmalı ve yapılması gerekenlerle ilgili olarak bilgi vermelidirler.

Öğretmenlerin ve öğrencilerin sözlük kullanma tutumlarına yönelik olarak belirli çalışmalar ve teşvik edici uygulamalar yapmadan önce mevcut durumun belirli bir ölçekte tespit edilmesi gerekmektedir. Bu açıdan, bu çalışma, hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin sözlük kullanma tutumlarını ortaya koyacak uygulamaları da içine alacak şekilde yapılmıştır. Araştırmanın birinci bölümü; araştırmanın problem durumunu, amacını, önemini, sayıltılarını, sınırlılıklarını, evren ve örneklemini kapsamaktadır. İkinci bölümde ise sözlük, sözlük bilimi, ülkemizde bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar, bu çalışmaların amacı, sözlük kullanmanın faydaları, ideal bir sözlüğün biçimsel ve içerik özellikleri ve mevcut okul sözlükleri konularına değinilmiştir. Araştırma yapılırken nasıl bir yol izlendiği üçüncü bölümde “Yöntem” başlığı ile ele alınmıştır. Dördüncü bölümde yapılan uygulamanın bulguları ve yorumlar yer almaktadır. Beşinci bölümde ise araştırmanın verilerinden hareketle oluşturulan sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Dil eğitiminde yaşanan en önemli sorunlardan birisi öğrencilerin kelime hazinesinin yeterince zengin olmayışıdır. Öğrenciler daha önceki zamanlara göre daha fazla uyaran ile karşılaşmalarına rağmen daha az kelime kullanmakta ve günlük hayatta dahi iletişim problemi yaşamaktadırlar. Yaşanan sorunlar Türkçe öğretimi sürecinde kelime öğretimi ile ilgili daha farklı uygulamaların gerekliliğini açıkça göstermektedir. Öğrenciler anlamını bilmedikleri bir kelime ile karşılaştıklarında kelimenin anlamını öğrenmek için sağlıklı bir kaynağa başvurmalı, onu kelime hazinesinin kapsam alanı

içine almayı alışkanlık hâline getirmelidirler. Bunu sağlamak da ancak sözlük kullanma tutumunu istenilen düzeye getirmek ile mümkün olacaktır.

Sözlük kullanma tutumunu istenilen düzeye getirmek için öğretmenlerin örnek olarak ders içi etkinliklerde ve derse hazırlık aşamasında sözlük kullanması gerekmektedir. Öğretmen, örnek olarak sözlük kullanmanın yanında öğrencilere sözlüğü doğru kullanmayı da göstermelidir. Öğrenci, anlamını bilmediği bir kelime ile karşılaştığında yapacaklarını zihninde şekillendirebilmelidir.

Öğrencilerin ve öğretmenlerin sözlük kullanma tutumlarını ortaya koyan ve analiz eden çalışmaların sınırlı olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmalarda da bu iki durum ayrı çalışma konuları olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda yapılmış olan sınırlı sayıdaki çalışmaların sonuçları da konunun daha fazla irdelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca mevcut sözlüklerin hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verdiği de merak konusudur. Sözlükler hazırlanırken öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyleri, ders kitaplarındaki mevcut kelime hazinesi, yüz temel eser gibi önemli hususların dikkate alınıp alınmadığı da bilinmemektedir. Bunların yanı sıra ideal bir sözlüğün nasıl olması gerektiği, içerik özellikleri ve biçimsel özellikleri üzerindeki tartışmalar da devam etmektedir.

Türkçe öğretimi sürecinde kullanılan materyaller içerisinde sözlüğün olup olmadığı hususunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin ve öğrencilerin hangi etkinliklerde sözlüğü kullandıkları da bilinmemektedir.

Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumlarının cinsiyet, hizmet yılı ve derse girdikleri sınıflardaki ortalama öğrenci sayılarına göre ne şekilde farklılaştığı da merak edilmektedir. Bu değişkenlere göre durumun ortaya konması, duruma yönelik olumlu müdahalelerin yapılmasını sağlayacaktır.

Ortaokul öğrencilerinin sınıf seviyelerine (5., 6., 7. ve 8. sınıf) göre sözlük kullanma tutumlarının ne düzeyde değiştiği de bilinmemektedir. Ayrıca, belirtilen sınıf seviyelerinde öğrencilerin sözlük kullanma alışkanlıklarının nasıl olduğu ve sözlük kullanmanın faydalarını ne şekilde değerlendirdiği de merak edilmektedir.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bir dili oluşturan kelimelerin anlamı, yazılışı, telaffuzu, örnek kullanımı gibi bilgilere yer veren sözlükler, dil eğitiminde kullanılması gereken önemli materyallerdir. Sözlükler etkin olarak kullanıldığı takdirde bireyin dili kullanma becerisini geliştiren temel kaynaklardır. Bireylerin sözlükten etkin olarak faydalanması için de sözlüklerin belirli özellikleri barındırması ve bireylerin ihtiyaçlarına cevap vermesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın genel amacı, Türkçe öğretmenlerinin ve ortaokul öğrencilerinin Türkçe sözlük kullanmaya yönelik tutumlarını belirlemektir. Bu genel amaçlar çerçevesinde belirlenen alt amaçlar şu şekildedir:

1. Ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanmaya yönelik tutumları nasıldır?
2. Ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanmaya yönelik tutumları sınıf seviyesine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanmaya yönelik tutumları nasıldır?
4. Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanmaya yönelik tutumları mesleki kıdemlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5. Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanmaya yönelik tutumları dersine girdikleri sınıflardaki öğrenci sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

1.3.Araştırmanın Önemi

Sözlükler ait oldukları dilin en önemli eserleri arasındadır. Sözlükler, bir dilin içerdiği sözcükleri alfabetik olarak kapsayan, o dilin deyim ve örnek cümlelerini de ihtiva eden kaynaklardır. Aynı zamanda sözlükler dil eğitiminin de temel araçları arasında yer alır. Bir dilin derinliği ve kodları sözlüklerde gizlidir.

Dil eğitiminde temel amaç, bireyin temel dil becerilerini sağlıklı olarak kazanmasını sağlamaktır. Temel dil becerilerini kazanmanın en önemli aşaması kelime hazinesini zenginleştirmektir. Bu yüzden Türkçe eğitiminde en önemli amaçlardan birisi öğrencilerin kelime hazinesini zenginleştirmektir.

Kelime hazinesini zenginleştirirken kullanılacak en önemli materyal sözlüklerdir. Çünkü her öğrencinin kelime hazinesi de aslında bir sözlüktür. Öğrenci bilmediği bir kelime ile karşılaştığında kendi sözlüğünü, nitelikli bir sözlükle

bütünleştirecek geliştirecektir. Bunu sağlamanın yolu ise sözlük kullanmayı alışkanlık hâline getirmektir. Bu sayede kendini daha iyi ifade eden bireyler yetiştirmenin yolu açılmış olacaktır.

Öğrencilerin sözlük kullanma tutumlarını kendilerine her konuda rehber edindikleri öğretmenlerin sözlük kullanma tutumlarından ayırmak doğru olmayacaktır. Öğretmen “Lügatte pehlivanlık olmaz.” düsturuyula öğrencilere örnek olarak sözlük kullanmalıdır. Bu sayede öğrenci sözlük kullanmanın faydalı bir davranış olduğunun farkına varacaktır.

Öğrencilere sözlük kullanma tutumunu kazandırmadan önce mevcut durumun tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu durum tespiti yapılırken Türkçe öğretmenlerinin de sözlük kullanma tutumlarının ortaya konulması önemli bir husustur. Bu açıdan bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin ve Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumları belirli değişkenler de göz önünde bulundurularak ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca çalışmada sözlük ve sözlük bilimi ile ilgili bazı teorik bilgilere de yer verilecektir.

1.4.Sayıtlılar

1. Veri toplama aracı olarak kullanılan ölçek ve anket ortaokul öğrencilerinin ve Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanmaya yönelik tutumlarını yansıtacak özelliklere sahiptir.
2. Öğretmenler ve öğrenciler anket ve ölçek formlarındaki sorulara yanıt verirken gerçek durumlarını yansıtmışlardır.

1.5.Sınırlılıklar

1. Bu çalışmanın, öğrencilerin sözlük kullanma tutumlarını ölçmeye yönelik olan kısmı, Gaziantep ilinde farklı yerleşim birimlerinde öğrenim gören 879 ortaokul öğrencisiyle sınırlıdır.
2. Bu çalışmanın, Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumlarını ölçmeye yönelik olan kısmı, Gaziantep ilinde farklı okullarda görev yapan 198 Türkçe öğretmeniyle sınırlıdır.

3. Bu alışma, ortaokul ğrencilerinin ve Türkçe ğretmenlerinin sözlük kullanma tutumları ile sınırlıdır.
4. Araştırmada elde edilen veriler, araştırmada kullanılan veri toplama araçları ile sınırlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÖZLÜK VE SÖZLÜK BİLİMİ

Bir dilin söz varlığını inceleyen dil bilgisi dalına leksikoloji (sözlük bilimi); sözlük hazırlanması ile ilgili ilke ve yöntemlerle uğraşan kola ise leksikografi (sözlük bilgisi) adı verilir.

2.1. Sözlük

Latince glossa, İngilizce dictionary, lexicon, vocabulary, glossary; Fransızca dictionnaire; Almanca wörterbuch, Arapça lüğat, kâmus; Farsça ferheng; Yunanca lexicon, Rusça slovar gibi kelimelerle karşılanan sözlük kelimesi için Türkçede, ilk sözlüğümüz olan Dîvânu Lugâti't-Türk ile birlikte Arapça “lüğat”, zaman zaman da Farsça “ferheng” ve yine Arapça “kâmus” (Kâmus-ı Türkî) kelimeleri kullanılmıştır. Bu kavramı karşılamak üzere daha sonra Türkçe söz isminden +lük isimden isim yapma ekiyle sözlük kelimesi türetilmiştir. (İlhan, 2007, s. 13).

Sözlük terimi, bugünkü anlamda 1225'te John Garland tarafından ilk kez kullanılmış bugüne kadar birkaç önemli köken bilgisi sözlüğü de hazırlanmıştır. Batıda, sözlükçülükteki gelişme daha sonraki yüzyıllarda olmuştur (Aksan, 2000, s. 70).

Sözlük, kısaca bir dilin söz varlığını belli bir düzene göre bir araya getiren eserdir. Farklı şekillerde tanımlanan sözlük, “bir dilin ya da bir dilin bir bölümünün genel olarak veya belirli bir zamanda kullanılan kelime ve deyimlerini umumiyetle alfabe sırasına, bazen de kavram alanlarına göre ele alıp aynı dille tanımlarını yapan, örnek vererek açıklayan veya başka bir dildeki karşılıklarını yapan kitap” şeklinde tanımlanabilir (Topaloğlu, 2010, s. 27).

Sözlüğün Arapça karşılığı olan lüğat kelimesi, “söz söylemek, boş konuşmak; kuş ötmek” manalarındaki lağv kökünden türemiş bir isim olup “toplum bireylerinin duygu ve düşüncelerini birbirine anlatmak için kullandıkları kelimelerden meydana gelen eser” demektir (Ayverdi ve Topaloğlu, 2004, s. 21).

Sözlük, “bir dilin sözcüklerini, deyimlerini, deyişlerini abece düzenine göre sıralayan, anlamlarını açıklayan ya da başka dillerdeki karşılıklarını veren yapı” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım genel olarak doğru olmakla beraber çoğu tanım gibi eksiktir. Bir kez abece sırası bütün sözlüklerde en sık kullanılan düzenleme olsa da kavramlar dizini, uyak sözlükleri, tersten abece düzenli sözlükler gibi özel sözlük düzenlemeleri de bulunmaktadır. Diğer taraftan özellikle son yıllarda hazırlanan sözlükler anlam açıklamalarının yanında kullanım bilgileri, dil bilgisi özetleri de vermekte, bu sayede ansiklopedik bir dil kullanım kılavuzu niteliğini de üstlenmektedirler. Gerçekten sözlükler baştan sona okunan kitaplar olmamakla birlikte, dille gelen toplumsal değerleri kuşaktan kuşağa aktarmak gibi kültürel ve sosyal bir işlevi de yerine getirmektedirler (Kocaman, 1998, s.111).

IV. yüzyılın sonlarına kadar yazılan lügat kitapları konularına göre farklı şekillerde adlandırıldığından sözlük kavramını karşılayan ortak bir terim mevcut değildi. Bu dönemde ve sonraki süreçte kullanılan Arapça lügat kelimesi “dil, lehçe” manasına geliyordu. “Sözlük bilimi” anlamında ilmü’l-luga ve mu’cemiyyât ile sözlük karşılığı olarak kullanılan mu’cem ve kâmus kelimeleri daha sonra terim hâline gelmiştir. Sözlük âlimlerinin, “kelimelerin alfabetik dizimi” anlamında kullandıkları mu’cem terimini hadisçilerden aldığı bilinmekle birlikte bunun tarihi kesin olarak belli değildir (Ayverdi ve Topaloğlu, 2004, s. 21).

Sözlükler baştan sona kadar okunan yapıtlar değildir fakat sözlüklerin dilin anayasası olma gibi çok önemli bir görevi vardır. Çünkü sözlük, yalnız dilin söz varlığını içinde barındırmakla kalmaz; dili korur, dili bozulup yozlaşmaktan da kurtarır. Bu özellikleriyle dilin yapı taşı denilebilecek üstün bir değer taşır (Böler, 2006, s.102).

Sözlükler; dilin düşünce, duygu ve kültür ikliminin temel yapı taşları olan söz varlığını barındıran eserlerdir. Söz varlığı anıldığında ise sözcükler, deyimler, terimler, atasözleri, kalıplaşmış sözler, mecazlar ve yan anlamlar gibi güçlü ve zengin bir anlam dünyası akla gelir (Karadüz, 2009, s. 638).

Dil eğitiminin temel araçlarından birisi de sözlüklerdir. Öğrenciler, hem dinleme hem okuma yoluyla sık sık bilmedikleri kelimelerle ya da söz varlığı unsurlarıyla karşılaşmaktadırlar. Bu durumda bilinmeyen kelimenin ya da söz varlığı unsurunun anlamını çözmek için kullanılacak yollardan biri sözlüğe başvurmaktır (Güzel ve Karadağ, 2010, s. 449).

Türkçe gibi geniş bir sahada konuşulan bir dünya dilinin öğreniminde sözlüğün önemli bir yeri vardır. Sözlükler sadece sözcüklerin anlamlarını veren kitaplar değildir. Sözlükler bir bakıma dilin kullanım kılavuzlarıdır. Nitelikli bir sözlük, dile ait sözcükleri, terimleri ve deyimleri etkin kullanımlarıyla gösteren eserdir. Sözlüklerin biçim ve kapsam yönünden değişik türlerini inceleyen sözlük bilim, dil biliminin bir dalıdır.

Bir yandan bilgi alanlarının çeşitlenmesi öte yandan dil kullanımındaki ayrımların artması sözlüklerin hazırlanmasında bilimin özellikle dil biliminin ağırlığını artırmıştır. Uygulamalı dil biliminin bir dalı olan sözlük bilim çağdaş bir sözlüğün hazırlanmasında vazgeçilmez bir uzmanlık alanıdır. Bo Svensén (1993) sözlük bilimi şöyle tanımlar: “Sözlük bilim, bir ya da daha çok dildeki sözvarlığında ve sözcük birleşimindeki birimleri gözleme, derleme ve betimleme ile uğraşan uygulamalı dil biliminin dalıdır”. Sözlük bilim bu etkinliğin temelini oluşturacak kuram ve yöntemlerin geliştirilmesi ve betimlenmesi ile de uğraşır (Kocaman, 1998, s.111).

Şemseddin Sami, sözlüğü ve sözlüğün dil için önemini şu şekilde ifade eder: “Sözlük bir dilin hazinesi hükmündedir. Bu hazinenin sermayesi her dilin kendine ait kelimeleridir. Dünyada hiçbir insan düşünülemez ki, dilinin bütün kelimelerini bilsin veya tamamını hafızasında tutabilsin yahut da kendi dilini tüm kuralları ile konuşabilsin. Ama bunu yazılı olarak ifade etmek mümkündür. Bu da çok iyi bir sözlük ve o derecede bir dil bilgisi kitabı hazırlamakla sağlanır. Böyle bir çalışmayla bir dil, rahatlıkla yazı diline de dönüştürülebilir ve yabancıların bu dili öğrenmelerine vesile olunabilir. İyi bir sözlüğe sahip olmayan bir dilin, edebî diller arasında yerini alması hiçbir zaman gerçekleşmez...” (alıntılayan Sütçü, 2013, s. 544).

2.2. Sözlükçülük

Sözlükçülük terimiyle ilgili olarak birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

Sözlükçülük terimi Türkçe Sözlük’te; “Bir dilin veya karşılıklı olarak daha fazla dilin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere yöntemleri araştırma; sözlük hazırlama, yazma ilkelerini, kurallarını geliştirme ve uygulama alanına çıkarma işi, sözlük bilgisi, lügatçilik, leksigrografi” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2011, s. 2157).

Berke Vardar'ın hazırlamış olduğu Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü'nde sözlükçülük; “Sözlük yapımıyla ve bu etkinliğe ilişkin ilke, yöntem vb. ile uğraşan uygulamalı sözlük bilim dalı” şeklinde tanımlanmıştır (Vardar, 2002, s.185).

Sözlükçülük terimini bir dilin veya karşılıklı olarak birden fazla dilin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymak üzere yöntemleri araştırma; sözlük hazırlama, yazma ilkelerini, kurallarını geliştirme ve uygulama alanına çıkarma işi diye tanımlamak mümkündür (Akalin, 2010, s.165).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni dünya düzeninde, haberleşmenin, iletişimin ve bilgi akışının önem kazanması yeni bazı disiplinlerin veya iş kollarının gelişmesine yol açmıştır. Bu dallardan biri de sözlükçülüktür. Teorileri, yöntemleri ve teknikleri üzerinde günümüze kadar bilimsel olan veya olmayan çok çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Sözlük yazım işi sürdükçe bu süreçteki yayınların da devam edeceği söylenebilir. Ancak günümüzde sözlükçülüğün bir bilim dalı olup olmadığı tartışması hâlâ devam etmektedir (Usta, 2010, s. 94).

Sözlükçülük, bir disiplin olarak dile önemli katkılarda bulunmuştur. Sözlükçülük disiplini dilin bir bütün olarak ele alınmasını ve dilin geçirdiği evrelerin daha düzenli bir şekilde ortaya konmasını sağlamıştır. Bu konuda verilebilecek en güzel örnek yine şüphesiz ki Kâşgarlı Mahmud'un Dîvânu Lugâti't-Türk isimli önemli eseridir. Bu eser nasıl özeldir Türk dilinin temeli ise genelde de sözlükçülük disiplinin temelinde yer almaktadır.

Sözlükçülüğün ne kadar ustalık ve özen isteyen bir iş olduğu, ilk sözlüğümüz Dîvânu Lugâti't-Türk'ün yazarı Kâşgarlı Mahmud'un eserini nasıl hazırladığını anlattığı bölümde görülebilir. Eserini hazırlarken izlediği yolu Kâşgarlı Mahmud “Sözlüğü kullanan aradığı sözcüğü doğru yerde bulsun, arayan belirlenmiş sırasında görebilsin diye her sözcüğü hece harfleri (abece) sırasınca düzenledim; mensur ve manzum cümlelerle, atasözleriyle, hikmetli sözlerle ve zarif bir dille donattım” (Atalay, 2006, s. 5) şeklinde ifade etmektedir. Eserini hazırlarken izlediği yolu anlatan Kâşgarlı Mahmud, adeta sözlük ve sözlükçülük terimlerini tanımlamaktadır (Akalin, 2010, s. 165).

Sözlük bilimi ile sözlük kullanıcısı arasında aracı görevi üstlenmiş olması açısından sözlükçülük, iki veya daha çok alanın kesişme noktasında bulunmaktadır. İlk olarak sözlüğün temel malzemesinin sözcükler, sözcük türevleri ve tamlamalar olduğu

düşünülürse sözlükçülüğün leksikoloji ile temel bir bağının olduğu söylenebilir. İkinci olarak sözlük bilim sözcük üzerinde çalışırken filolojinin bir kolu olan dil bilgisinden faydalandığı için sözlükçülük de dil bilgisinin temel alanlarından (ses bilgisi, biçim bilgisi, söz dizimi) ve anlam bilgisi gibi yan dalların teori, yöntem ve tekniklerinden yararlanır (Usta, 2010, s. 96).

2.2.1. Türk Sözlükçülük Tarihi

Sâmî kavimlerin Sümerler üzerinde hâkimiyet kurmaları sonucunda Sâmîler, yerli halkın dili Sümerceyi öğrenme gereği duymuşlar, böylece Sümer dilindeki sözcük ve cümlelerin Akadca karşılıklarını veren Sümerce sözlüklere ihtiyaç duyulmuştur. Sonuçta MÖ III. binin sonlarına doğru insanlık tarihinin en eski sözlükleri Sümerler tarafından yazılmıştır. Bunun yanında dinsel törenlerde söylenen ve Ninova'daki Asurbinal Kütüphanesinde bulunan metinlerin alfabetik gereçleriyle Anadolu'da çeşitli yerlerde yapılan kazılarda çıkan sözlük olarak değerlendirilebilecek Sümerce, Akadca ve Hititçe tabletler anılabilir (Eminoğlu, 2010, s. 7-8).

Türk bilim dünyasında sözlükçülük geleneği oldukça eskidir. Günümüzdeki bilgilere göre ilk Türk sözlüğü Kaşgarlı Mahmud'un hazırladığı "Dîvânu Lugâti't-Türk"tür (1072-1074). Türklük biliminin 11. yüzyılda yazılmış olan bu eserle başladığı kabul edilir. Bu sözlüğün hazırlanış amacı Araplara Türkçeyi öğretmektir (Buran ve Alkaya, 2012, s. 21).

Dîvânu Lugâti't-Türk, adından ve Arap dilinin kurallarına göre düzenlenmiş olmasından da görüleceği üzere, aslında Araplara Türkçe öğretmek üzere kaleme alınmış bir eserdir. Ancak, onun yazılışını bu şekilde tek bir sebebe bağlamak da doğru olmayacaktır. Çünkü Kaşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâti't-Türk'ü meydana getirirken hem Türk dili ile Arap dilinin karşılaştırmasını yapmış hem de Türk dili ve kültürü ile ilgili geniş ve çok yönlü bilgiler vermiştir. Böylece, o, Türkçenin ve Türk kültürünün o çağın İslâm topluluğu içindeki yerini belirlemeye çalışmıştır (Korkmaz, 1995, s. 255).

Türklerdeki sözlükçülük geleneğinin başlamasında ve gelişmesinde daha çok din ve kültür değişimlerinin etkili olduğu görülmektedir. Gerek başka dilleri öğrenmek ve gerekse başkalarına Türkçeyi öğretmek amacıyla birçok sözlük hazırlanmıştır. Türk sözlükçülük geleneğinde sözlüklerin çoğunlukla iki dilli olduğu söylenebilir. Genelde

Arapça ve Farsça kelime varlığına yönelik sözlükler yazılmıştır. Öbür diller için yazılan sözlükler ise 19. yüzyıldan sonra yazılmaya başlanır. Ancak bu yüzyıldan önce, 17. yüzyıldan başlayarak Batılı bilim adamlarının Türkçeyi öğrenmek üzere hazırladıkları gramer kitapları ve sözlükleri mevcuttur. Örneğin; Megiser (1612), Barbera (1640), Molino (1641), Parigi (1665), Harsanány (1672), Meninski (1687), Carbognano (1794), Vigner (1790) gibi dil bilimcilerin hazırladıkları gramer kitapları ve sözlükleri bunlara örnek olarak gösterilebilir (Erdem, 2005, s. 197).

Türk dünyasında hazırlanan sözlükler, 19. yüzyıldan sonra Kıpçakça sözlükler, Çağatayca sözlükler ve Osmanlıca sözlükler olmak üzere üç bölümde ele alınmaktadır. Ebul Kasım Zemaşeri'nin hazırladığı ve Kıpçakça sözlüklerin en eskilerinden biri olan "Mukaddimet-ül Edeb", Arapça-Farsça-Türkçe-Moğolca olarak yazılmıştır. Latince-Farsça-Kumanca dillerini de içine alan "Codex Cumanicus", Hristiyan din adamlarına Kıpçakçayı öğretmeyi amaçlayan bir sözlüktür. Aynı zamanda Ebu Hayyan'ın hazırladığı "Kitâb'ul İdrâk li Lisâni'l-Etrak" hem dil bilgisi hem de Arapça-Kıpçakçayı da içeren bir sözlüktür.. Cemaleddin İbni Mühenna'nın hazırladığı "İbn-ü Mühenna" adlı sözlük Farsça - Türkçe - Moğolca olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir (Bingöl, 2006, s. 202).

Kıpçak sahasında yazılmış sözlükler, sözlükçülük geleneği açısından Kâşgarlı'nın devamı niteliindedir. Altın Ordu, Mısır, İran, Suriye, kısmen Ural kıyıları gibi bölgelerde, kaynakları bakımından farklı olan ve Türkçe-Arapça ya da çok dilli pek çok sözlük, Codex Cumanicus hariç, dildeki sözcüklerin bütününe vermeye çalışmış ve benzer yöntemlerle hazırlanmıştır. Türkçenin sözlüğü ve gramerine ait bu eserler Arap dilciler tarafından hazırlanmıştır (Eminoğlu, 2010, s. 10).

Ali Şîr Nevaî'nin eserlerinden ve Arap sözlükçülük geleneğine uygun olarak hazırlanan Çağatayca sözlüklerin en önemlilerinden birisi olan, 16. yüzyıl'ın başında Anadolu'da yazıldığı düşünülen ve Arapça – Farsça sözcüklere sıkça yer veren "Abuşka Lügati", Çağatayca sözcüklerin Anadolu Türkçesindeki karşılıklarını vermektedir. Ayrıca Ali Şîr Nevai "Muhakemet-ül Lugateyn" adlı eserinde Türkçe ile Farsçayı dil ve edebiyat yönünden karşılaştırılmış ve Türkçenin Farsçadan üstün olduğunu dile getirmiştir (Bingöl, 2006, s. 202).

Abuşka kadar eski olan, hatta Abuşka'dan da eski olduğu konusunda farklı görüşler bulunan Badaiu'l Lügât, Ali Şîr Nevaî'nin eserlerini anlamak için, Talî İmanî

tarafından hazırlanmıştır. Önemli sözlüklerden biri de Mirza Mehdi Han tarafından 1758-1760 yıllarında hazırlanan Senglâh'tır (Eminoğlu, 2010, s.11).

Osmanlı Basımevinin kurulmasından önce yazılan sözlüklerin tümü Arap sözlükçülüğünden yararlanılarak meydana getirilmiştir. Bu el yazması sözlüklerin bir kısmı manzumdur. Afyonkarahisarî Mustafa Ahterî'nin yazdığı "Ahteri Kebir" (1545) kırk binden fazla maddeyi içeren bir Arapça - Türkçe sözlüktür. 16. yüzyılın âlimlerinden olan Vankulu Mehmet Efendi kendi ismiyle anılan "Kitab-ı Lügat-ı Vankulu" (1729) sözlüğüyle bilinmektedir. Farablî Cevherî'nin "Sıhah-ı Cevher" adlı Arapça sözlüğünden yapılan bu çeviri Türkiye'de kurulan matbaanın bastığı ilk kitaptır. Osmanlı'da manzum sözlükler de hazırlanmıştır. Bunlar arasında Sünbülzade Vehbi'nin (1719-1809) "Tuhfe-i Vehbi" adlı Farsçadan Türkçeye manzum sözlüğü, uzun süre okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur. Bütün bu sözlükler Arapça ve Farsça sözcüklerin karşılıklarını vermektedir. 18. yüzyıla kadar olan süreçte Türkçe söz dağarcığını temel alan bir sözlüğe rastlanmamaktadır. Bu yüzyılda Esat Mehmet Efendi, "Lehçet-ül Lugat" (1732) adlı sözlüğünde Türkçe sözcükleri temel almış ve bu sözcüklerin Arapça ve Farsça karşılıklarını vermiştir. Tebrizli Hüseyin Bin Halefî'nin "Burhan-ı Katı" (Yazılış:1652, Basılış:1836) isimli Farsça sözlüğünü, Mütercim Âsım, "Tıbyan-ı Nafi der Tercüme-i Burhan-ı Katı" (1799-1800) adıyla Türkçeye çevirmiştir. Mütercim Âsım çeviriyi yaparken, bilgileri başka kaynaklardan karşılaştırmış ve yeni bilgiler eklemiştir; ayrıca Farsça sözcüklere Türkçe karşılıklar koymaya çalışmıştır. Yazı dilinde bulunmayan karşılıklar içinse Antep halk ağzından seçtiği sözcükleri koymuştur (Bingöl, 2006, s. 203).

Fransız Bianchi, Osmanlı ülkesine gelen sefir ve tüccarlar için küçük bir Fransızca-Türkçe lügat hazırlamıştır. 2.000 sayfa tutarındaki bu lügat ilmi olmaktan çok ticari bir amaçla hazırlanmıştır. Fransızcadan Türkçeye yapılan lügatlerin en önemlilerinden biri üç cilt halinde 1841-1842'de Moskova'da basılan Alexandre Haçeri'nin sözlüğüdür (İlhan, 2007, s. 21).

Mütercim Âsım'ın ikinci önemli çevirisi de kısaca "Kamus Tercümesi" adıyla bilinir. Muhammed Firuzabâdî'nin Arapça "Kamus'ül Muhit" isimli sözlüğü de Mütercim Âsım tarafından, üç cilt olarak 1810 yılında "El-Okyanus-ül-Basit Fi Tercemet-il-Kamus-ül Muhit" ismiyle Türkçeye çevrilmiştir. Mütercim Âsım bu çevirisine de bazı eklemeler yapmış, Arapça sözcüklere Türkçe karşılıklar bulmayı

denemiştir. Ayrıca kaba sayıldığı için sözlüklere alınmayan kimi sözcükleri de kitabına almaktan çekinmemiştir. Bu sözlükte sözcükler, köklerindeki son harflere göre alfabetik sıraya göre dizilmiştir (Eminoğlu, 2010, s. 122).

Osmanlı Devleti'nde matbaa kurulduktan sonra sözlük çalışmaları ve yayını hız kazanmıştır. Bu dönemde hazırlanan sözlüklerin çoğu Osmanlı Türkçesinin söz varlığını belirlemeyi hedeflemektedir.

Ahmet Vefik Paşa'nın iki cilt olan "Lehçe-i Osmani" (1876) adlı yapıtı o dönemin Türkçesinin söz varlığını Arap alfabesindeki tanımlarıyla ve örnek cümleleriyle vermektedir. Sir James Wiliam'ın "Redhouse" sözlüğü ve iki ciltten oluşan "Kitab-ı Maani-ül-lehçe" adlı Türkçeden-İngilizceye sözlüğünde, Arapça ve Farsça sözcükleri de bir arada göstermiştir. Muallim Naci'nin "Lugat-i Naci" (1890) adlı eseri ise Osmanlıca bir sözlüktür. Bu sözlük Osmanlıcadaki Arapça ve Farsça sözcüklerin tanım ve karşılıklarını göstermektedir. Dönemin en nitelikli sözlüğünü Şemsettin Sami hazırlamıştır. Bu nitelikli eser "Kamûs-ı Türkî"dir. Daha sonra bu eser iki kez "Hayat-Büyük Türk Sözlüğü" (1969-1971) ve üç cilt olan "Temel Türkçe Sözlük Kâmus-ı Türkî" (1985) sözlüğü de kimi ekleme ve değiştirmelerle sadeleştirerek yayımlanmıştır. Şemsettin Sami de o dönemin Türkçesindeki yerli ve yabancı sözcükleri anlamlarıyla bazen de örnek cümleleriyle vermektedir. Bu sözlüğün önemli yanlarından biri de bazı önerilerde bulunmuş olmasıdır. Şemsettin Sami kimi maddelerde yabancı bir sözcüğün yerine sık kullanılmayan Türkçesinin kullanılmasını önermektedir (Bingöl, 2006, s. 203).

Kamûs-ı Türkî'ye kadar yazarlar, hazırladıkları çalışmalara Türkçe adını bile verememişlerdir. Bu durum da, sözlüklerin iki dilli sözlükler olmaktan öteye geçmesini engellemiş, Cumhuriyet dönemine kadar "açıklamalı, izahlı vb." Türkçeden Türkçeye sözlük yazılamamıştır (Usta, 2006, s. 225).

Ali Nazima da yüksekokullar için hazırladığı "Mükemmel Osmanlı Lügati" (1902) adlı eserinde Arapça ve Türkçe sözcüklerin anlamlarını ve Türkçe karşılıklarını vermektedir. Ali Seydi'nin hazırladığı resimli "Kâmus-ı Osmani" (1906-1909) de Arapça ve Farsça sözcüklerin yanında Türkçe sözcükler de bulunmaktadır. Meşrutiyet döneminde de dil ve sözlük konusunda çalışmalar yapılmıştır. Maarif Nezareti tarafından kurulan Tedkikal-ı Lisaniye Heyetince, geniş bir Osmanlıca sözlük

hazırlanması kararlaştırılmış ama maalesef, bu düşünce bir türlü hayata geçirilememiştir (Bingöl, 2006, s. 203).

Cumhuriyet döneminde Türkiye’de Dil Devrimi ile birlikte sözlükçülük alanında önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Bu gelişmelerin başında, Türkçenin daha önceki dönemlerine ait kaynakların taranması ve Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığının belirlenmesi doğrultusunda Türk Dili Tetkik Cemiyeti (sonradan Türk Dil Kurumu) tarafından hazırlanıp yayımlanan çalışmaları anmak gerekir (Aksan, 2004, s. 373).

Cumhuriyetin kurulmasından sonra yapılan çalışmaların başında yazı devrimi gelir. Yazı Devrimi, Doğu düşüncesinden Batı düşüncesine geçişin ilk aşamasını oluşturmuştur. Yazı Devrimi ile Türk dilinin iyi bir sözlüğe ihtiyacı olduğu daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Hazırlanacak bu sözlüğün çok amaçlı olması gerektiği, Türkçenin sınırlarının çizilmiş olması, söz varlığının saptanması Türkçede karşılığı olan yabancı sözcüklerin yerine Türkçelerinin kullanılmasına katkıda bulunması, ayrıca yazım birliğinin de sağlanması amaçlanmıştır. Dil Encümeni 1928 yılında yazım sorunlarına bir nebze çözüm getirebilmek için Arap ve Latin harflerinden oluşan “İmla Lügati” adlı bir eser yayınlamıştır (Bingöl, 2006, s. 203).

Cumhuriyet’ten hemen sonra yayımlanmaya başlayan hacimli bir sözlükten de burada söz etmeliyiz. Hüseyin Kâzım Kadri’nin yerli ve yabancı sözcüklerle birlikte çeşitli Türk lehçelerindeki sözcükleri de kapsayan Büyük Türk Lügati’nin 1. cildi 1927, 2. cildi 1928 yıllarında Arap harfleri ile yayımlanmış, 3. ve 4. ciltleri, yazarın vefatından sonra, 1943 ve 1945’te yayımlanmıştır. Bu önemli sözlük çağdaş yöntemlerden yeterince yararlanmamış ama yine de maddeleri açıklarken sözcüklerle ilgili olarak farklı dönemlerin şair ve yazarlarından örnekler vermesi bakımından önem arz etmektedir (Aksan, 2004, s. 373).

Harf Devrimi’nden sonra hazırlanan ilk sözlük, İbrahim Alaeddin’in başkanlığında; Ali Sedat, S. Tevfik, Kerim Sadi tarafından, 1930 yılında hazırlanan “Yeni Türk Lügati” adlı eserdir. Latin harfleri alfabesine göre hazırlanan bu sözlükte 30.000 sözcük anlamlarıyla birlikte yer almaktadır (Bingöl, 2006, s. 203).

Bugüne kadar sözlükçülük alanında birçok çalışma yapılmasına ve birçok sözlük hazırlanmasına rağmen sözlükçülük geleneği henüz istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi dilimizde hâlâ bir sözlüğe sahip olmayan alanların bulunması ve bu alanlara yönelik hazırlanan genel/özel sözlüklerin istenilen

seviyeye ulaşmamış olmasıdır. Bu konuda alan uzmanlarının ve sözlük bilimcilerin yapacağı ortaklaşa çalışmalar dile önemli katkılar sağlayacaktır.

2.3. Sözlük Bilimi

Dil bilim alanına 19. yüzyılda giren “lexicology” ve “lexicography” terimlerinin sık sık birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Sözlük alanında karıştırılan bu iki terimin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bir dilin söz varlığını oluşturan birimleri ve bu birimlerin anlamlarını, birbirleriyle ilişkilerini, zaman içinde yaşadığı değişim ve gelişmeleri araştıran dil bilimi dalına sözlük bilimi veya sözcük bilimi (lexicology) denir (Aslan Demirtaş, 2010, s. 9).

Sözlükçülerin eserlerini bilimsel açıdan inceleme olarak tasarladıkları sözlük bilim yeni bir bilim dalıdır. Bu dal özerkliğini Saussure'nin öğretisinden almaktadır. Sözlük bilimi veya leksikoloji dil bilimin, dildeki sözlüksel oluşturucularının işleyişlerini ve öteki dilsel oluşturucularla ve kullanım ortamları arasındaki bağıntıları inceleyen bölümüdür. Sözlük bilim, bir dilin ya da karşılaştırmalı olarak farklı dillerin söz varlığını sözlük biçiminde ortaya koymaya çalışan, bu amaçla yöntemler ortaya koyarak uygulama yollarını gösteren bir dil bilim dalıdır (Aksan, 1990, s. 71).

Doğrudan doğruya söz varlığı araştırmalarını içine alan sözlük biliminin, sözlük hazırlama, yazma bilimini ve sanatını ifade eden uygulamalı alt dalına ise sözlükçülük veya sözlük bilgisi (lexicography) denir (Akalin, 2010, s.164).

Sözcük bilim kuramsal, sözlük bilgisi ise uygulamalı bir alandır. Her iki alan da birbiriyle yakından ilgili olmakla beraber aynı değildir. Genellikle sözcük bilim alanındaki araştırmalar sözlük bilgisinde kullanılmaktadır. Sözlük bilgisi, sözlüklerin betimleme tekniğini inceleyip değerlendirirken sözcük bilim, söz varlığının bilimsel incelemesini yapmaktadır (Günay, 2007, s. 35).

Sözlük bilimi (lexicologie), genel ayırımda dil biliminin bir bölümüdür. Anlamalı birimlerin (monèmes) ve birim birleşmelerinin bilimidir, kelimeler bu bilim dalı içinde ait olduğu kültürün bir parçası olarak da ele alınır. Sözlük bilimi, anlam bilimini ve biçim bilimini (morphologie) içine alır. Bu dal, sözlük hazırlamayla ilgilenen sözlük bilgisinden (lexicographie) farklıdır. Sözlük biliminde, kelimelerin ifade ettiği nesne ile ilgili anlamları (référentiel) ele alınır. Ayrıca bir kelimenin seçme ve yerleştirme

açısından kazandığı değerleri tespit edilir. Sözlük bilimi, kelimenin metinde kazandığı değerleri tespit etmek için kelime alanları ve anlam alanları incelemelerinden faydalanmaktadır. Alan incelemeleri, kelimenin anlamının ortaya konmasında oldukça etkili sonuçlar vermektedir (Filizok, 2008, s. 2-3).

Türkçe kaynaklarda sözlük bilimi ile ilgili bir kavram karmaşası yaşanmaktadır. Bu kavram karmaşası tanımlamalara da ortaya çıkmaktadır. Örneğin Mehmet Hengirmen, sözlük bilimi ile ilgili iki farklı terim kullanmıştır: sözlükbilgisi ve sözlük bilim. Hengirmen'e göre birinci terim olan sözlükbilgisi, sözlükçülük ve lexicography kavramlarını karşılamaktadır. Tanımı da şu şekildedir: "Sözlük hazırlama teknikleri, ilkeleri, uygulama ile ilgili koşulları ele alan ve sözlük bilimin alt dalı olan daldır" (Hengirmen, 1999, s. 341). Hengirmen'in kullandığı ikinci terim olan sözlük bilim ise lexicology kavramının Türkçe karşılığıdır. Bunu da şöyle açıklamaktadır: "sözlük hazırlamanın kuramsal yönüyle ilgilenen, sözlüğün kapsamı, içeriği, sınırı üzerine kuramsal sonuçlara yönelik çalışmaların yapıldığı dil bilim alanıdır" (Hengirmen, 1999, s. 341). Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Hengirmen, lexicography ve lexicology terimlerini aynı alanın birer alt dalı olarak görmektedir. Hâlbuki bu alanlar birbirinden farklı ve bağımsız birer bilim dalıdır (Baskın, 2014, s. 449).

Dilin söz varlığının çok boyutlu ve zengin olması birçok sözlük çeşidinin var olabileceği anlamına gelmektedir. Dilin gelişim sürecinde söz varlığında ortaya çıkan değişimler ve gelişmeler, bu alanda yapılmış araştırmaları gerekli kılmaktadır. Sözlük bilimi araştırmaları dilin gelişim sürecinde bir gereksinim olarak ortaya çıkan araştırma alanlarından biridir. Dildeki gelişmeler ve değişmelerle birlikte sözlük bilimi araştırmaları ortaya çıkmıştır. Bu durumda, kültürün en önemli araçlarından biri olan dilin öğretilmesi, yaşatılması ve geliştirilmesi için hem kültürel hem de eğitsel bir zorunluluktur (Karadüz, 2009, s. 638).

Geçmişten günümüze değişik alanlara yönelik çeşitli türlerde sözlükler hazırlanmıştır. Günümüzde, dillerin başvuru kaynağı niteliğinde olan sözlükler üzerinde her ne kadar çalışılsa da bu tür çalışmaların yetersiz olduğu bir gerçektir.

2.3.1. Sözlüklerin Sınıflandırılması

Doğan Aksan, sözlükleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. Bir ya da birden çok dilin sözvarlığını işleme açısından:
 - a. Tek dilli sözlükler
 - b. Çok dilli sözlükler
2. Abece sırasının temel alınıp alınmamasına göre:
 - a. Abecesel sözlükler
 - b. Kavram sözlükleri
3. Ele alınan söz varlığının niteliğine göre:
 - a. Genel sözlükler
 - b. Lehçe bilim sözlükleri
 - c. Eş anlamlı, eş adlı, ters anlamlı ögeler sözlükleri
 - ç. Yabancı ögeler sözlükleri
 - d. Tarihsel sözlükler
 - e. Köken bilgisi sözlükleri
 - f. Uzmanlık alanı sözlükleri
 - g. Argo sözlükleri
 - h. Deyim ve atasözü sözlükleri
 1. Anlatım bilim sözlükleri
 - i. Sanatçı ve metin sözlükleri
 - j. Yanlış yerleşmiş öge sözlükleri
- k. Tersine sözlükler ve başka sözlük türleri(Aksan, 2000, s. 75-76).

Ahmet Kocaman ise sözlükleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

- a) Betimlemeli / kuralcı sözlükler
- b) Eş zamanlı / art zamanlı sözlükler
- c) Genel / teknik sözlükler
- d) Genel kullanım / öğrenim amaçlı sözlükler
- e) Tek dilli / iki dilli sözlükler (Kocaman, 1998, s.111).

Halil İbrahim Usta ise sözlükleri şu şekilde gruplandırmaktadır:

- a) Ansiklopedik Sözlükler
- b) Filolojik Sözlükler (Usta, 2006, s.227).

Nadir İlhan ise bu sınıflandırmayı şu şekilde ifade etmiştir:

1. İşledikleri ürün açısından;
 - ✓ Yazı dili sözlükleri
 - ✓ Ağız sözlükleri
2. Malzemenin kaydedildiği ortam açısından;
 - ✓ Basılı / Kitabî Sözlükler
 - ✓ Elektronik Sözlükler
3. Yazılış biçimleri açısından;
 - ✓ Manzum Sözlükler
 - ✓ Mensur Sözlükler (İlhan, 2009, s. 538).

Emin Eminoğlu'nun sınıflandırması ise şu şekildedir:

1. Betimleyici / Kurallı Sözlükler,
2. Tarihsel / eş zamanlı ya da tam zamanlı sözlükler,
3. Anlam bilimsel / ad bilimsel sözlükler,
4. Özel dillerle ilgili sözlükler,
5. Tek dilli, iki dilli veya çok dilli sözlükler (Eminoğlu, 2010, s.5-6).

Türkiye'de günümüze kadar çeşitli sözlük çalışmaları yapılmış ve Türkçenin söz varlığını farklı hedefler doğrultusunda yansıtan sözlükler hazırlanmıştır. Sözlüklerimiz arasında, kavram sözlüklerine Ş. Recai Cin'in Kavramlar Dizini Sözlüğü'nü, genel sözlüklere Şemsettin Sami'nin Kamus-ı Türkî'sini ve Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük'ünü, lehçe bilimi sözlüklerine Ahmet Bican Ercilasun başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanan Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü ile Derleme Sözlüğü'nü, eş anlamlılar sözlüğüne Mehmet Ali Ağakay'ın Türkçede Yakın Anlamlı Kelimeler Sözlüğü'nü, yabancı ögeler sözlüklerine Mustafa Nihat Özön'ün Türkçede Yabancı Kelimeler Sözlüğü'nü, tarihsel sözlüklere Türk Dil Kurumunun Tarama Sözlüğü'nü ve hazırlıkları devam eden Tarihsel Sözlük'ü, köken bilgisi sözlüklerine

Tuncer Gülensoy'un Köken Bilgisi Sözlüğü'nü ve Hasan Eren'in Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü'nü, terim sözlüklerine A. Ferhan Oğuzkan'ın Eğitim Terimleri Sözlüğü'nü, argo sözlüklerine Ferit Devellioğlu'nun Türk Argo Sözlüğü'nü, deyim ve atasözü sözlüklerine Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nü, metin sözlüklerine Hasan Eren ve Hamza Zülfikar tarafından hazırlanan Anayasa Sözlüğü'nü, tersine sözlüklere Efrasiyap Gemalmaz'ın Türkçe Sözlük'ün Ters Dizimi'ni örnek olarak verebiliriz (Böler, 2006, s. 103).

Akademisyenler tarafından yapılan yukarıdaki gruplandırmalarda yer verilmeyen fakat son zamanlarda adı çokça duyulan tematik sözlüklere de değinmek gerekmektedir. "Sözlük türleri arasında hazırlanışı bakımından tam bir metot birliğinin görülmediği tematik sözlükler, belirli bir konu veya temayla ilgili kelimelerin madde başı ve alt madde başı şeklinde düzenlenerek tanımlanmasıyla meydana getirilmektedir" (Mutlu, 2009, s. 815). Tematik sözlükler belirli bir konu ve temaya dayanır. Bu tür sözlüklerde, temel ve ana konuların saptanmasından sonra, seçilen kelimeler madde başı ve alt madde başı olarak sıralanmaktadır (Aslan Demirtaş, 2010, s. 33).

2.3.2. Sözlük Hazırlama Süreci

Dillerin sahip olduğu söz varlığını saptamak, söz varlığını meydana getiren kelimelerin tarihî gelişimlerini ortaya koymak, bazı uzmanlık alanlarıyla ilgili terimleri açıklamak, yabancı bir dil öğretimi amacıyla, yabancı dildeki kelimelerin karşılıklarını ana dilde göstermek, ana diline ait söz varlığının zaman içinde kaybolmasını engellemek amacıyla sözlükler hazırlanmaktadır (İlhan, 2007, s. 22).

Basılı diğer kaynaklar gibi sözlükler de çeşitli amaçlar için hazırlanmaktadır. Bu açıdan diğer bütün basılı kaynaklarda olduğu gibi sözlük hazırlamadaki en önemli unsur da amacın belirlenmesidir. Amaç belirlenirken hedef kitle dikkate alınarak sürecin bu çizgide ilerlemesi sağlanmalıdır.

Sözlük yazımında en önemli unsur, sözlüğü yazılacak dilin söz varlığının belirlenmesi işidir. Ele alınan döneme göre dilde kullanılan veya eski metinlerde bulunan bütün kelime ve deyimler sözlüğe alınırken; kullanılmayan veya kullanılıp kullanılmadığı bilinmeyen kelime ve deyimler ile bazı yazarların eserlerinde görülen, ancak dilde yaygın olarak kullanılmayan kelime ve deyimlere sözlükte yer verilmez.

Daha önce yazılan sözlüklerden yola çıkarak, farklı metinlerin taranması, ayrıca yazarın uzmanlığının katkısıyla ve özenli bir ayıklama ile madde başları belirlenir. Karmaşık bir yapıya sahip olan dil, sözlük sayesinde belirli kalıplar içinde düzene konulduğundan kullanılmayan bir kelimeye yer verilmesi kullanılan bir kelimenin sözlüğe alınmasından daha büyük bir yanlıştır. Kısacası sözlük eskilerin “tarif” kelimesi için söyledikleri “efrâdını câmi ağyarını mâni” ilkesine uygun olmalıdır. Bu bakımdan sözlükçülük bir seçme ve ayıklama işi olup bir harmanlama işi değildir. Sözlük yazarı ayrıca madde başlarının düzenlenmesinde ve anlatımda “güzel Türkçe”yi göz önünde bulundurmaya zorundadır (Topaloğlu, 2010, s.26).

Hazırlanacak sözlüğün türüne ve amaçlanan kitleye uygun olan en yararlı sözcüklerin seçimi yapılmalıdır. Bu seçimler yapılırken özellikle yazılı ürünler taranmalı, sözcüklerin farklı kullanımları, deyimler, kalıplaşmış ifadeler, atasözleri ve terimler en yaygın kullanım özellikleriyle birlikte verilmelidir. Eğer hedef, bir dilin bütün söz varlığını ortaya koymak ise buna uygun bir çalışma yapılması, söz varlığının sınırlarının ona göre düzenlenmesi, ana dili sözlüklerinde olduğu gibi iki dilli sözlüklerde de temel söz varlığı ve sıklık dizelgeleri göz önünde bulundurulmalıdır (Aksan, 2000, s. 84).

Bir sözlüğün hazırlanması genellikle şu aşamalardan oluşmaktadır:

A. Planlama

- a) Gereksinimin saptanması
- b) Kaynak sağlanması
- c) Sözlüğün boyutunun belirlenmesi
- d) Uzmanların örgütlenmesi

B. Uygulama

- a) Veri Toplanması
- b) Seçme ve düzenleme
- c) İlk metnin yazılması
- d) Gözden geçirilmesi, düzeltmelerin yapılması
- e) Yeniden inceleme ve düzeltme
- f) Sayfa düzeni
- g) Sayfanın birkaç kez denetimi
- h) Basıma hazırlık

1) Basım ve ciltleme (Kocaman, 1998, s. 112).

Her türlü eğitim - öğretim faaliyetinin tasarlanmasında ve uygulanmasında hedef kitlenin özelliklerini göz önünde bulundurma süreci başarıya ulaştıracaktır. Önemli bir başvuru kaynağı olarak kullanılan sözlüklerin hazırlanmasında da sözlüğü kullanacak hedef kitlenin özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır (Karadağ, 2011, s. 193).

Sözlük hazırlama sürecinde önemsenmesi gereken en önemli noktalardan birisi de hedef kitlenin belirlenmesi ve çalışmanın bu çerçevede şekillendirilmesidir. Ülkemizde bu yönde yapılan çalışmalar henüz istenilen düzeyde değildir. Türk Dil Kurumunun hazırlanmış olduğu Büyük Türkçe Sözlük biçimsel özellikleri bağlamında çok kullanışlı değildir. Diğer taraftan okullar için hazırlanan sözlükler sadece öğretim kademesine göre sınıflandırılmıştır. Oysa öğrencilerimizin sözcük dağarcığı neredeyse her sınıf düzeyinde farklılık göstermektedir.

Çok amaçlı olarak hazırlanmış sözlüklerde, anlamların yanında dil bilgisi çalışmalarına yardımcı olabilecek bilgiler de bulunur. Bir kelimenin, sözlükte sıralanan anlamlarına bağlı olarak sıfat, ad, edat, ünlem, zarf, bağlaç gibi hangi kelime türüne ait olduğu kısaltmalarla verilmelidir (Zülfikar, 2008, s. 224). Özellikle okul sözlüğü kullanıcılarının işini kolaylaştırmak ve etkili olarak öğrenmelerine yardımcı olmak amacıyla yazım kurallarına, dil bilgisi kullanımlarına yer verilmesi önemsenmelidir (Aslan Demirtaş, 2010, s. 20).

Çocukların sözcük dağarcığına yönelik olarak yapılan çalışmalarda çocukların öğrendiği veya öğrenmesi gereken sözcük sayıları arasında çocukların yaş ve öğrenim seviyelerine göre çok ciddi farklar olduğu yapılan çalışmalar sonucunda ortaya konmuştur. Bu açıdan sözlük hazırlamada tüm bu değişkenlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Bir dil için hazırlanmış genel ve büyük bir sözlüğün her yaş düzeyi için en uygun seçenek olmadığı söylenebilir. Bir üniversite öğrencisi ile ortaokul düzeyindeki bir öğrencinin veya bir lise öğrencisi ile bir ilkokul öğrencisinin aynı sözlükten yararlanmasını beklemek doğru olmayacaktır. Genel sözlükler, sözlerin tanımlarının detaylandırılarak verildiği, deyimsel kullanımlarının ve farklılıklarının gösterildiği, örnek kullanımlarının sıralandığı, hatta söyleniş şekillerinin belirtildiği kapsamlı başvuru kaynaklarıdır. Genel ve Büyük sözlüklerin fiziksel olarak da ilkokul ve

ortaokul öğrencisi için taşınabilir olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu sebeple Aksan'ın (2000, s. 84-85) da belirttiği üzere sözlük hazırlamada en önemli noktalardan biri amacın belirlenmesi, değişik amaçlara göre değişik özelliklerde sözlükler hazırlanmasıdır (Güzel ve Karadağ, 2010, s. 450).

Bu konuda özel yayınevleri ve Türk Dil Kurumu ciddi bir görev üstlenmelidir. Yapılacak sözlük çalışmalarında hedef kitle daraltılmalıdır. Hedef kitle belirlendikten sonra hedef kitlenin öğretim kademesi, öğretim programları ve hazırbulunuşluğu irdelendikten sonra sözlük ortaya konmalıdır.

Yukarıda belirtilen ilkeler sözlük hazırlama aşamasında dikkate alınmadığında öğrenci sözlükte aradığı ve anlamını bilmediği kelimeyi bulamayacak ve sözlüğe olan güveni ve inancı sarsılacaktır. Bu durum da öğrencinin anlamını bilmediği kelimenin anlamını öğrenmeye yönelik ilgisini azaltacaktır.

Sözlük hazırlanırken tüm bunların yanında sözlüğün ilk kısımlarında sözlüğe ait kullanım kılavuzu hazırlanmalıdır. Sözlüğü kullanan kişi sözlükte aradığı kelimeye en hızlı ve en doğru şekilde nasıl ulaşabileceğini bu bölümde anlamalıdır.

Hazırlanacak olan sözlük kullanma kılavuzunda aşağıda yer alan bilgiler öğrencilere kavratılmalıdır (Göğüş, 1978, s. 368-369):

- Sözcükler alfabe sırasına göre dizilir. Sözcükler sadece baş harfleriyle değil, baş harften sonra gelen harfleriyle de dizilir.
- Sözcüğün türü ve yapısına ilişkin bilgiler de sözlükte yer alır.
- Geniş ve büyük sözlüklerde, sözcüğün kökeni hakkında bilgi verilir.
- Sözcüğün yapısına ilişkin bilgilere yer verilir. Örneğin sözcük çekim eki aldığı sözcükte değişim meydana geliyorsa bu durum sözlükte gösterilir (gönül: gönlü).
- Sözcüğün anlamının sözlükte açıklanışı sadece tanımla değil, eş anlam ve zıt anlam gibi anlam bağlantılarıyla örneklendirilir.
- Birden fazla anlamı olan sözcüklerin her anlamı ayrı olarak açıklanır. Yaygın olarak kullanılan anlamı en başta verilir.
- Deyimler ve birkaç sözcükten oluşan terimlere de yer verilir ve açıklanır.
- Terimlerin hangi bilim ya da sanat dalıyla ilgili olduğu da sözlükte belirtilir.
- Sözcüğün açıklamasında kullanılan kısaltmalar ve özel işaretler açıklanır.

Ayrıca sözlük hazırlama işinin günceli takip etmesi de gereklidir. Dile yeni giren kavramlar ve kelimeler sözlükte mutlaka yer almalıdır.

Sözlükler oluşturulurken söz varlığına ait öğelerin bazı özelliklerinin (tür, köken, alan vb.) yanı sıra çok anlamlılık üzerinde de ayrıntılı bir şekilde durulmalıdır. Sözlükler, dilin temel kaynaklarıdır. Bu temel kaynaklarda, dilde geçen tüm söz varlığına belli bir düzende yer verilir, tanımları yapılır, okunuşları, yazılışları, vurguları, hangi dilden geçtikleri, türleri gösterilir. Uzak ve yakın, gerçek ve mecaz bütün anlamları edebî örnekleriyle ortaya konur (Böler, 2006, s. 102).

İlkokul ve ortaokul öğrencilerine yönelik sözlük hazırlarken öğrencilerin tamamını aynı gelişim düzeyinde kabul etmek mümkün değildir. İlkokul ve ortaokul çağını kendi içinde farklı düzeylere ayırarak bu alt düzeylerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek okul sözlükleri hazırlamak gerekmektedir. Düzeyin belirlenmesi her yaş grubu için mümkün gibi gözükse de ülkemizin şartları göz önüne alındığında öğrencilere her yıl yeni bir sözlük edinme zorunluluğu getirmek çok da doğru olmayacaktır. Bu nedenle, mevcut ilkokul ve ortaokul sistemi içindeki kademelendirmeden yararlanılabilir. Bu açıdan ilkokullar için ayrı, ortaokullar için ayrı sözlükler hazırlamak daha yerinde olacaktır. Bu noktada bu iki kademedeki öğrencilerin bütün özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır (Karadağ, 2011, s. 196).

Sözlüklerin ortaya konmasında dilin anlamlı birimlerinin taşıdığı anlamlar uygun bağlamlarda sunulurken anlamın doğru anlaşılması amaçlanır. Sözcüklerin anlamına uygun bağlamın edebî nitelikteki çeşitli metin türleriyle verilmesi dilin edebî ve estetik yanının sözlükler aracılığıyla da yaşatılması anlamına gelmektedir. Sözlükleri, dilin öğrenilmesinde önemli bir işlevi olan temel öğrenme ve öğretme kaynakları olarak kabul etmek gerekir (Karadüz, 2009, s. 643).

2.3.3. Sözlükçülük Sorunları

Sözlükçülük ile ilgili sorunlar ortaya çıkan yeni durumlara paralel olarak devamlı değişmektedir. Dilin ve iletişimin bize sağladığı kolaylıklar, dünyada her an yeniden şekillenen sözlükçülük çalışmalarına olan ilgiyi artırmaktadır. Bilimin her şeyi yeniden şekillendirdiği günümüzde, Türk sözlükçülüğünü her yönüyle tartışmak ve dünyanın ulaştığı bilimsellik seviyesine ulaşmak önem arz etmektedir.

Türkçe sözlük hazırlamadaki sorunlar, özellikle Cumhuriyet'ten sonraki dil çalışmalarında "sadeleştirme" çabalarının gölgesinde kalmıştır. Türk dillerine ait unsurların, söz varlığının zenginleştirilmesinde yeterince kullanılmadığı görülmektedir. Derleme ve tarama faaliyetleri sonucunda elde edilen söz varlığından ise Derleme Sözlüğü ve Tarama Sözlüğü çalışmalarında verimli bir şekilde yararlanılamadığı ortadadır (Usta, 2006, s. 225).

Sözlükçülüğümüzün yaşamış olduğu en temel sorunlardan biri de sözlüğün hazırlanmış olduğu hedef kitlesinin sözlüğü hazırlayanlar tarafından yeterince analiz edilmiyor olmasıdır. Böyle temel bir gereksinimin yerine getirilmiyor oluşu da sözlüğün işlevini tam olarak yerine getirmesinin önünde önemli bir sorun olarak durmaktadır. Örneğin; ilkokul ve ortaokul öğrencileri için hazırlanan sözlükler bu çağdaki öğrencilerin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamamaktadır. Öğrenci ders kitabında, okumuş olduğu temel eserlerden birinde karşılaştığı ve anlamını bilmediği sözcüklerin bazılarını bu sözlüklerde bulamamaktadır. Hâlbuki bu sözlükler hazırlanırken ders kitapları incelenmeli, yüz temel eser gözden geçirilmeli ve öğrencinin karşılaşılabileceği sözcüklerin sözlükte yer almasına dikkat edilmelidir. Bu konudaki eksiklik Türk Dil Kurumunun hazırlamış olduğu İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük'te (2011) bulunmayan ama birçok edebî eserde ve ders kitaplarında bulunan şu kelimelerle örneklendirilebilir: “ataç, ağızlık, madeni para, aşırılık, gölcük, bostan korkuluğu, akil, benzin istasyonu, ağaç kurdu, afaki...”.

Sözlük hazırlama sürecinde amacın belirlenmesi, ortaya çıkacak eserin niteliğini doğrudan etkilemektedir. Sözlük, kimin için hazırlanıyorsa o grubun özelliklerine, gelişim seviyesine, ilgi ve ihtiyaçlarına uygun olarak hazırlanmalıdır. Okul sözlüklerinin hazırlanmasında bu hususa dikkat etmek gerekmektedir. İlkokul ve ortaokul çağındaki çocuklar için hazırlanacak sözlükler öğrencilerin fiziksel özelliklerine, hazırbulunuşluk düzeylerine ve dil seviyelerine uygun, ana dilleri olan Türkçeyi doğru, güzel ve etkili bir biçimde kullanmalarına destek olacak şekilde hazırlanmalıdır (Karadağ, 2011, s. 193).

Sözlükler sadece kelimelerin anlamlarını veren başvuru kaynakları değildir. Sözlük içerisinde dilin estetiğini ve harmonisini de barındırmalıdır. Sözlüğe başvuran kişi sözlükten sadece kelimenin kuru ve yalın şekilde anlamını öğrenmekle kalırsa sözlük tam olarak işlevini yerine getirmiş sayılmayacaktır. Sözlüğün dilin inceliklerini

de örnekleyen şekilde açıklayıcı bir dille yazılması, sözlüğe başvuran kişinin kelimeyi ve anlamını özümsemesini sağlayacak ve kişinin kelime hazinesinin gelişimine önemli bir katkısı olacaktır.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra başlayan çalışmalar, yetmiş yıldan fazla sürmüş olmakla birlikte sorunlar hâlâ sürmekte, çeşitli ortamlarda Türkçe Sözlük'ün eksiklikleri ve yapılması gerekenler anlatılmakta ve tartışılmaktadır. Bu yazılar da gerçek sorunu ortaya çıkarmaktan ve çözüm üretmekten uzaktır. Hep eski alışkanlık (iki dilli sözlük yazma) üzerine, yabancı kelimelerin sözlüğe alınıp alınmayacağı, imlânın nasıl olacağı, Türkçe sözlerden birinin sözlüğe alınırken diğerinin neden alınmadığı veya madde başı ve iç maddelerin sayısı üzerinde durulmaktadır (Usta, 2006, s. 225).

Doğan Aksan, Türk Dil Kurumu tarafından ilk baskısı 1943 yılında yayımlanan ve 1988 yılına kadar 8 baskısı yayımlanan Türkçe Sözlük'te tespit ettiği sorunları şu şekilde ifade etmektedir (Aksan, 2004, s. 374-377):

“İlk baskısı 1943 yılında yayımlanan ve başta Mehmet Ali Ağakay, Kemal Demiray olmak üzere birçok dilcimizin uzun bir süreç içinde, uzun süren emekleriyle 1988'deki 8. basımına kadar üzerinde çalışılan, Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük'ü bir genel sözlük olarak acaba ne gibi özellikler taşıyor? Burada öncelikler Türkçe Sözlük'ün baskıları karşılaştırıldığında dikkati çeken birkaç nokta ve bazı örnekler üzerinde durulacak, ardından da Türkçe Sözlük'ün içerdiği görünümünden kimileri daha ayrıntılı olarak örnekleri ile ortaya konmaya çalışılacaktır.

Değineceğimiz noktalardan birincisi, 1983'ten sonra Türk Dil Kurumunun belirleyip uyguladığı yazım yönteminin doğurduğu aksaklıkların ve bugün içine düşülen kargaşanın Türkçe Sözlük'e yansımalarıdır. Özellikle bitişik yazılması gereken bileşik sözcüklerde bu durum kendini iyice belli etmektedir...

İkinci bir nokta daha önceki basımlardan bu yana süregelen, maddelerin açıklanmasında kimi zaman tanımlarda ve anlam sıralamalarında görülen eksiklikleridir... Üçüncü nokta örneklerle ilgilidir. Yukarıda da değindiğimiz gibi, bir genel sözlükte açıklamalar, ait olduğu dönemin yazarlarından alınmış örneklerle zenginleştirilip güçlendirilir. Ancak Türkçe Sözlük'ün 8. basımında birtakım yazarlardan alınan örnekler, ancak sözlük yazarının bildiği nedenlerle çıkarılmış ya da değiştirilmiştir...”

2.3.3.1. Sözlüklerin Hazırlanmasındaki Teknik Sorunlar

Dünyada ve ülkemizde yapılan sözlükçülük çalışmalarına bakıldığı zaman belli başlı sorunların sözlükçülük çalışmalarının karşısına çıktığı görülmektedir. Bu sorunlar, aynı zamanda sözlük hazırlama sürecinde dikkat edilmesi gereken önemli faktörlerdir. Bu sorunları şu şekilde sıralamak mümkündür (Boz, 2006, s. 23-44):

1. *Sözlük Hazırlamada Seçilecek Yöntem Sorunu*

Sözlük çalışmalarına geçmeden önce, çalışmada görev alacak ekibin, üzerinde anlaşabilecekleri ortak bir yöntemi belirlemesi gerekir. Yöntemin tespitinden sonra sözlük hazırlamada izlenecek yol ortaya çıkacaktır. Hemen hemen her sözlüğün giriş bölümünde ya da ilgili diğer eserlerde bu konu hakkında gerekli bilgi verilir.

2. *Amaç ve Hedef Kitlenin Belirlenmesi Sorunu*

Sözlük hazırlamadaki genel amaç, bir dilin söz varlığını ortaya koymaktır. Bununla beraber sözlüklerin hazırlanmasında türlerine göre farklı amaçlar da olabilir. Amacın ortaya konması hedef kitleyi de belirler. Hedef kitlenin beklentilerine, ilgi ve ihtiyaçlarına cevap veremeyen sözlüklerin başarılı olma ihtimali de söz konusu değildir.

3. *Madde Başlarının Belirlenmesi Sorunu*

Sözlüğe girecek madde başlarının belirlenmesindeki yöntem, hem sözlüklerin ilk hazırlanış aşamasında hem de sonrasında yapılacak genişletme çalışmalarında çok önemlidir. Sözlüğe alınacak madde başlarıyla ilgili bilimsel ölçütlerin bulunması gerekir. Çünkü sözlükler bir malzeme listesi, basit bir envanter değildir. Söz varlıkları, sözlüklerde ses bilimsel, söz dizimsel, anlam bilimsel ve varsa kendine özgü özelliklerini içeren bir sözlüksel kütük olarak yerini alır.

4. *Madde Başlarının Sıralanması Sorunu*

Madde başlarıyla ilgili önemli bir sorun da madde başlarının sıralanmasıdır. En sık gösterilen tutum, madde başlarının alfabetik olarak sıralanmasıdır. Bu durum pratikte yararlıdır, aranan kelime kolayca bulunabilir. Sözlük hazırlamanın eldeki malzemeyi alfabetik olarak alt alta sıralamaktan ve karşılıklarına anlamlarını yazmaktan ziyade bir bilim dalının en önemli faaliyeti olduğunu kabul etmemiz gerekiyor.

5. *Madde Başlarının Tanımlanması Sorunu*

Sözlüklerde madde başları tanımlanırken ilgili tüm kaynaklar gözden geçirilmeli ve tanımın açık ve anlaşılır olmasına dikkat edilmelidir.

Sözlükçülükte yapılan önemli hatalardan biri de madde başının eş anlamlı bir başka madde başıyla açıklanmasıdır. Sözlük hazırlayıcılar işin kolayına kaçmadan her madde başı için ayrı bir tanımlama yapmalıdır.

6. Madde Başları İçin Örnek Cümlelerin Belirlenmesi Sorunu

Sözlüklere veri toplamak için taranacak eserler ve buradan seçilecek örnek cümlelerin ölçütleri, daha hazırlık aşamasında tespit edilmiş olmalıdır. Taranacak eserlerin geniş bir yelpazeye yayılması elde edilecek verinin kalitesi açısından oldukça önemlidir.

Bütün bu teknik sorunların yanında sözlükçülüğün başlı başına bir uzmanlık dalı olduğu ve sözlük hazırlayacak olan ve hazırlayan kişilerin bu uzmanlık bilgilerine sahip olması gerektiği, sözlük hazırlamanın bir ekip işi olduğu, sözlük kullanımının sözlüklerde açık olarak anlatılmaması, sözlük kullanıcısının belirsizliği ve temel sözlükleri hazırlamada karşılaşılan sorunlar da sözlükçülüğün önemli sorunları arasındadır.

D. Crystal (1987) iyi bir sözlük için yirmi soru sormanın gerekli olduğunu söylemektedir; bu noktalara dikkat ederek bilimsel, iyi temellendirilmiş bir sözlük hazırlanabilir. Bu sorular şunlardır (alıntılayan; Kocaman, 1998, s.113):

1. Cilt dayanıklılığı,
2. Kâğıdın niteliği,
3. Madde başlıklarının açık yazılması,
4. Aranılan sözcüklerin bulunması,
5. Uluslararası genel sözcükleri kapsamaması,
6. Ansiklopedik bilgi içermesi,
7. Zor kavramlara ilişkin resim barındırması,
8. Tanımların birbirinden açıkça ayrılması ve temelden ikincil anlama doğru sıralanması
9. Tanımların anlaşılır olması,
10. Örneklendirmenin gerçekçi olması ve yapaylıktan uzak olması,
11. Kullanım bilgileri içermesi,
12. Argo, resim vb. açıklamaların bulunması,
13. Köken bilgisi vermesi,
14. Heceleme, noktalama vb. konularda bilgi vermesi,

15. Söyleyiş açıklamaları bulunması,
16. Deyim, atasözü vb. içermesi,
17. Eş anlam-zıt anlam sözcükleri göstermesi,
18. İlişkili sözcükleri çapraz gönderim ile nitelemesi,
19. Sözcüklerle ilgili dil bilgisi bilgileri sağlaması,
20. Yararlı ekleri (kısaltmalar, ölçüler vb.) bulunması.

2.4. Türk Dil Kurumunun Sözlük Geleneği ve Yapılan Çalışmalar

Sözlük kelimesinin Türkiye Türkçesindeki kullanımı Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kuruluşundan sonra ortaya çıkmıştır. Cemiyetin lügat ıslah kolu başı Celal Sahir'in teklifiyle Arapça lügat ve kâmus kelimelerine karşılık sözlük öneri olarak girmiş ve kullanılmaya başlamıştır. Günümüz Türk dünyasında sözlük yanında sözdik, laflık, tılcıt gibi kelimeler de kullanılmaktadır (İlhan, 2007, s.13).

Türk Dili Tetkik Cemiyetinin 12 Temmuz 1932 tarihli kuruluş nizamnamesinde kuruluşun amacı: "Türk dilini tetkik ve elde edilecek neticeleri neşir ve tamim etmek" olarak ifade edilmiştir. 17.08.1983 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 2876 sayılı Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanununun 36. maddesinde ise Türk Dil Kurumunun amacı: "Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek." olarak belirtilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla beraber, Atatürk'ün yoğun çabalarıyla Türkçe makûs talihini yenmiş; hak ettiği değeri görmeye başlamıştır. 1928 yılında yapılan harf inkılâbı ve 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyetinin, Türkçenin gelişiminde ve kullanımında çok önemli bir yeri vardır. Atatürk'ün Türk dilini koruma, etkin olarak kullanma ve geliştirmede bütün kurumların ve kişilerin duyarlı olması gerektiği konusundaki fikirleri ve tavsiyeleri Türkçenin gelişimine ve kullanımına önemli katkılar sağlamış ve bu minvalde çok önemli çalışmalar daha Atatürk hayatta iken başlamıştır. Bu durum zaman zaman durağan bir hâl olsa da günümüze kadar devam etmiştir. Türkçenin gelişimi üzerine düşünen, bu dile hizmet etmeyi görev olarak gören Türkçe sevdalısı kişi ve kurumların yaptığı en önemli hizmetlerden birisi de sözlük çalışmalarıdır. Büyük bir emek ve gayretin ürünü olan bu çalışmalar, Türkçeye yapılan en büyük hizmetlerden biridir (Dursunoğlu, 2011, s.255).

Dolmabahçe Sarayı'nda 26 Eylül 1932 tarihinde toplanan 1. Türk Dili Kurultayı'nda nizamname kabul edilmiş ve iş ve çalışma kollarının dördüncüsü olan "lügat ve ıstılah" kolunun kurulacağı belirtilmiştir. Bu kolun kurulmasının ardından 21 Kasım 1932 tarihinde kabul edilen 1307 sayılı "Söz Derleme Talimatnamesi" kabul edilmiş ve çalışmalar başlamıştır. Bu çalışmaların ardından 1936 tarihine kadar iki kurultay daha toplanmış ve çeşitli kararlar alınmıştır.

Türk Dil Kurumunun ilk baskısını 1945'te yayımladığı ve bugüne kadar on bir baskısı yapılan Türkçe Sözlük günümüz Türk sözlükçülüğünün önemli eserlerinin başında gelmektedir. 1942 yılında toplanan Dördüncü Türk Dil Kurultayında tartışılmak üzere "A" harfi ile başlayan sözlükten oluşan bir deneme baskısı yapılır. Türkçe Sözlüğü Örnek Basımı (1942) adıyla yayımlanan deneme baskısı Kurultayın "Lügat ve Filoloji Komisyonu"nda değerlendirilir. Gerek komisyonda gerek kurultayda dile getirilen ve kabul edilen görüşler doğrultusunda yaklaşık altı yıllık bir çalışmadan sonra Türkçe Sözlük'ün birinci baskısı 1945 yılında tamamlanır. Bu ilk baskı Türkçe Sözlük'te 25.574 madde başı, 6.530 madde içi olmak üzere 32.104 söz bulunmaktadır. Birinci baskı Türkçe Sözlük altmış beş bin adet basılır (TDK, 2011, s. XVI).

Türkçe Sözlük'ün ikinci baskısı Mehmet Ali Ağakay'ın büyük çabalarıyla 1955 yılında yayımlanır. Bu baskıda Türkçe Sözlük, söz varlığı açısından zenginleştirilirken belirli aralıklarla geliştirilmiş yeni baskıların yapılması da gelenekleştirilmiştir. İkinci baskıda Türkçe Sözlük'ün en dikkat çekici yanı, söz varlığının sınırlarının çizilişinde izlenen yol olmuştur. Yabancı kökenli sözler karşısındaki keskin tutum, ikinci baskıda yerini ılımlı bir yaklaşıma bırakmıştır. İkinci baskıya, konuşma diline geçmemiş terimler, bölge ağızlarının söz varlığından verimler alındığı gibi yaygın olan birtakım argo sözler ve deyimler de alınmıştır. Sözlükte 25.516 madde başı, 10.222 madde içinden oluşan 35.738 sözcük bulunuyordu. 1959 yılında yayımlanan üçüncü baskıda ise 27.033 madde başı, 10.788 madde içi olmak üzere toplam 37.921 söz bulunmaktaydı (TDK, 2011, s. XVII).

Türkçe Sözlük'ün dördüncü baskısı da yine Mehmet Ali Ağakay'ın öncülüğünde hazırlanır. Ama Mehmet Ali Ağakay bu baskıyı göremeden vefat eder ve dördüncü baskı Mehmet Ali Ağakay'ın anısına yayımlanır. Bu baskıda 27.013 madde başı, 10.656 madde içi söz bulunmaktaydı (TDK, 2011, s. XVIII).

Madde başı 27.753, madde içi 10.717 olmak üzere 38.470 sözden oluşan ve 1969 yılında yayımlanan beşinci baskı Türkçe Sözlük'te bir önceki baskıya göre birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden en dikkat çekici olanı, önerilen ama o güne kadar tutulmayan sözlerin sözlükten çıkarılmış olmasıdır. Çok eskimiş olan sözler de bu baskıda kendilerine yer bulamamıştır (TDK, 2011, s. XVIII).

Altıncı baskısı 1974 yılında yapılan Türkçe Sözlük'e eski baskılarda bulunmayan sözler eklenirken dil bilgisi terimlerinde de TDK'nın belirlediği ilkeler doğrultusunda düzeltmeye gidilmiştir. Altıncı baskı Türkçe Sözlük'te yer alan 45.178 sözden 31.693'ü madde başında, 13.485'i madde içerisindedir (TDK, 2011, s. XVIII).

1983 yılında yayımlanan 7. baskının en önemli özelliği ilk defa iki cilt olarak yayımlanmasıdır. Bu baskıda ayrıca bölge ağızlarından da verimler eklenmiş ve tarama çalışmaları dikkate alınmıştır. Bu baskıda 40.836 madde başı, 18.891 madde içi olmak üzere toplam 59.727 sözcük bulunmaktadır (TDK, 2011, s. XVIII).

Anayasanın 134. maddesi uyarınca Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun bağlı kuruluşlarından bir hâline getirilen Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük'ün sekizinci baskısını 1988 yılında iki cilt olarak yayımlamıştır. Bu baskıda Türkçenin söz varlığını arttırmak üzere yazar ve şairlerin belli başlı eserleri tarandığı gibi halk ağzında yaşayan sözlerde sözlüğe alınmıştır. Eski ve yeni sözlerin geçiş döneminde bir süre daha birlikte yaşayacağına, yaşam gücü gösterenlerin diğerlerinden kolayca ayırt edilebileceğine dikkat çekilerek Türkçenin kurallarına uygun olarak türetilen söz ve karşılıkların yaşama savaşını kazanacakları vurgulanmıştır. Türkçe Sözlük'ün bu yayımında madde başı 46.825, madde içi 16.496 olmak üzere toplam 63.321 söz bulunmaktadır (TDK, 2011, s. XVIII).

1998 yılında yayımlanan Türkçe Sözlük'ün dokuzuncu baskısında 1996 yılında yayımlanan İmlâ Kılavuzu dikkate alınmış ve bu iki çalışma uyumlu hâle getirilmiştir. Bu baskıda bilimsel çalışmaların yanında okul ve ders kitapları da dikkate alınmıştır. 98. 107 söz varlığından oluşan bu baskıda 60.252 madde başı, 13.155 madde içi söz bulunmaktadır (TDK, 2011, s. XIX).

Bu arada Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'ün ağ ortamına aktarılması için de 1997 yılından itibaren çalışmalar başlatmıştır. Dil ve bilişim uzmanlarının uzun süren çabalarıyla Türk Dil Kurumunun kuruluşunun yetmişinci yılında Türkçe Sözlük ağ ortamına aktarılmıştır.

Ağ ortamına aktarılan Türkçe Sözlük hakkında, sistem üzerinden alınan öneriler ve eleştiriler takip edilip kayıt altına alınmaya başlanmıştır. Ağ ortamından alınan bu veriler ve Kurumun yaptığı çalışmalar sonucunda 2005 yılında Türkçe Sözlük'ün onuncu baskısı yapılmıştır. Onuncu baskı Türkçe Sözlük'te 63.818 madde başı, 13.589 da madde içi olmak üzere toplam 77.407 söz bulunuyordu. Bu sözlerin 45.005'i isim, 11.305'i sıfat, 2.644'ü zarf, 87'si zamir, 33'ü edat, 289'ü ünlem, 53'ü bağlaç 6441'i ise fiildi. Türk edebiyatından seçilmiş 29.040 örnek cümleyle sözcüklerin tanıtıldığı sözlük metni ise 1.236.484 sözden oluşmuştur (TDK, 2011, s. XX).

2011 yılında yayımlanan Türkçe Sözlük'ün on birinci baskısı söz, terim, deyim ve anlamdan oluşan 122.423 söz varlığına sahiptir. Sözlükte 77.005 madde başı, 15.287 madde içi olmak üzere toplam 92.292 söz bulunmaktadır. Bu sözlerin 53.451'i isim, 12.666'sı sıfat, 3.362'si zarf, 88'i zamir 40'ı edat, 299'u ünlem, 50'si bağlaç, 9.912'si ise fiildir. Türk edebiyatından seçilmiş 34.664 örnek cümleyle sözcüklerin tanıtıldığı sözlük metni ise 1.454.903 sözden oluşmuştur. Ayrıca bu baskıda yazar ve şairlerin eserlerinin bilgisayar ortamına aktarılmasıyla oluşan derlemden (corpus) ilk defa yararlanılmıştır. On birinci baskının sonuna ilk kez ansiklopedik bilgiler de eklenmiştir (TDK, 2011, s. XX).

Türk Dil Kurumu 2002 yılında Türkçe Sözlük'ü ağ ortamına aktarmasından itibaren hazırlamış olduğu diğer sözlükleri de ağ ortamına aktarmıştır. Günümüzde ağ ortamındaki bu sözlükler büyük bir kullanıcı kitlesi tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır.

2.4.1. Sözlük Çalışmalarının Amacı

Sözlükler, sözcükler hakkında bilgi veren ve dile kılavuzluk etme görevi üstlenen koleksiyonlardır. Dil bilim ise sözcükleri, hem kendi yapılanmaları hem de sözcükler arası yapılanmaları açısından ele alır. Bu açıdan bir dilin sözlüğünü hazırlamakla o dili bilimsel olarak incelemek arasında doğal bir ilişki olduğu söylenebilir (Uzun, 2003, s. 281).

Sözlük çalışmalarının şu amaçlar doğrultusunda yapıldığını söylemek mümkündür (Dursunoğlu, 2011, s. 257):

1. Dilin söz varlığını saptamak,
2. Dilin mevcut söz varlığına sahip çıkmak,
3. Dilin aslındaki zenginliğinin farkında olmak,
4. Dilin mevcut zenginliğini koruyarak ve geliştirerek gelecek nesillere aktarmak,
5. Dilin yabancı dillerin boyunduruğu altına girmesini engellemek,
6. Dilin doğru ve etkili ve verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak,
7. Dilin yanlış kullanılmasını engellemek,
8. Dilde konuşurken yapılan hataların önüne geçmek,
9. Yabancı bir dilin öğrenilmesine katkı sağlamak,
10. Sözlüğün yazıldığı dil ile yabancı bir dil arasındaki ilişkiyi ortaya koymak,
11. Yöresel ağızlarda var olan sözleri bir araya getirmek ve yok olmalarını engellemek,
12. Eğitim öğretim faaliyetlerinde yaşanan dil ile ilgili sorunların önüne geçmek.

Sözlük bilim ile dil bilim arasında doğal bir bağ olduğu gibi sözlükçüler ile dil bilimciler arasında da doğal bir bağ bulunmaktadır. Buna karşın bu iki alanın birbiriyle yeterince etkileşim içinde olmadığı da bilinmektedir. Bu sadece Türkçe için değil, başta İngilizce olmak üzere diğer diller için de böyledir. Bu etkileşimsizliğin temel sebeplerinden biri, sözlükçülüğün dil bilime göre çok daha eski ve köklü bir tarihe sahip olmasıdır (Uzun, 2003, s. 281).

Yukarıda sayılan amaçların yanında bir sözlük aşağıda belirtilen işlevleri yerine getirmek amacıyla da yazılabilir (Kolaç, 2009, s. 746-747):

1. Bir dilin söz varlığının başka dillerdeki karşılıklarını vermek,
2. Dilin söz varlığının dünya üzerindeki somut göstergelerini ele almak,
3. Ana dili eğitimine katkı sağlamak,
4. Bir dili geçmişten geleceğe taşımak,
5. Bir dildeki bütün sözcükleri bünyesinde taşıdığı için dilde ölçünlüğü sağlamak,
6. Genellikle alfabe sırasına göre düzenlenmekle beraber kavram alanlarına ve çeşitli konulara göre düzenlenen türde sözlükler ortaya koymak: Türkçe Sözlük,

Osmanlıcadan Türkçeye Sözlük, Deyimler Sözlüğü, Mecazlar Sözlüğü, Köken Bilgisi Sözlüğü gibi.

7. Barındırdığı kelime hazinesinden yola çıkarak o milletin kültür kodları hakkında ipuçları vermek,

8. Bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış söz varlığının temel anlamlarını, kazandıkları yan anlamları söyleyiş biçimleriyle, yazımlarıyla vermek.

Ayrıca ulaşılabilen diğer kaynaklarda sözlükçülükteki temel hedefler şu şekilde sıralanmaktadır (Usta, 2010, s. 97):

1. Söz varlığının sözlükte tanımlanması için gerekli olan ilke ve usullerin ortaya konması, sözlükçülüğün temel amacıdır. Bunun yanında, sözcüklerin dildeki farklı görünümlerini göstermeye çalışan sözlüklerin hazırlanması da temel hedeflerden biridir.

2. Sözlüklerin farklı ve ortak özelliklerini ortaya koymak, öncelikli konulardandır. Pratik sözlükçülüğün çağdaş yönelimleri tipolojinin geliştirilmesinde etkili olmaktadır. Sözlük tipolojisini çıkarmak, sözlükçülüğün genel ilişkilerini ortaya koymak için önemlidir.

3. Sözlükçülük teorisi, sözlük yazımı ile eş zamanlı olarak devam eden gelişme sürecinde, teorik bir disiplin olma yolunda ilerlemektedir. Bu disiplinin belli başlı üç doğrultuda ilerlediği görülmektedir: Eğitim öğretim amaçlı, çok dilli, bilimsel-teknik.

2.4.2. Cumhuriyet Döneminde Yapılan Çalışmalar

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte yapılan çalışmaların Türkçe için bir milât olduğu söylenebilir. Bu süreçte yapılan çalışmaların mimarı Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'tür. Atatürk'ün dil konusundaki yoğun çabalarını ve hassasiyetini ortaya koyan dil alanında yapılan en önemli atılımlar şu şekilde sıralanabilir (Yetiş, 2005):

1. Dil Encümenliği kurulması
2. Türk yazı sisteminde Lâtin harflerinin kabulü
3. Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulması
4. Dil Kurultayları
5. Güneş-Dil Teorisi

6. Türk dilini sadeleştirme çabaları
7. Gramer çalışmaları
8. Sözlük çalışmaları

Bu çalışmalar arasında özellikle Lâtin harflerinin kabulü ile Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasının çok daha ayrı bir yeri ve önemi vardır. Özellikle bu çalışmalardan sonra, Atatürk'ün gayreti ile Türk dili ile ilgili çalışmalar büyük hız kazanmıştır. Atatürk Cumhuriyetin kuruluş yılları olan en yoğun dönemlerinde dahi Türkçe ile ilgili çalışmalara öncülük etmiş ve hayatının son dönemlerinde de yine en fazla hassasiyeti dil çalışmalarına göstermiştir. Mustafa Kemal Atatürk bu çabaları ve hassasiyeti ile Türkçe ile ilgili çalışmaların öncüsü olmuştur (Dursunoğlu, 2011, s. 257-258).

Atatürk'ün vefatından sonraki dönemde ise, dil çalışmalarının önemli bir alanını meydana getiren sözlük çalışmaları ilk ürününü vermiş ve Cumhuriyet döneminin ilk Türkçe sözlüğü yukarıda da belirtildiği gibi 1945 yılında TDK tarafından yayımlanmıştır. O tarihten günümüze birçok kurum, kuruluş ve şahıs çeşitli sözlükler hazırlamış ve yayımlamışlardır. Bu çalışmaların tümünü Türkçeye yapılabilecek en önemli katkılardan ve en büyük hizmetlerden biri olarak kabul etmek gerekir.

Sözlükçülük alanında ülkemizde günümüze kadar olan süreçte yapılan çalışmaları şu evreler halinde incelemek mümkündür (Boz, 2006, s.11-18):

I. Devre (1932-1983)

Bu dönemde yapılan başlıca çalışmalar:

1. Derleme Sözlüğü
2. Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü
3. Yeni Tarama Sözlüğü
4. Türkçe Sözlük
5. Fransızca-Türkçe Sözlük
6. Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük
7. İngilizce-Türkçe Sözlük
8. Resimli Türkçe Sözlük
9. Özleştirme Kılavuzu
10. Batı Dilleri Sözcüklerine Karşılıklar Kılavuzu

11. Kavramlar Dizini
12. Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Denemesi I-II
13. Resimli İlkokul Sözlüğü

II. Devre (1984-1994)

1. Türkçe Sözlük
2. Anayasa Sözlüğü
3. Okul Sözlüğü
4. Almanca-Türkçe Sözlük
5. Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü
6. Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü
7. Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü
8. Gramer Terimleri Sözlüğü

III. Devre (1995-2004)

1. Türkçe Sözlük
2. Okul Sözlüğü
3. Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü
4. Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü

Ülkemizde sözlük çalışmalarının öncüsü olan kurum şüphesiz ki Türk Dil Kurumudur. Sözlük hazırlama işi Türk Dil Kurumunun yasal görevleri arasındadır. Dil ve edebiyat alanında yaptığı diğer çalışmalarda olduğu gibi Kurumun Türk Sözlükçülüğüne de önemli katkıları olmuştur. İlk baskısı 1945 yılında yapılan Türkçe Sözlük her baskıda dil bilimcilerin yoğun gayreti ve Kurumun çabalarıyla daha da geliştirilmiştir. Bu çalışmaların yanı sıra Kurum Türkiye Türkçesinin sözlüklerinin ve diğer Türk lehçelerinin sözlüklerinin hazırlanmasında yoğun bir çaba göstermekte ve bu çalışmalarına halen devam etmektedir. Ayrıca hazırlamış olduğu Türkçe Sözlük'ü genel ağ ortamına aktaran Kurum bu alandaki önemli bir boşluğu da doldurmuştur. Genel ağ ortamındaki Türkçe Sözlük kullanıcılar tarafından yoğun olarak kullanılmaktadır. TDK'nın son yıllarda yaptığı ve dilimize çok önemli katkıları olan bazı çalışmalar şu şekilde sıralanabilir (Dursunuoğlu, 2011, s.257-260):

1.Güncel Türkçe Sözlük

Dilimizin en güvenilir, en gelişmiş ve en güncel sözlüğü Güncel Türkçe Sözlük'tür. Türk Dil Kurumu tarafından ilk baskısı 1945 yılında yayımlanan ve o tarihten itibaren geliştirilerek yayımlanmaya devam edilen Türkçe Sözlük"ün Genel Ağ'daki sürümü olan Türkçe Sözlük, dilimizde meydana gelen gelişmelere paralel olarak devamlı güncellenmektedir. 2011 yılı itibariyle sözlükte 121.509 anlam bulunmaktadır.

2. Büyük Türkçe Sözlük

Türkçenin tüm söz varlığının bir araya getirilmesiyle oluşturulan ve ortak bir veri tabanında kullanıma sunulan Büyük Türkçe Sözlük, dilimizin söz varlığının yanında bütün bilim, sanat ve spor terimlerini; yer ve kişi adlarımızı, bölge ağzlarımızdaki sözcükleri ve deyimleri içermektedir. 2011 yılı itibariyle Büyük Türkçe Sözlük'te toplam 616.767 söz varlığı bulunmaktadır.

3. Sesli Türkçe Sözlük

Büyük Türkçe Sözlük'te yer alan kelimelerden oluşan 2002 yılında sanal ortamda hizmete sunulan sözlüktür. Konuşma ve telaffuz alanında önemli katkılar sağlamaktadır.

4. Tarama Sözlüğü

Türk Dil Kurumunun 1965 yılından başlayarak 1977 yılına kadar sekiz cilt halinde yayımladığı ve XIII. yüzyıldan itibaren tarihî Türkiye Türkçesiyle yazılmış eserlerdeki söz varlığını kapsamaktadır. Eser, son olarak 2009 yılında yine 8 cilt halinde yeniden yayımlanmıştır.

5. Kişi Adları Sözlüğü

Kız ve erkek adlarının derlenmesi ve bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş sözlüktür. 2011 yılı itibariyle Kişi Adları Sözlüğü'nde 3612 kız, 7230 erkek olmak üzere toplam 10842 ad yer almaktadır.

6. Terim sözlükleri

Türkçenin bir bilim dili olarak geliştirilmesine katkı sağlamak amacıyla Türk Dil Kurumu, kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte bilim terimleri üzerinde çalışmalarını sürdürmektedir.

Türkçenin bütün söz varlığını tek bir veri tabanına aktarma çabalarının bir parçası olan Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü, Türk Dil Kurumunun kuruluşundan bu yana yayımladığı terim sözlükleri ile yakın zamanda kurulan farklı terim çalışma gruplarında hazırlanan terim sözlüklerinden meydana gelmektedir.

TDK'nın terim çalışmalarının öncüsü Mustafa Kemal Atatürk'tür. Askerlik terimlerini türeten Atatürk, matematik ve geometri terimlerinin türetilmesi çalışmalarına katılmış ve türettiği terimlerle bir geometri kitabı yazmıştır. Şu anda veri tabanında, Türk Dil Kurumunun yayımladığı ve hazırlamakta olduğu terim sözlüklerinde yer alan 185.332 terim bulunmaktadır.

7. Türk Lehçeleri Sözlüğü

Türk Dil Kurumu, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Ahmet Yesevi Üniversitesinin iş birliği ile oluşturulan Türk Lehçeleri Sözlüğü Türk lehçeleri arasında karşılıklar kılavuzu olarak hazırlanmıştır. 1991 yılında Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü adlı eserin veri tabanına aktarılmasından oluşan bu çalışmada Türkiye Türkçesi ile birlikte Azerbaycan, Başkurt, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen ve Uygur lehçelerinin söz varlığından seçilmiş sözler bulunmaktadır. Şu anda 75.000 söz varlığının bulunduğu bu karşılıklar kılavuzu, Türk Dil Kurumunun yürüttüğu Türk Lehçeleri ve Őiveleri Sözlüğü ve Grameri Saha Araştırma Projesi kapsamında hazırlanan sözlüğün de katılımıyla Türk lehçelerinin en kapsamlı sözlüğü hazırlanmış olacaktır.

8. Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü

Türk Dil Kurumu, Türkçedeki Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü'nü 12 Temmuz 2007 tarihinden itibaren genel ağ ortamında kullanıma sunmuştur.

9. Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü

Türkiye Türkçesi ağzlarından derlenmiş kelimeleri kapsayan “*Derleme Sözlüğü*” önce 12 cilt hâlinde, daha sonra 2009 yılında 6 cilt hâlinde bir araya getirilmiş ve tıpkıbasımı da yapılmıştır. Derleme Sözlüğü de Genel Ağ ortamına aktarılmıştır.

Türk Dil Kurumunun yayımlamış olduğu Derleme Sözlüğü'nün çeşitli katkılarıyla geliştirilerek yaklaşık olarak 232.000 söz varlığından oluşan biçimi Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü, 25 Mart 2008 tarihinden itibaren genel ağ ortamında kullanıma sunulmuştur.

Bunun yanı sıra “*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*”, “*Türkçede Eş ve Yakın Anlamli Kelimeler Sözlüğü*”, “*Resimli Okul Sözlüğü*”, “*İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük*” ve “*Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*” gibi sözlük çalışmaları; “*Türkiye Türkçesinin Tarihi Sözlükleri*” gibi projeler de Türk Dil Kurumunun devam eden çalışmaları arasındadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne birçok kurum, kuruluş ve şahıs çeşitli sözlükler yayımlamışlardır. Bu çalışmaların hepsini Türkçeye yapılan çok büyük hizmetler olarak değerlendirmek gerekir. Ancak yapılacak olan çalışmaların da dilimize büyük katkılar sağlayacağı da göz ardı etmemek gerekir.

2.5. Sözlük Kullanma Alışkanlığının Ana Dili Becerilerine Etkisi

Bireyin dünyaya gelişinden itibaren başlayan öğrenme sürecinin ilk aşamalarından biri dünyaya geldiği çevrede konuşulan dili öğrenmektir. Dil öğrenme becerisiyle dünyaya gelen birey, çevresindeki uyaranlar ve konuşulanlar vasıtasıyla dili öğrenmeye başlar. Bir bakıma dili öğrenme süreci çevreyi anlama ve anlamlandırma sürecidir. Çocuk dili öğrenmeye başlamasından itibaren annesine, babasına veya çevresindekilere sorular yönelterek kelime hazinesini geliştirme çabası içindedir. Okul çağının başlamasıyla birlikte artık dil öğrenimi formal bir düzeye erişmiş olur. Bu

çağdan sonra çocuk okuma yazma öğrenmesiyle birlikte dil becerisine yeni boyutlar kazandırmış olur.

İnsan hayatında önemli bir role sahip unsurlardan biri olan dilin, vazgeçilmezliğinin temelinde, insanoğluna kendisini ve dış dünyayı ifade etmesinde yardımcı olan kelimeler vardır. Kelimeler, insan zihninin isteğe bağlı olarak ürettiği yapay göstergelerdir. İnsanoğlu bu yapay göstergeler vasıtasıyla dış dünyanın ayrıştırılarak içselleştirilmesini, algılanmasını ve anlamlandırılmasını gerçekleştirebilmektedir. Kelime hazinesi bütün disiplinlerin oluşumunda ve gelişiminde önemli bir role sahiptir. Kelime hazinesi zenginliği ile sıkı bir ilişki gösteren temel dil becerileri ve özellikle okuduğunu anlama gücü, değişik akademik alanlardaki başarı ile yüksek bir ilişki göstermektedir (Yalçın ve Özek, 2006, s. 134).

Her birey, kendisini ve çevresini kuşatan bir dilin içinde dünyaya gelir. Bireyin dünyaya geldiğinde hazır bulduğu bu ortam, bireyin ana dilidir. Birey gelişme sürecinde ana dilinin ses özelliklerini çevresinde duyarak öğrenir ve belli bir zaman sonra da bu öğrendikleri vasıtasıyla ana dili bilincini oluşturur (Adalı, 1983, s. 32). Bireyde zamanla oluşan bu ana dili bilinci, ana diline karşı sevginin oluşmasına da katkı sağlamaktadır. Bu sevgi ve ilgi ilk olarak aile büyüklerinden öğrenilir. Daha sonra da bireyin çevresiyle iletişime girmesiyle birlikte ana dili bilgisi de zenginleşmektedir. Dil bilgisi dersleri bireyin ana dilinin kurallarını öğrenmesine yol açarken, edebiyatla da birey ana diline olan sevgi ve bağlılığını arttırmaktadır (Levend, 1972, s. 465). Ana dili toplumun geleneksel değerlerinin bütünüdür. Bu değerler toplumda soyut değil somuttur (Dündar, 1981, s. 639). Bu sebeple toplumu bir arada tutan ve topluma ait değerleri bireye kazandıran temel unsurlarından biri ana dilidir. İyi bir ana dili eğitiminin gerçekleştirilmesi, aynı zamanda kendine ve toplumuna güvenen bireylerin yetiştirilmesine de ortam hazırlar. (Özbay, 2008, s. 4). Ana dili eğitime, okul öncesi dönemde informal kültürlenme yoluyla aile ve çevrede öğrenilmeye başlanır, okulda ise kasıtlı kültürlenme yoluyla devam eder (Demirel, 1999, s. 12).

Bir dili konuşan bireylerin o dilin bütün söz varlığını bilmelerini beklemek doğru bir bakış açısı değildir. Bireyin dildeki belli kavramların karşılığı bilmemesi veya öğrendiği bazı kelimelerin anlamlarını unutmaması olağan bir durumdur. Bu durum özellikle ortaokul öğrencilerinde daha sık görülmektedir. Bu durumlarla karşılaşan öğrencilerin yapabileceği en güvenilir davranış sözlük kullanmaktır.

Eğitim ve ğretim faaliyetlerinin en önemli amaçlarından biri öğrencilere ana dilini etkili bir Şekilde kullanma becerisini kazandırmaktır. Bu becerinin kazandırılmasının sadece bir dersin kazanımları arasında bulunması gerektiği düŐüncesi doğru değildir. Ana dili becerisi bir bütün halinde tüm programların kapsamına giren önemli bir konudur. Bu becerinin öğrencilere kazandırılmasında kullanılabilcek ğretim programlarından ders kitaplarına kadar birçok araç bulunmaktadır. Kullanılabilecek önemli araçlardan bir tanesi de sözlüklerdir.

Sözlü ve yazılı anlatımda başarılı olmak için bireyin akıcı ifadelerle görüŐlerini tutarlı bir Şekilde ortaya koyması gerekmektedir. Bunu sağlamak ise bireyin görüŐlerini ifade ederken seeeği kelimelerin yerindeliliğiyle mümkün olacaktır. Yani birey ancak geniş bir kelime hazinesine sahip olması durumunda görüŐlerini akıcı ve tutarlı bir Şekilde ortaya koyabilir. Aksi durumda birey ortaya koymak istediği fikirlerini tam ve doğru olarak ifade edemez. Sahip olunan söz varlığı hem sözlü hem de yazılı anlatımlarda mesajın hedef kitleye doğru bir Şekilde eriŐmesini sağlar. Mtefekkirlerin fikirlerini ifade etmede, Şair ve yazarların sanatlarını ortaya koymada, hatiplerin konuŐmalarında başarılı olmaları geniş bir kelime dağarcığına sahip olmaları ve dilin inceliklerini etkili bir Şekilde kullanmalarına bağlıdır (Göçer, 2009, s. 1028).

Bir dilin anlam derinliği ve zenginliği, o dilin söz varlığıyla doğru orantılıdır. Söz varlığı ise bir dildeki kelimelerin bütünüdür. Kelimelerin bir arada bulunduğu ve belli bir düzene göre yer aldığı temel kaynaklardan biri de sözlüklerdir. Sözlükler, dilin sahip olduğu kelime hazinesini, kuşaktan kuşağa taşıyan önemli araçlardır. Bu araçların sahip olması gereken en önemli özelliklerinden biri nitelik diğerisi ise iŐlevselliđidir (Gülseren ve Batur, 2009, s. 135).

Sözlükler, bir dilin sözcük dökümünü ortaya koyarken o dille meydana getirilen, o dille aktarılan kültürün de bir tür haritasını verir. Sözlükleri dikkatli olarak inceleyen bir kimse, sözlükler aracılığıyla o toplumun kültürü, sanatı, yaşama biçimi yani toplumsal kodları hakkında da ortalama bir bilgiye sahip olabilir (Sayan, 2005, s. 31).

Sözlükler; evlerde, iŐyerlerinde, araçlarda ve özellikle de eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin istedikleri zaman ulaşması gereken temel başvuru kitaplarıdır. Beyin gücünün kullanıldığı ve zihinsel etkinliklerin yoğun olarak yaŐandıđı ortamlarında bulunması gereken başvuru kaynakları listesinde ansiklopedi, imla kılavuzu, harita olmalı denilirken sözlükler de ihmal edilmemelidir. Her zaman insanın

elinin altında olan bu başucu kaynaklarının ilk akla geleni sözlükler her seviyeye ve her yaşa uygun olmalıdır (Gülseren ve Batur, 2009, s. 136).

Ana dilini iyi kullanan birey aynı zamanda iyi düşünen, kendini iyi ifade eden ve ana dilini geliştirme yollarını bilen bireydir. Ana dilini geliştirmenin en güzel yollarından biri de sözlük kullanmaktır. Sözlük kullanmak, dilin derinliklerine inip anlamın şifrelerini çözmek anlamına da gelmektedir.

Sözlükler genel olarak diğer edebî eserler gibi bir başından alınıp sonuna kadar okunan eserler değildir. Belli bir düzeyde kitap okuma alışkanlığı olan insanlardan bile bunu beklemek gerçekçi olmaz. Genel olarak sözlüğün yaygın kullanımı şu şekildedir: Aradığını bulmak için istenilen zaman sözlüğe başvurulur, bakılır ya anlamı okunur veya yazılır. Bu durum oldukça basit gibi görülse bile ana dili becerileri üzerinde önemli bir etkisi vardır (Gülseren ve Batur, 2009, s. 138).

Kelime hazinesini yaşının ve gelişim seviyesinin gerektirdiği ölçüde geliştirememiş bir öğrencinin, derslerin konularına ilgi duyabilmesi, öğretmenlerin sınıfta anlattıklarını ve ders kitaplarında okuduklarını hatta çevresinde olan olayları anlayabilmesi, anladıklarını kendine özgü olarak anlatabilmesi, yani başarılı olabilmesi mümkün değildir (Çeçen, 2002, s. 8).

Ana dili, öğrenme ve öğretme aracı olarak hem okul öncesi hem de okul döneminde önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple başta çocuklara yönelik olarak yazılan okuma kitaplarında daha sonra ise Türkçe ders kitaplarında yer alan metinler ana dili öğretimi açısından nitelikli olmalıdır. Bu noktadan hareketle ana dilinin sağlam bir zemine oturtulması hedef kitleye göre hazırlanmış nitelikli ve işlevsel sözlüklerin varlığına bağlıdır. Sözlükler, ana dilinde kullanılan kelimelerin doğru yazılış ve anlamlarını gösteren ve doğru kullanımı özendirilen bir araçtır. Bu bağlamda sözlük ile ana dili arasında önemli bir ilişki vardır. Bu sebeple ana dilinin sahip olduğu kelimeleri tam ve doğru olarak veren bir sözlük, aynı zamanda ana dilin temel becerilerine de katkı sağlamış olur. Bu sebeple sözlükler sadece anlamı bilinmeyen kelimelerin yer aldığı kitaplar değildir. Sözlükler, anlamı bilinen kelimelerin de farklı anlamlarının yer aldığı ve dikkatli bir şekilde okunması gereken eserler arasında yer almaktadır (Gülseren ve Batur, 2009, s. 139).

Nitelikli ve işlevsel sözlüklere ulaşan öğrenciler, sözlüklere başvururken oluşan meraklarını giderecek ve bu durumu alışkanlık hâline getireceklerdir. Bu alışkanlık

sayesinde öğrencinin dil ile olan bağı güçlenecek ve kelime hazinesi genişleyecektir. Bu açıdan sözlük çocuğun zihin sözlüğü ile kelimeler arasında bir köprü görevi görmektedir.

Sözlük okuma ve ana dili ilişkisinin arasındaki bağı güçlendiren temel araç sözcüklerdir. Bu noktadan hareketle sözlük okuma alışkanlığının kelime hazinesini geliştireceği ve zenginleştireceği bunun ise ana dili eğitimini daha kısa bir zamanda ve etkili olarak tamamlamasına temel oluşturacağı ve destekleyeceği düşünülmektedir (Gülseren ve Batur, 2009, s. 146).

2.6. Türkçe Eğitiminde Kelime Hazinesinin Önemi

Bir dili doğru ve güzel konuşma önemli bir beceridir. Bu durum, sadece dil alanında gerçekleştirilen ilmî etkinliklerle ve dil bilgisi kurallarını iyi bir şekilde öğrenmekle kazanılmaz. Türkçe üzerinde çalışan ve bu alanda eserler veren yabancı dil bilginlerinin Türkçeyi doğru ve güzel kullandıklarını söylemek sadece bir varsayım olur. Bir dilin dil bilgisi kurallarını çok iyi öğrenmek o dili güzel ve doğru kullanmak anlamına gelmez. Bu durumda dili güzel kullanma becerisi kazanma işi ile dil ilminin farklı alanlarında yapılan çalışmaları birbirinden ayrı düşünmek daha doğru olacaktır. Dil felsefesinden, dil bilgisinden ve dil ilminin farklı alanlarındaki çalışmalarından hareketle doğru, güzel ve etkili konuşma ve yazma becerisi kazanılamaz. Öğretim sisteminin farklı kademelerinde, dil bilgisi kurallarından hareketle etkili, doğru ve güzel konuşma ve yazma öğretiminin gerçekleşmediğini en iyi bilen ülke Türkiye olmalıdır. Çünkü önce ilkokulda, ortaokulda sonra ortaöğretimde şimdi de bunlara ilave olarak yükseköğretimde dil tarihi hakkında kuru bilgiler vererek ve dil bilgisi kurallarını ezberleterek Türkçe öğretimini sürdürmekte hâlâ ısrar etmekteyiz. Hâlbuki bilgi öğretmek ile beceri ve alışkanlık kazandırmak birbirinden farklı değerlendirilmesi gereken etkinliklerdir. Çünkü çocuk dili öğrenmez, onu doğal ortamda konuşma becerisi ve alışkanlığı kazanır, sesleri söylerken sadece birkaç kelimeyle kendisini ifade ederken bu beceri ve alışkanlığı nasıl kazandığı gözlemlenebilmektedir (Aktaş, 2010, s. 39).

Dil, hem zihinsel gelişmenin önemli bir belirtisi hem de anlamının vasıtasıdır. Bu tanım, dilin çocuğun zihinsel ve sosyal gelişiminde ne kadar önemli bir yer

tuttuğunun önemli bir göstergesidir. Dil aynı zamanda çocuğun sosyal beceriler edinmesinin ve bu becerileri kullanmasının da önemli bir vasıtası ve ön şartıdır. Sosyal becerilerin en önemli unsuru olan iletişim, bunu gerçekleştirecek araç olan dilin de gelişmesiyle doğru orantılıdır (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008, s. 31).

Dil becerileriyle kelime hazinesi arasında kuvvetli bir ilişki vardır. Okuma ve dinleme esnasında kelime hazinesinin gelişmesi söz konusu olurken konuşma ve yazma esnasında farklı kelimelere gereksinim duyulması, daha önce okuma ya da dinleme yoluyla kazanılan kelimelerin kullanılmasını, bu şekilde bellekten çağrılmasını ve kelime dağarcığına kazandırılmasını sağlar (Çeçen ve Çiftçi, 2013, s. 336).

İnsan kelimelerle düşünür, kelimelerle konuşur ve kelimelerle iletişim kurar. En önemsiz gereksiniminden en karmaşık duygu ve düşüncelerine kadar başkalarına açıklamak istediklerini ancak kelimelerle ifade edebilir. Çocuğun, ilk olarak annesinden öğrendiği dil, ailesinin, yakın çevresinin sosyal ve kültürel seviyesine göre değişmekle birlikte, doğal olarak, ancak en basit, yalın ihtiyaçlarını karşılayacak seviyededir. Yapı karmaşık bir hale gelip çevresi genişleyerek gereksinimleri farklılaştıkça, arttıkça çocuğun kelime hazinesi de zenginleşir. Sadece bu gelişme, kasıtlı değildir ve imkânlar ile sınırlıdır. Çocuğun kelime dağarcığı, okulda zenginleşir ve bu zenginleşme formal bir düzeye erişir. Özellikle, Türkçe dersinin farklı etkinlikleri okuma, dinleme, anlama, anlatma, dil bilgisi çalışmaları, bu gelişmeyi hem bir sisteme koyar hem de hızlandırır. Öğrenci, okulda duygu ve düşüncelerini, ihtiyaçlarını tam olarak, açık bir şekilde ve etkili anlatabilmek için kendisine mal etmesi gereken kavramları gittikçe arttırarak kazandığı gibi, kelimeler arasındaki anlam farklarını ve ilişkileri de öğrenir (Sayar, 2005, s. 20).

İlköğretim çağındaki çocukların kelime hazinesi oldukça sınırlıdır. Meramını anlatmak için asıl kelimeyi bulamadığı zaman çocuk; “ııı”, “eee”, “şey”, “falan”, “yani” gibi maymuncuk kelimelere başvurur. Duygu ve düşüncelerini anlatmakta zorlanan; kendini ifade edememe kısır döngüsü içine düşen çocuk, psikolojik bakımdan kırıklığa uğrar ve kendini başarısız hisseder (Calp, 2010, s. 259).

İnsanın doğumundan ölümüne kadar süren öğrenme hayatında, anlama ve yorumlama süreci içinde kendini gerçekleştirdiği bilinen bir husustur. Bu aşamada ana dili eğitiminin çocuğun bilişsel ve sosyal gelişimi üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu unutmamak gerekir. Neyi, niçin öğretmesi gerektiğini bilmeyen, bu hususta

gerekli yöntem ve araçları kullanmayan bir eğitim sisteminin başarılı olması da mümkün değildir (Sinan, 2006, s. 77).

Öğretilecek kelimelerin seçiminde öğretmenlerin de bilinçli olarak hareket etmesi gerekmektedir. Yapılan çalışmalarda Türkçe öğretmenlerinin derslerinde kullandıkları kaynaklar arasında ders kitaplarının %94,44 gibi yüksek bir oranla ilk sırada olduğu görülmüştür (Özbay, 2003). Bu durum kelime öğretimi açısından olumlu olarak değerlendirilemez. Çünkü ders kitaplarında öncelikli olan kelime gelişimidir. Ancak seçilen kelimelerin günlük hayatta kullandığımız kelimelerden uzaktır. Kelime öğretimini doğru bir şekilde gerçekleştirmenin bir yolu da kelimeleri belli konulara göre gruplara ayırmaktır. Kelimelerin sadece kuru anlamını verip bir başka kelimeye geçilmesi kelimenin tam olarak özümsememesine ve çabucak unutulmasına yol açar. (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008, s. 41).

Dil eğitiminde en önemli husus öğrencilere temel dil becerilerinin kazandırılmasıdır. Temel dil becerilerinin kazandırılabilmesi için ise öğrencilerin kelime bilgisinin belli bir düzeye ulaşmış olması gerekmektedir. Öğrencilerin kelime bilgisini geliştirmek ve zenginleştirmek ise çocuğun dünyaya gelmesi ile başlayan süreci Türkçe dersinde daha sistemli bir şekilde yürütülen çalışmalar yoluyla mümkündür. Öğrencilerin kelime hazinesinin gelişmesi hem daha iyi anlamalarına hem de kendilerini daha iyi ifade etmelerine katkı sağlayacaktır.

Sözlükler, ilköğretim Türkçe derslerinin temel başvuru kaynaklarıdır. Türkçe dersleri yoğun olarak metinler aracılığıyla işlenmekte, etkinlikler metne bağlı olarak yapılmaktadır. Okuma ve dinleme etkinliklerinde öğrenciler metinlerle karşılaşır. Aslında, Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu'nda (2006, s. 56) okuma metinlerinin nitelikleri için "Her metin, öğrencinin söz varlığını zenginleştirecek yeni öğrenilecek söz ve söz gruplarına yer vermeli; ancak bu oran metni oluşturan kelimelerin yüzde beşini geçmemelidir." maddesi bulunmaktadır. Ders kitaplarında yer alacak metinlerin sahip olduğu söz varlığı açısından, en az yüzde beş oranında, öğrencinin anlamını bilmediği söz varlığı unsurlarını içermesi programın gereğidir (Güzel ve Karadağ, 2010, s. 450).

Öğrencileri bir sonraki eğitim kademesine, ondan da önemlisi hayata hazırlayan okullarımızda verilen eğitimin kalitesi, genel olarak öğrencilerin ana dili becerilerini kazanarak doğru bir şekilde kullanabilmelerine, özelde ise bu becerileri etkinleştiren

aktif kelime hazinesinin zenginliğiyle ortaya çıkmaktadır. Bu durumda öğrencilerin kelime hazinelerinin geliştirilmesinde ve öğrenme - öğretme aşamasında kelime öğretimi uygulamalarının önemli bir yeri vardır (Göçer, 2009, s. 1027).

Dilin sözcüklerinin tek başlarına ayrı unsurlarını gibi düşünülmesi doğru değildir. Her sözcük kullanıma yöneliktir ve kullanıldığı bağlam içinde anlam kazanır. Sözcükler çeşitli bağlamlarda farklı anlamlar kazandıklarından; hem sözlüklerin hazırlanmasında hem de sözcüklerin öğretilmesinde bağlamların verilmesi öğrenmeyi kolaylaştırır (Karadüz, 2009, s. 641).

Metnin incelenmesinde dikkat edilecek en önemli hususlarda biri de kelime çalışmaları sırasında ortaya çıkacak fırsatlardan faydalanarak hatta fırsatlar yaratarak dil bilgisiyle ilgili öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesidir. Örneğin, anlamı bakımından üzerinde durulan bir kelimenin cümledeki görevine, diğer kelimelerle ilişkisine, yapısına dikkati çekerek kökünü buldurmak ve bu kökten yeni kelimeler türetmek her zaman yapılabilir. Bu tür çalışmalar gerek anlama gerekse dil bilgisi etkinlikleri arasında bütünlük sağlayarak öğrencilerin yavaş yavaş Türkçenin inceliklerini sezmelerine ve Türkçeyi sevmelerine katkı sağlayacaktır (Ünalın, 2006, s. 67).

Her dil etkinliği önce bireysel sonra da toplumsal özellikler arz eder. Dil, toplumsal bir kurumdur ancak bireyden bireye farklılık gösteren özellikler taşır. Bireyler arasındaki duyuş ve düşünüş ayrılıkları bireye özgü de bir dilin olduğunu kabul ettirmektedir. Aynı aile ya da sınıftaki çocukların, farklı kelime hazinesine sahip olmaları, onların bireysel özelliklerinden kaynaklanmaktadır (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008, s. 31).

Temel eğitimin ilk aşaması olan okul öncesi eğitimden itibaren kasıtlı olarak ve belirli sistemle kelime öğretimi çalışmalarına çokça yer verilmeli ve öğrencilerin kelime hazinelerini artırmaya yönelik etkinlikler yapılmalıdır. Öğretmenlerin eğitim öğretim faaliyetlerinde sıkça yer vererek yaptığı kelime öğretimi çalışmalarıyla öğrenciler sadece o etkinliklerde yer verilen sözcükleri dağarcıklarına eklemekle kalmamakta aynı zamanda kelime öğrenmenin; anlam bağlantısı kurmanın, bilişsel gelişime olan katkısının, dağarcığa yeni eklenen kelimeleri iletişim sürecinde kullanmanın önemini de kavramalarına ve özümsemelerine katkı sağlamaktadır. Tüm sınıf düzeylerinde yapılan amaçlı, sistemli ve düzenli kelime öğretimi etkinlikleri, öğrencilerin bir sonraki öğretim

kademesine hazırlanmaları bakımından da büyük önem arz etmektedir (Göçer, 2009, s.1029).

Sözcük ve sözcük öbeklerinin öğretilmesi ana dili eğitiminin en önemli etkinliklerinden biridir. Çünkü okuma, yazma, konuşma, dinleme ve dil bilgisi olarak belirtilen beş dilsel becerinin kazandırılması ile kelime hazinesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Öğrencilerin okuduklarını ve dinlediklerini doğru bir şekilde anlamaları, sözcükleri doğru anlamlandırmalarına bağlıdır. Sözcük dağarcıkları zengin kişilerin konuşma ve yazma becerilerini daha etkili olarak kullanmaları tabiidir. Bugün dilimiz her zaman olduğu gibi tüm gücüyle ve ihtişamıyla kullanılabilecek yetkinliktedir. Fakat dilimizi kullanan yeni nesil kendini ifade etmede, duygularını ve düşüncelerini ortaya koymada çeşitli sorunlar yaşamaktadır. İşte bu noktada yaşanan bu sorunun temelinde kelime hazinesinin yetersizliği yatmaktadır (Pehlivan, 2003, s. 84).

2.6.1. Kelime ve Kelime Hazinesi

Dil, en sık kullanılan doğal bir iletişim aracıdır. İletişim için insanın başvurduğu her türlü anlatımda dil vardır. En basit haberleşmeden en karmaşık duygu ve düşüncelere kadar her şey dil ile ifade edilir. Bir dili kusursuz konuşmak ve yazmak içi ise iyi bilinen kelimelere ihtiyaç duyulur. Kişinin duyduğunu, okuduğunu anlayabilmesi; duygu ve düşüncelerini tam ve doğru olarak ifade edebilmesi için zengin bir kelime dağarcığına ihtiyacı vardır. Çünkü konuşan ve yazan bir varlık olarak insan, her türlü duygu, düşünce ve tasarımlarını kelimelerden oluşan cümlelerle anlatır (Calp, 2010, s. 259).

Kelime, ifade etmek istediğimiz düşüncelerin, tavırların göstergesidir. (Özbay-Melanlıoğlu, 2008. s. 32). Korkmaz (2010, s.144), kelimeyi “Bir veya birden çok ses öbeğinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında zihinde tek başına kullanıldığında belli bir kavrama karşılık olan somut veya belli bir duygu veya düşünceyi yansıtan somut ve soyut kavramlar arasında ilişki kuran dil birimi” şeklinde ifade eder.

Kelime hazinesinin zenginliği ve genişliği, iletişim açısından önemlidir. Bunun yanında kelime bilgisinin nitelikli olması da önem taşımaktadır. Kelime hazinesi, hem çocuk hem de yetişkin her bireyin anlama ve anlatma etkinliklerindeki başarısını etkileyen temel faktördür. Örneğin, okuma sürecinde bir metni okuyan kişinin metinde

anlamını bilmediği kelimelerin sayısının artması anlamasını olumsuz yönde etkileyecektir. Hatta anlamını bilmediği kelime sayısının fazlalığıyla okuduğunu anlama arasında ters bir orantı olduğu söylenebilir (Çeçen ve Çiftçi, 2013, s. 336).

Bireyin kelime hazinesi o kişinin zihinsel sözlüğünü oluşturur. Zihinsel sözlüğü, genel manada zihnimizin bir kısmı olarak açıklamak da mümkündür. Bu sözlükte öğrendiğimiz kelimelerle ilgili bütün bilgiler muhafaza edilmektedir. Dinleme ve okuma yoluyla kazanılan bütün kelimeler ve bilgiler bu sözlüğün kapsam alanına aktarılmaktadır. Konuşma ve yazma sırasında zihin bu sözlüğe başvurmakta ve muhafaza edilen kelimeler ve bilgiler kullanılmaktadır (Güneş, 2007, s. 203).

Bireyin kendini tam olarak ve doğru bir şekilde ifade edebilmesinde ve iletişimde bulunduğu kişileri anlayabilmesinde sahip olduğu kelime bilgisinin önemli bir yeri vardır. Bir kişinin kazandığı kelimelerin hepsine kelime hazinesi denir. Kelime hazinesi, bir dilin bütün kelimeleri; bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamıdır (Korkmaz, 2010, s. 144).

Kelime bilgisi; kelimelerin çeşitli anlamlarını bilmek (derinlik), çeşitli konularda kelimeler bilmek (genişlik), bir konuda oldukça çok kelime bilmek (ağırlık) şeklinde üç boyutta tanımlanmaktadır (Göğüş, 1978, s. 361). Nitelikli bir kelime hazinesi bu üç başlık altında şekillenmiş olmalıdır.

Öğrenciler yeni karşılaştıkları ve anlamını öğrendikleri kelimeleri ilk olarak kısa süreli bellekte tutarlar ve bu kelimelerin tekrar kullanılması durumunda bu kelimeleri uzun süreli belleğe aktarırlar. Bu durum kelimenin pasif durumdan aktif duruma geçişi olarak tanımlanır. Bireylerin günlük hayatlarında sürekli olarak kullandıkları kelimeler aktif kelime hazinesini; sık olarak kullanılmayan kelimeler ise pasif kelime hazinesini meydana getirir. Kelime hazinesindeki kelime sayısının yeterli düzeyde olması, ana dili becerilerini etkili olarak kullanma imkânı sağlamaktadır (Göçer, 2009. s. 1028).

Söz varlığı, yaygın olarak kullanılan günlük kelimelerin yanında; yabancı kökenli kelimelerden, deyimlerden, atasözleri, bilim, sanat ve teknik alanlara ait kavramlardan oluşan terimler ile kalıp sözlerden meydana gelmektedir. Temel sözcükler de denilen temel söz varlığı, bir ulusa atalarından kalmış olan en eski metinlerde görülen ve insan için birinci derecede önemli sayılan öğelerdir. Bunlar, organ adları, yiyecek-içecekler, tarım araçlarıyla, insanlarla yakın ilişkisi bulunan hayvanlarla ilgili adlar, akrabalık adları ve sayı gösteren sözcüklerdir (Aksan, 2000).

Kelime hazinesi, bireyin öğrenme süreci sonucunda zihinde depolanan birikimi ifade eder. Bu birikimi en etkili şekilde artırma ve kullanmayı sağlayacak ortam, okul ortamı ve özellikle Türkçe dersleridir. Bu derste kelime dağarcığını zenginleştirme çalışmaları ile öğrencinin hem dili iyi derecede kullanması hem de düşünce dünyasını geliştirmesi sağlanır (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008, s. 33).

Kelime öğretiminde sözlüğün önemli bir yeri vardır. Kelimelerin tanımları, açıklamaları, doğru kullanımları, anlam ayırıcıları sözlüklerde yer alır (Arı, 2006, s. 326). Ancak bir metnin işlenişi sırasında veya ders içinde herhangi bir şekilde bilinmeyen bir kelime ile karşılaşıldığında hemen sözlüğe başvurmak da doğru olmayacaktır. Öğrenciden, kelimenin anlamına bağlamdan hareketle ulaşması ve tahmin ettiği anlamın doğruluğunu kontrol etmesi ile sözcüğün diğer anlamlarını da öğrenmesi için sözlüğe başvurusunun istenmesi daha doğru olacaktır.

Ortaokul Türkçe öğretim programının benimsediği öğrenme-öğretme sürecinde ilkökul programında olduğu gibi doğrudan kelime hazinesini geliştirmeye yönelik başlıklar yer almamaktadır. Fakat kelime dağarcığını zenginleştirmek ve programda yer alan kazanımları hayata geçirmek amacıyla öğrenme-öğretme sürecinde çok farklı etkinlikler planlanabilir ve uygulanabilir (Akyol ve Temur, 2007, s. 214).

Bireyde kelime hazinesi, aktif ve pasif kelimeler olmak üzere iki türdür. Genel olarak aktif kelimelerin sayısı, pasif kelimelerin sayısına göre daha azdır. Çünkü insanlar dinleyerek ve okuyarak değişik konularda binlerce kelimeyi anlamakta fakat uğraşları ve ilgileri doğrultusundaki kelimelere daha fazla ilgi göstermekte ve kullanmaktadırlar. İnsanların anlama sürecinde zihinsel süreçlere aktardıkları kelimeler pasif kelime dağarcığı, anlatmak için zihinde işleyerek yeni yapılar oluşturduğu kelimeler ise aktif kelime dağarcığı olarak adlandırılabilir (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008, s. 34).

Türkçe dersinde yapılacak olan kelime çalışmaları Göğüş'e (1978, s. 363) göre öğrencilere şu bilgi ve becerileri kazandırmayı amaçlamaktadır:

1. Kullanmakta olduğu kelimelerin anlamlarını, kullanışlarını daha iyi anlamak; yanlış kullanımları fark etmek ve bu yanlışları düzeltebilme yeteneği kazanmak,
2. Yeni kelimeler öğrenerek, kelime dağarcığının yaşla birlikte doğal gelişimini hızlandırmak,

3. Kelimelerin oluşumlarını tanıtmak ve bu kelimelerin anlamlarını daha iyi belirleyebilecek bilgiler vermek,
4. Kelimelerin zıt anlamlarını, yakın anlamlarını, eş anlamlarını öğretmek, anlam sınırları üzerinde bilinç kazandırmak,
5. Birleşik kelime, deyim, atasözü gibi kelime gruplarını tanıtmak, anlamlarını öğretmek,
6. Kelimenin terim olarak, bir bilim ya da sanat alanında belli anlamlar taşıdığını fark ettirmek,
7. Bilmediğı kelimelerin anlam ve yapısını öğrenebilmek için sözlük ve başka kaynaklara başvurma alışkanlığı kazandırmak,
8. Kelimeleri, deyimleri, terimleri günlük ilişki ve yaratıcı anlatımda doğru ve yerinde kullanmayı öğretmek.

2.6.1.1. Kelime Hazinesini Artırmaya Yönelik Olarak Yapılacak Uygulamalar

Bulunduğı yaş ve sınıf seviyesine uygun kelime hazinesine sahip olan öğrencilerin, anlama ve anlatma öğrenme alanlarına yönelik dil becerilerini geliştirmede önemli bir avantajı bulunmaktadır.

Okullarda yapılacak uygulamalarda uygulamayı etkin hâle getirmenin en önemli yolu öğrenciyi pasif durumdan aktif duruma getirmektir. Öğrenci yapılacak uygulamalara aktif olarak katıldıkça kelime hazinesini hareketlendirecek ve bu hazineye yeni kelimeler ekleyecektir. Temel dil becerileri üzerine yoğunlaşan bu uygulamalar sadece Türkçe dersinde değil tüm derslerde kendilerine yer bulmalıdır.

Türkçe derslerinde yapılacak kelime çalışmalarında sözlükten kelimenin anlamının bulunmasının istenmesi ve anlamı bulunan kelimenin cümle içinde kullanılması gibi yapay etkinlikler ile yürütölen söz dağarcığının zenginleştirme çalışmalarının dersi belirlenen hedefe ulaştırması mümkün değildir. Kelime çalışmaları kelimenin sadece sözlük anlamının ve seslendirilmesinin öğrenilmesi ile sonuçlandığında, hedefe tam olarak ulaşamayan bir öğrenme etkinliğı gerçekleştirilmiş olacaktır. Kelimenin anlamını bilmekle, onu doğru bir şekilde kullanmak arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Kelime hazinesinin zenginleştirilmesi bireyin

anlamını bilmediği kelimelerin anlamını öğrenmesi ve anlamını öğrendiği kelimeyi kullanması yeni ve etkili etkinlikleri gerekli kılmaktadır (Acat, 2008, s. 15).

Öğrenciden henüz metinle karşılaşmadan, yani metni okuyup dinlemeden önce, ev çalışması olarak kelimelerin, deyimlerin, terimlerin anlamalarını sözlüklerden bulup deftere yazmaları, ezberlemeleri istenmemelidir. Hele kelimenin metin içindeki anlamını iyice kavratıp öğretmeden cümlede kullanma çalışmaları yaptırmak, tüm olarak ezbercilik demektir. Bu, öğrenciye bir şey kazandırmadığı gibi, zamanın boşa gitmesine yol açar; daha kötüsü öğrencinin Türkçe dersinden soğumasına neden olur ve okuma, sözlük çalışması gibi en değerli öğrenme araçlarını benimseyerek onlardan yararlanma imkânlarını ortadan kaldırır (Calp, 2010, s. 264).

Eğitim ve öğretim sürecinde öğrencilerin kelime hazinelerini zenginleştirmek için çeşitli etkinlikler yapılmaktadır. Öğretim programında yer alan:

- Dinlediği metinlerde yer alan anlamını bilmediği kelimelerin anlamlarını tahmin eder.
- Dinlenenin / izlenenin bağlamından hareketle kavramların anlamlarını çıkarır.
- Metindeki kelimeleri, günlük hayattaki bağlamını dikkate alarak cümle içinde kullanır.
- Metinde ilk kez karşılaştığı kelime ve deyimleri sözlükten bulur.
- Kelime oyunları oynar.
- Dinlediklerindeki / izlediklerindeki anahtar kelimelerin farkına varır.
- Dinledikleriyle / izledikleriyle ilgili deyim ve atasözleri bulur.
- Yeni öğrendiği kelime, kavram, atasözü ve deyimleri konuşma ve yazılarında kullanır.

şeklindeki kazanımlarının da ortaya koyduğu gibi ortaokul öğrencileri derslerde gerçekleştirilebilecek birçok etkinlik yoluyla kelime hazinelerini zenginleştirme imkânı elde etmektedirler. Ders sırasında metin işlenirken yapılan diğer etkinliklerin yanı sıra, dersin başlangıcında öğrencilerin zihinsel olarak derse hazırlanmalarını sağlamak amacıyla yapılan anahtar kelime çalışmaları, okunan veya dinlenen metinlerde anlamı bağlamdan hareketle tahmin edilemeyen kelimelerin öğretimine yönelik olarak yapılabilecek bazı uygulamalar gerçekleştirilmektedir (Göçer, 2009, s. 1028).

2.6.1.1.1. Kelime Hazinesini Geliştirme Teknikleri

Türkçe dersi öğretim programında ve ders kitaplarında öğrencilerin kelime hazinesini geliştirmeye yönelik olarak çeşitli etkinlikler yer almaktadır. Bu etkinliklerin öğrencilerin mevcut hazırbulunuşluk düzeyleri de dikkate alınarak gerçekleştirilmesi dili etkili ve güzel kullanımlarını geliştirmek açısından önem arz etmektedir. Kelime hazinesini geliştirmeye yönelik olarak yapılacak çalışmalarda öğretmenlerin sadece programa ve ders kitaplarına bağlı kalmaması ve mevcut durumun uygunluğuna göre etkinlikler yapması gerekmektedir.

Öğretmen, yanında ya da sınıfta mutlaka sözlük bulundurmalıdır. Öğrencilerin de aktif katılımını sağlayarak “sözlükten sözcük bulma oyunu” etkinliğini yapabilir. Öğretmen bu etkinlikte örneğin *gezmek* sözcüğünün çabucak bulunmasını istedikten sonra, temel anlamı üzerine konuşmalı ya da konuşturmalı, diğer anlamları üzerinde, örnek cümleleri kullanmak suretiyle durmalıdır. Sonra *gezmek* sözcüğüyle ilgili diğer kelimeleri de (yapısal olarak *gezi*, *gezinti*, *gezgin*...; anlamsal olarak karşıt anlamlı *kalmak*, *durmak*, *dolaşmak*, *seyyah*...) sözlükten buldurup bunların *gezmek* ile ilgisi üzerinde de durmalıdır. Böylece hem öğrencilerin bakış açısı gelişecek hem de yeni kelimeler öğrenecek ve bütüncül yaklaşımla “*gezmek*” ile ilgili bütün kavramları öğreneceklerdir (Yıldız, Okur, Arı, ve Yılmaz, 2010, s. 329).

Öğrencilerin kelime hazinesini zenginleştirmek amacıyla Öztürk ve Otluoğlu (2001, s. 47-49) üç tekniğin kullanılabileceğini belirtmektedirler. Bu üç tekniği şu şekilde açıklamak mümkündür (Göçer, 2009, s. 1035-1037):

1. Bağlam (kontekst) ipuçlarından faydalanma: Öğrenci bir kelimenin anlamını bilmiyorsa ve o kelimeyi çeşitli bağlamlarda kullanılıyorsa o kelimenin kullanımıyla ilgili bir düşünce oluşturulabilir. Kelime ile daha önce karşılaşıldıysa metin içinde cümlenin genel anlamı da hesaba katılarak kelimenin anlamı tahmin edilebilir. Bu süreçte öğretmen de gerektiği yerde müdahale ederek öğrenciye yardımcı olabilir. Bağlam ipuçları; öğrencilere, bilmedikleri kelimenin anlamını metin içindeki kullanımına göre çıkarma ve anlamlandırma imkânı kazandırır.

2. Sözlük kullanma: İlkokul birinci sınıftaki okuma ve yazma derslerinde öğretmenler öğrencilere sözlükleri tanıtır. Sözlük kullanımı hem sınıf öğretmenleri hem de branş öğretmenleri tarafından geliştirilmelidir. Metnin işlenişi esnasında anlamı

bilinmeyen bir sözcükle karşılaşıldığı zaman öğretmenin yapması gerekenler sırasıyla şu şekildedir:

➤ Öğrencilere bazı sorular yönelterek öğrencilerin anlamını bilmedikleri kelimenin anlamını, kullanıldığı cümlenin bağlamından hareketle tahmin etmelerine ortam hazırlar.

➤ Öğrencilere anlamı tahmin etmelerini kolaylaştıracak ipuçları verir.

➤ Tüm bu etkinlikler sonunda öğrenciler kelimenin anlamını doğru olarak tahmin edemezlerse sözlüğe bakmalarını söyler. Daha sonra anlamı sözlükten öğrenilen kelimenin cümle içinde kullanılmasını, diğer anlamlarının da öğrenilmesini ve yapılan öğrenme etkinliğinin kalıcı olmasını sağlar.

3. Yapısal analiz yapma: Anlamı bilinmeyen kelimelerin anlamını öğrenmek ve öğretmek amacıyla kullanılan diğer bir teknik ise yapısal analizdir. Öğretmenler, öğrencilere sözcükleri yapıları açısından analiz etme becerisi kazandırmak için sözcüklerin ekli ve yalın hâllerini gösterip aralarındaki farkı öğrencilerin görmesini sağlayabilir. Örneğin; göz - gözlük; sevgi - sevgili - sevecen. Bu sayede öğrencilerin anlamını daha önce öğrendikleri aynı kökten gelen kelimeleri birbirleriyle ilişkilendirerek anlamının bulunması sağlanabilir.

Kelime öğretimi çalışmalarında yapılabilecek altı aşama şu şekilde sıralanabilir (Arı, 2006, s. 324-325):

Kelime öğretimi sürecinde ilk basamak anlamdır. Anlamı bilinen kelimenin en yaygın anlamından hareketle yan anlamları, terim anlamı, mecaz anlamı da ele alınarak öğrencilerin bu anlamları iletişim sürecinde kullanmaları sağlanır.

Kelime öğretimi çalışmalarında ikinci basamak, kelimelerin anlamları arasındaki ilişkileridir. Bu aşamada eş anlam, zıt anlam ve sesteşlik çalışmaları yapılır.

Gündelik hayatta yaygın olarak kullanılan, süreli yayınlarda yer verilen terimler, edebî değer taşıyan kelimelerin kullanımına ve öğretimine yer verilmesi üçüncü basamağı oluşturur.

Kelime öğretimi sürecinin dördüncü basamağı doğru seslendirme, doğru yazma ve kelimeyi anlamına uygun doğru kullanmadır. Öğrencilerin yerel söyleyişlerinden kaynaklanan yanlış seslendirmeler bu aşamada düzeltilmelidir.

Beşinci basamak dil bilgisi kurallarından, nasıl ve nerede sözlük kullanılacağından ve bilmecelelerden oluşur. Bu aşama kelime yapılarını ele alan uygulamalar ile daha verimli hâle getirilebilir.

Altıncı basamak, tekrarlardan oluşur. Öğretmen ders esnasında gerçekleştireceği farklı yöntemlerle kazanılan öğrenmelerin kalıcı olmasını ve eski hataların tekrar yapılmasının önüne geçmeye çalışır.

Kelime hazinesini geliştirmeye yönelik olarak yapılacak çalışmalar sonrasında öğrencilere kazandırılacak temel becerileri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Okuduklarını ve dinlediklerini doğru olarak anlamaya başlar.
2. Konuşurken ve yazarken kelimeleri yerinde kullanır.
3. Kelimeleri doğru seslendirir.
4. Kelimeler arasındaki eş anlam ve zıt anlam gibi anlam ilişkilerini tanır.
5. Kelimelerin yazımlarına dikkat eder.
6. Kelimelerin yapısını ve nasıl türediğini bilir.
7. Sözlük ve yazım kılavuzu gibi temel başvuru kitaplarını kullanmayı öğrenir (Özbay ve Melanlıoğlu, 2008, s. 38).

Sonuç olarak öğrencilerin kelime dağarcığını geliştirmeye yönelik olarak yapılacak çalışmalar; öğrencilerin dikkatini çekebilecek, kalıcı öğrenmeyi sağlayabilecek nitelikte olmalıdır. Yapılacak etkinlik seçilirken konunun özelliği ve dersin niteliği de göz ardı edilmemelidir. Bütün öğretim – öğrenme etkinliklerinde olduğu gibi öğrencilerin sürece aktif katılımı sağlanmalıdır. Süreç içerisinde yapılan etkinlikler belli zaman aralıklarıyla tekrar edilmelidir.

2.7. Türkçe Öğretiminde Sözlük Kullanımı

Öğrencilere sözlük kullanma alışkanlığı kazandırmanın en güzel yolu öğretmenlerin bu konuda örnek olmasıdır. Öğretmenlerin derslere gelirken yanında buldukları temel materyaller arasında sözlük de mutlaka yer almalıdır. Kitaplık bulunan sınıflarda mevcut kitaplığın içinde nitelikli ve güncel sözlüklerin yer almasına dikkat edilmelidir.

Davranışçı eğitim anlayışıyla hazırlanan Türkçe öğretim programlarına uygun olarak oluşturulan kitaplarda yer alan metinlerden birtakım kelimeler seçilir ve bu

kelimelerin anlamlarının öğrenciler tarafından sözlükten bulunması istenir. Ancak aynı kitapların sonuna kitaptaki tüm metinlerden seçilen bilinmeyen kelimelerden oluşturulan bir sözlüğün eklenmiş olması öğrencilerin kelimeleri sözlükten araştırıp bulmalarına engel olmaktadır. 2005 yılında Türkiye'nin dünya eğitim sistemindeki konumu ve ulusal eğitim projelerinin sonuçları değerlendirilerek eğitim programının tümünde yapılanmaya gidilmiştir. Yapılandırmacı yaklaşımın bütüncül bakış açısı gereği İlköğretim 6-8. Sınıflar Türkçe Öğretim Programı ile 1-5. Sınıflar Türkçe Öğretim Programı bütünlük arz edecek şekilde yeniden hazırlanmıştır. Nitekim daha sonraki süreçte öğrencilerin araştırma yapmalarını ve farklı kaynaklara başvurmalarını sağlamak amacıyla, Türkçe ders kitaplarına sözlük koyulmaması kararlaştırılmıştır (Özbay, 2010).

Basit metinlerde anlam kendiliğinden ortaya çıkarken iyi hazırlanmış metinlerde ise anlam sürekli değişmekte ve yeni boyutlar kazanabilmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin metni incelemeleri ve metnin içerdiği anlamı iyi bir şekilde çözümlayebilmeleri için üst düzeyde zihinsel etkinliklerin ön planda olduğu çok yönlü çalışma biçimlerine ve uygulamalara yer verilmelidir. Buna bağlı olarak, anlama da öğrencilerin metni çözümlayebildikleri ölçüde gerçekleşir (Şengül ve Yalçın, 2004, s. 37).

Türkçe Öğretim Programı'nda sözlük kullanımı ve kelime serveti ilişkisiyle ilgili aşağıdaki kazanımlara yer verilmiştir:

- Dinlediklerinden/izlediklerinden hareketle yeni öğrendiği kelimelerden sözlük oluşturur.
- Okuduklarından hareketle öğrendiği kelimelerden sözlük oluşturur.
- Aynı kavram alanına giren kelimeleri, anlam farklılıklarını dikkate alarak kullanır.
- Kelimeler arasındaki anlam ilişkilerini kavrayarak birbiriyle anlamca ilişkili kelimelere örnek verir (MEB, 2006).

Türkçe öğretmenleri programda yer verilen bu kazanımlar ışığında sözlük kullanımını da özendirerek uygulamalarını ve ders içi etkinliklerini planlamalıdır. Ayrıca öğrencilerin bağlam yoluyla öğrendiği bir kelimenin anlamını sözlükten de kontrol etme alışkanlığı kazanmalarına dikkat edilmelidir.

Sözlükten faydalandırma, öğrencilere üzerinde çalıştıkları sözcüğün farklı

özelliklerini sözlük yoluyla buldurma ve öğrencileri, bu anlamlar üzerinde düşündürme anlamına gelir. Sözlüğün öğrenene; gözlem yapma, karşılaştırma, inceleme, kontrol etme ve dönüt alma, doğrulama, algılama kolaylığı ve üretim yaşantıları sağladığı gözlenmiştir. Başarma umudu ve merak duygusunun dil öğretiminde sözlük yoluyla karşılanması, kendi kendisine öğrenme açısından, mantıklı bir uygulamadır. Bu nitelikleri yanında sözlüğün birkaç önemli işlevi şöyle sıralanabilir: Dikkati sağlama, söz varlığını artırma, aktif katılım ve canlılık sağlama, kendi kendisine öğrenme eğilimini geliştirme, öz güven geliştirme, yardım isteğinde azalmayı sağlama (Budak, 2000, s. 20).

Öğrencilerin kelime dağarcığının geniş olması anlama ve anlatma becerilerini geliştirme ve işlevsel olarak kullanmalarının ön şartıdır. Eğitim sürecinde, öğrencilerin gerek okudukları metinleri, dinledikleri konuşmaları tam ve doğru bir şekilde anlamaları gerekse anladıkları ile ilgili düşüncelerini anlatabilmeleri için kelime hazinesinin önemli bir yeri vardır. Çocuklarımızın kelime hazinesini geliştirmenin en etkili yolu ise çocuklara sözlük kullanma alışkanlığı kazandırmaktır.

Bağlam temelli kelime öğretimiyle öğrenci, kelimenin sadece bağlam içindeki anlamını öğrenmektedir. Bu bakımdan öğrencileri sözlüğe yönlendirme, metnin bağlamındaki anlamının doğruluğunu kontrol etmenin yanı sıra diğer temel ya da yan anlamlarının öğrenilmesi için de gereklidir. Öğrencilere önce bağlamdan hareketle anlamı öğrenme, ardından sözlükten yararlanarak kelimenin diğer anlamlarını da öğrenebilme fırsatı sunulmalıdır (Yaman, 2010, s. 748).

Öğrenme ve öğretmenin temel kaynakları olan okul sözlüklerinde madde başlarının açıklanmasında kullanılan kavramlarla örnek cümlelerde yer verilen kavramların duygu değerinin öğrencilerin öğrenmeleri üzerinde etkisi vardır. Öğrenciler bir sözcüğün anlamını daha iyi anlamak için o anlamı destekleyecek kendi duygu ve düşünce dünyalarına yönelik sözler, ifadeler okuma ihtiyacıdadırlar. Nasıl ki, yetişkinler kendi duygu ve düşünce düzeylerine uygun kavramlarla öğrenmelerini gerçekleştiriyorlarsa öğrenciler de kendi düzeylerine uygun kavramlarla öğrenmekten zevk alırlar ve daha kolay öğrenirler. İlk ve ortaöğretime yönelik sözlükler maalesef, böyle bir yaklaşımdan hareketle hazırlanmamaktadır. Hem Türk Dil Kurumu sözlüğünde hem de diğer sözlüklerde, okul sözlüklerinde sadece sözcük sayısı

düşürülmüştür. Bu yaklaşımla nitelikli okul sözlükleri ortaya koymak mümkün değildir. Bu amaçla hazırlanan sözlüklerde sözcüklerin sadece anlamı verilmiş bu anlamı destekleyecek örnek cümlelere yer verilmemiştir. Bu noktada çocuuğun bu sözlüklerden, sözcüğün anlamını tam olarak öğrenmesi ve edebî örneklerle öğrenmesini pekiştirmesi mümkün değildir (Karadüz, 2009, s. 641).

Türkçe ders kitaplarında sözlük çalışması yapmadan önce şu soruların yanıtlanması gerektiği belirtilmektedir (Pehlivan, 2003, s. 85):

- Hangi sözcüklerin öğretilmesi gerekmektedir?
- Bir ders saatinde veya bir okuma parçasında kaç sözcük öğretilecektir?
- Anlamı bilinmeyen ve öğretilecek olan sözcüklerin oranı ne kadar olacaktır?
- Bu sözcüklerin öğretimi için gerekli olan zaman ne kadardır?
- Bu kelimeler hangi sıklıkla tekrar edilecek ya da hangi sıklıkla tekrar edilirse öğrenci bu sözcüklerin anlamlarını özümseyecektir?
- Öncelikli olarak öğretilmesi gereken kelimeler hangileridir? Bu kelimelerin öğretiminde görsel materyallerden nasıl yararlanılacaktır?
- Hangi tür sözcüklerin öğretiminde uygulamaya daha çok ihtiyaç vardır?
- Öğretmen bu sözcükleri öğretirken kitaptan veya başka bir kaynaktan hangi türde ve ne miktarda beklenmeyen ek sözcük vermek zorunda kalacaktır?

Yukarıdaki sorulardan da görüleceği üzere Türkçe dersinde kelime öğretimi ve kelime dağarcığını zenginleştirme çalışmalarında sözlük sürecin önemli bir parçasıdır. Süreç içerisinde öğretmen sözlük kullanımını uygulamalı olarak göstermeli ve öğrencileri de sözlük kullanımına teşvik etmelidir.

Değişik kaynakların Türkçe ders kitabı için önerdikleri kelime öğretme ve kelime hazinesini geliştirme yollarına yönelik olarak yapılması gereken çalışmalar genel olarak şu şekildedir (Akyol, 2007; Budak, 2000; Çeçen, 2002; Özbay ve Melanlıoğlu, 2008):

- Sözcüğün anlamını bağlamdan hareketle buldurma ve sözlükten anlamı kontrol etme,
- Bağlamdan hareketle temel anlamı bulunan kelimenin yan anlamlarının da öğrenilmesini sağlama,
- Anlamı bilinmeyen kelimeler için sözlük defteri oluşturma,
- Görsel ögelerden yararlanma,

- Sözcük bilmecelerinden yararlanma,
- Bazı deyimlerin bağlı olduğu hikâyeleri anlatma, araştırma,
- Sözcüğün yapısını inceleme,
- Sözcüğün anlamını bağlamdan hareketle bulma, buldurma,
- Bağlantı sağlayan sözcüklerle ilgili çalışmalar,
- Anlam bağlantısı olan sözcüklerin yapısal benzerlikleri üzerinde durma,
- Şarkılardan ve şiirlerden sözcük öğretiminde yararlanma.

2.8. İlköğretim Türkçe Sözlüklerinin Hazırlanmasında Temel Ölçütler

Her türlü eğitim öğretim etkinliğinin planlanmasında ve hazırlanmasında hedef kitlenin özelliklerini dikkate almak süreci başarıya taşır. Bir öğretim aracı olarak kullanılan sözlüklerin hazırlanmasında da sözlüğü kullanacak hedef kitlenin özellikleri, ilgi ve ihtiyaçları dikkate alınmalıdır. İlköğretim okulları için hazırlanacak Türkçe sözlük çalışmalarında da ilk basamak hedef kitlenin bilişsel özelliklerini iyi tanımak olmalıdır.

Her bakımdan gelişme çağında olan ortaokul öğrencileri gerek günlük yaşamlarında gerek derslerde anlamını bilmedikleri kelimelerle sık sık karşılaşır. Bu karşılaşmalar doğru biçimde yönlendirilirse, öğrencilerin kelime hazinelerinin gelişimi açısından bir fırsat oluşturur. Anlamı bilinmeyen veya kullanıldığı bağlam yardımıyla anlamı tahmin edilemeyen kelimelerin sözlük yardımıyla kavranması, öğrencilerin anlam dünyasını zenginleştirir. Ortaokulda, öğrencilere anlamı bilinmeyen kelimeler için sözlük kullanma alışkanlığı kazandırmak, onların akademik başarılarını olumlu yönde etkileyecektir (Yaman, 2010, s. 747).

Ortaokul öğrencilerinin de dönemsel gelişim özellikleri dikkate alındığında bu çağdaki çocuklarımıza yönelik olarak hazırlanacak tüm materyaller sağlam, dayanıklı ve kullanışlı olmalıdır. Öğrenci için kullandığı sözlük hem biçimsel olarak dayanıklı hem de içerik olarak işlevsel olmalıdır.

Dilin kavram zenginliğinin öğrenilmesi ve kavratılması için, dilin etkili tekniklerle öğretilmesi gerekmektedir. İnsanın nasıl öğrendiği, öğrenme sürecinde hangi yöntemlerin etkili olduğu dilin öğrenilmesi sürecinde oldukça önemlidir. Sözlükler, özellikle okullarda çocukların öğrenmesini kolaylaştıracak yöntem ve tekniklere göre

hazırlanmalıdır. Nitelikli ve öğrencilerin kullanmaktan zevk aldığı sözlükler öğrencilerde sözlük kullanma alışkanlığı kazandırır. Dil öğretiminin temel materyallerinden uzak kalmadan gerçekleştirilen bir öğrenme süreci, bireylere ana dillerinin zenginliklerini fark etme fırsatı verir. Sözlükler gerçek birer öğrenme materyali olarak kullanıldığı sürece dilin anlam dünyasının kapılarını öğrenenlere açık tutar (Karadüz, 2009, s. 648).

Türkçenin söz varlığını içeren genel ve büyük sözlüklerin ilköğretim öğrencileri için kullanışlı olmadığı açıktır. Genel sözlükler, sözlerin anlamlarının detaylandırılarak verildiği, deyimsel kullanımlarının ve farklılıklarının gösterildiği, örnek kullanımlarının sıralandığı, hatta söyleniş şekillerinin belirtildiği kapsamlı ve hacimli başvuru kaynaklarıdır. Dilin söz varlığının büyük kısmını kapsayan bu tür sözlükler ya çok büyük bir cilt ya da birden fazla ciltten oluşmaktadır ve öğrenciler için ev ile okul arasında taşınabilir olmaktan oldukça uzaktır. İlköğretim öğrencilerinin gereksinimlerini karşılayabilmek amacıyla hazırlanacak sözlük, genel ya da özel amaçlı diğer sözlüklerden farklı olmak zorundadır (Karadağ, 2011, s. 194).

Genel sözlükler, bir ilköğretim öğrencisi için taşınamayacak kadar ağırdır ve anlam birimlerinin öğrenci seviyesinin üstünde olması sebebiyle kullanışlı değildir. Bundan dolayı ilköğretim okulları için bu seviyedeki öğrencilerimizin temel özelliklerine uygun sözlükler hazırlanmalıdır. Bu sözlükler hazırlanırken de ticari kaygılar fazla ön plana çıkarılmamalı ve sözlük bilimin temel ilkelerine sadık kalınmalıdır.

2.8.1. Sözlüklerin Hazırlanmasında Uyulması Gereken İlkeler

Bir dili kullanan insanların o dili kullanma becerilerini önemli derecede etkileyen ve temel başvuru kaynaklarından olan sözlükler özenle hazırlanmalıdır. Özenle hazırlanmış bir temel başvuru kaynağında aranan en önemli özellik ise hatalardan arındırılmış olmasıdır. Hatalardan arındırılmış bir başvuru kaynağını oluşturmak ise özenli bir araştırma süreci istemektedir. Burada bir sözlük yazarının en önemli kaynağı sözlük bilimin temel ilkeleridir.

İlkokul ve ortaokul öğrencileri için hazırlanacak okul sözlükleri, bu çağdaki öğrencilerinin dil gelişimlerini, bu dönemdeki çocukların gereksinimlerini ve mutlaka

Türkçenin kullanım sıklığını dikkate almaz. Okul sözlüğü, öğrencinin başvurularına yüksek oranda cevap verebilmelidir. Öğrenci, aradığı bir kelimenin anlamını sözlükte bulamazsa, bu durum sözlük kullanma alışkanlığını da olumsuz yönde etkileyecektir (Güzel ve Karadağ, 2010, s. 449).

Sözlük bilim (lexiographie) kendine göre bir disiplini olan başlı başına bir bilim dalıdır. Bunun için bir sözlük hazırlanırken sözlük bilimin ilkelerine uyulmalı ve şu kurallar göz önünde bulundurulmalıdır (İlhan, 2009, s. 536):

1. Tarihî kaynaklara ve halk söyleyişine bağlılık: Dilin kelimelerinin tarihî gelişimlerini ve halk ağzındaki yaşayış şekillerini verebilmek için bu iki kaynağa bağlı kalmak önem arz etmektedir. Bir dilin kelimelerinin yaşama gücü ve ihtiyaçlara göre kendisini yenileyerek devamlılığı tarihî eserler ve halk söyleyişlerinde takip ve tespit edilebilmektedir. Bu nedenle sözlükler hazırlanırken bu iki kaynaktan mutlaka faydalanılmalıdır.

2. Dil ve gramer açısından kelimelerin doğru kullanımı: Bir dilin yapısını bozmamak, dilin sistemini doğru bir şekilde ortaya koyabilmek için dil ve gramer kurallarına bağlı kalınmalıdır. Dilin devamlılığı içerisinde oluşan gramer farklılaşmaları ve ses farklılıklarının sistemli bir şekilde gösterilmesi meydana getirilecek sözlüklerin daha sağlam ve kullanışlı olmasını sağlayacaktır. Bu sebeple bu ilkenin de göz önünde bulundurulması gereklidir.

3. Amaca uygunluk esası: Sözlüklerin ortaya konuş amaçlarına uygun olarak düzenlenmeleri gerekmektedir.

4. Madde başlarının düzenlenmesinin doğru ve düzenli tarzda yapılması: Madde başı olacak ögeler, ev, güneş, ben, çam, su gibi değişik nitelikteki bağımsız biçim birimlerdir. Bunların dilde kesinleşmiş yazım biçimlerine uygun olarak sözcük türleri açısından dildeki yerleri (isim, fiil, ünlem gibi) gösterilerek sözlükte yer almalıdır.

5. Madde başı olan kelimelerin anlamlarının doğru olarak verilmesi: Madde başı olan kelimelerin öncelikle temel anlamı tespit edilerek verilmeli, daha sonra kelimelerin yan anlamları da verilmelidir.

Sözlüklerin oluşturulmasında üzerinde durulması gereken temel husus sözlüğü kullanacak olan hedef kitlenin özellikleri olmalıdır. Ortaokul öğrencileri için hazırlanan sözlüklerde dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri de madde başlarının nasıl verileceğidir. Yapılan araştırmalarda öğrenciler, madde başlarının farklı renkte

verildiği sözlüklerden yararlanmak istediklerini belirtmektedirler. Hazırlanan sözlüklerde bu durumun göz önünde bulundurulması gerektiği düşünülmektedir. Bu duruma ek olarak bir kelimenin temel anlamının yanı sıra yan ve mecaz anlamını kavramada öğrencilerin büyük çoğunluğu, kullandıkları sözlüklerde görsellere yer verilmesinin önemli olduğunu ifade etmişlerdir (Melanlıoğlu, 2013, s. 282).

2.8.1.1. İlköğretim Sözlüklerinin Biçimsel Özellikleri

Bütün eğitim ve öğretim materyallerinde olduğu gibi ortaokullar için hazırlanacak sözlüklerde de sözlüğün biçimsel özelliği oldukça önemlidir. Burada biçimsel özelliklerle kastedilen hem sözlüğün dış görünüşünün çocuğun ilgisini çekecek nitelikte olması hem de sağlam ve kullanışlı olmasıdır. Sözlükler sönük dış görünüşleri ile kitapçılardaki kuytu köşelerden uzaklaştırılmalı ve ilgi çekici şekilde öğrencilerin kullanımına sunulmalıdır.

Sözlüğün baskısı esnasında baskı ve kâğıt kalitesi yüksek tutulmalı ve sözlüğün formları dağılmayacak şekilde birleştirilmelidir. Sözlükler için düşünülen en uygun format A4 kâğıt formatıdır. Bu formatta en az 11 punto büyüklüğünde yazılmış bir sözlük, barındırdığı sözcük sayısı da doğru seçildiğinde çok hacimli olmayacaktır. Sözlükleri öğrencilerin bir eğitim öğretim yılından daha fazla süre kullanacağı göz önünde bulundurularak korumalı bir kapakla basmak daha iyi olacaktır.

İlkokullar ve ortaokullar için hazırlanacak bir sözlüğün biçimsel özellikleri de dikkatli bir şekilde hazırlanmalıdır. Unutulmamalıdır ki bu kaynak bir çocuk tarafından kullanılacaktır. Son yıllarda ülkemizde ders kitapları Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ücretsiz dağıtılmaktadır. Bu kitaplar biçimsel olarak iyi hazırlanmadığından hem etkili olarak kullanılamamakta hem de yıl sonunu bir öğrencinin elinde zor görmektedir. İşte bu durumdan ders çıkarılarak ve sözlüğün öğrenim hayatı boyunca kullanılacak bir başvuru kaynağı olduğu hesaba katılarak sözlükler biçimsel olarak dayanıklı ve kaliteli olacak şekilde hazırlanmalıdır. İlkokullar ve ortaokullar için hazırlanmış bir Türkçe sözlüğün taşınması gereken biçimsel özelliklerin şu şekilde hazırlanması gerektiği söylenebilir (Karadağ, 2011, s. 198-201):

1. Sağlam, dayanıklı ve uzun süre kullanılabilir nitelikte olmalıdır.
2. Öğrencinin rahatça taşıyabileceği şekilde hazırlanmalıdır.

3. Renkli, resimli ve dikkat çekici şekilde tasarlanmalıdır.
4. Yazı tipi okunaklı, yazı büyüklüğü çocuğun gelişim özelliklerine uygun olmalıdır.
5. Baskı, renk ve kâğıt kalitesi yüksek olmalıdır.
6. Uygun görsel öğelerle zenginleştirilmiş olmalıdır.
7. Sözlüğün başında, kullanma yönergeleri, kısaltmalar listesi ve alfabe yer almalıdır.

2.8.1.2. İlköğretim Sözlüklerinin İçerik Özellikleri

Sözlükler hazırlanırken sözlüğü kullanacak olan bireylerin bütün ihtiyaçlarını içinde barındıran bir eser ortaya koymak için sözlüğün içeriğinin bazı temel özelliklere sahip olması gerekmektedir. Öncelikli olarak sözlüğün içinde barındırdığı kelime hazinesi kelimelerin kullanım sıklığı da dikkate alınarak seçilmelidir. Sözlüğün dizilişi, anlatım yöntemi ve kullanım amaçları da sözlükte ifade edilmelidir.

Eğitim değeri yüksek olan bir sözlük, sözcüğün tanımı veya eş anlamlısıyla sınırlı olmamalıdır. Sözlükte yer alan tanım, öğrenilmesi gereken sözcükten daha karmaşık ve zor sözcüklerin öğrenilmesini de gerekli kılabilir. Birden çok tanım ise öğrencinin kararsızlığa düşmesine ve olumsuz benlik algısı geliştirmesine sebep olabilir. Bu açıdan sözcüğün bir bağlamda öğrenilmesi tercih edilebilir. Bağlam, sözcüğün anlamına ilişkin olarak bazen yeterli ipucu verebilir, bazen genel bir anlamaya izin verirken, bazen de hem hiçbir ipucu vermez hem de yanıltıcı olabilir (Budak, 2000, s. 22).

İyi bir sözlüğün kullanışlı olup olmadığı noktasında görüş belirtmek için hazırlanış amacına da bakmak gerekebilir. Sözlüğün hangi amaçla, hangi kesime yönelik hazırlandığı büyük önem taşımaktadır. Belli düzeydeki öğrencilere yönelik hazırlanan okul sözlükleri ile ana dilin bütün söz varlığını ortaya koymaya odaklanmış hacimli sözlükler aynı ölçülerde değerlendirilmemelidir. Genele hitap eden sözlük elbette okuyucuya yararlı olmayı hedeflemelidir. Ele alınan söz varlığının niteliğine göre genel sözlüklerin, belli bir kesimi hedef almadan herkese hitap etmesi gerekmektedir. Sözlük, bir yazı dilini temel alır; ancak lehçe, şive ve ağızlardan gelme, eskimiş, seyrek kullanılan sözlüklerle yaygınlaştığı ölçüde yani ortak dilde tanındığı,

yerleştığı oranda yer verilir. Bu genel sözlüklerin bir ortak özelliği de, sık kullanılmayan, unutulmuş, az bilinen kelimeler, sonraki baskılarda sözlükten çıkarılmasıdır (Gülseren ve Batur, 2009, s. 137).

Sözlükler temel başvuru kitapları olduğundan bir sözlüğe yapılan başvurunun karşılanması en önemli amaç olmalıdır. İlkokul ve ortaokul öğrencileri de kelime hazinelerini zenginleştirebilmek ve anlamını bilmedikleri sözcükleri öğrenebilmek için sıkça sözlüklere başvururlar. Başvuruları karşılanmayan, doğru ya da yeterli açıklama ile karşılaşamayan veya seviyelerine uygun, anlayabilecekleri bir açıklamayla karşılaşmayan öğrencilerin sözlük kullanma alışkanlığı olumsuz şekilde etkilenir. Bunun için sözlükler içerik yönünden şu özellikleri taşımalıdır (Karadağ, 2011, s. 201):

1. Öğrencinin anlamını bilmediği ve anlamını öğrenmek amacıyla başvurduğu sözcükleri kapsamalıdır.
2. Sözlükte yer alan tanımlamalarda ve açıklamalarda öğrenci düzeyine dikkat edilmelidir.
3. Öğrenci açısından önemli olan ve sık kullanılan sözcüklerin üzerinde durulmalı ve gerekirse örneklendirilmelidir.
4. Türkçenin kurallara uygun kullanımını edebî bir biçimde örneklendirmelidir.
5. Birden çok anlama sahip sözcüklerin anlamları önem sırasına göre verilmelidir.
6. Yabancı kökenli sözcüklerin önce Türkçe karşılıkları verilmeli daha sonra açıklaması yapılmalıdır.
7. Türkçe kelimelerin öncelikli olarak tanım ve açıklaması verilmelidir. Yabancı karşılıklar üzerinde fazla durulmamalıdır.
8. Kelimelerin anlam ilişkisi kurduğu eş anlam ve zıt anlamlı sözcükler bir arada ele alınmalıdır.
9. Türkçede önemli bir yere sahip olan ve dil becerisinin gelişimine önemli katkısı bulunan atasözleri ve deyimler sözlüklerde yer almalıdır.
10. Yüz temel eser ve çocukların okuması gereken kitaplarda bulunan sözcükler incelenmeli ve sözlüklerde yer almalıdır.
11. Türkçe ders kitapları incelenmeli ve metinlerde geçen kelimeler sözlüklerde yer almalıdır.

12. Kelimelerin örnek kullanımları gösterilirken dili etkili kullanan yazarlarımızın kitaplarından örnek cümleler seçilmelidir.

2.9. Okul Sözlükleri

Sözlük, bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan veya açıklayan eser, lügat olarak tanımlanmaktadır. Sözlükler, dilin etkin ve edilgin olan bütün kelimeleri içinde barındırdığı için iyi ve kullanışlı birer kaynaktır. Sözlükler, niteliklerine, hacimlerine, hazırlanış amaçlarına göre sınıflandırılır. Öğrencilerin kullanacağı sözlükler seviyelerine uygun okul sözlükleri olmalıdır (Arı, 2006, s. 326).

Türkçe okul sözlükleri üzerinde ülkemizde bugüne kadar yapılmış kapsamlı bir inceleme mevcut değildir. Ayrıca bu sözlüklerin bir kaynakçası da mevcut değildir. Kitapçı vitrinlerine bakıldığı zaman test kitabı, çalışma kitabı gibi çeşitli yayınlar çıkaran yayınevlerinin bu yayınların yanında bir de okul sözlüğü çıkardıklarını görmek mümkündür. Basılan bu sözlüklerin kimin tarafından basıldığı, hazırlanmasında hangi uzmanların görev aldığı belli değildir. Kimileri Millî Eğitim Bakanlığından izin bile almışlardır. Ticari bir amaç güderek okul sözlüğü basan yayınevlerinden ve kuruluşlardan yaptıkları işin ciddiyetini kavramalarını beklemek çok doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Sözlük hazırlama işi, özenli, ilkeli, yöntemli ve belli bir zaman ve emek gerektiren uygulama ve kuramın birleşmesiyle ortaya çıkacak bir durum iken günümüz okul sözlükleri birbirinin tekrarından ibaret olup sözlükler arasında sadece yayınevi ve isim farklılığından bahsedilebilir. Sözlüklerdeki sözcüklerin farklılığı ve niceliklerindeki farklılık bir çeşitlilik, zenginlik olarak düşünülebilir; fakat var olan sözcükler, sözcüklerin tanımları ve örneklerin aynı olması sözlükçülükteki dikkatsizliğin, özensizliğin ve kopyacılığın bir göstergesidir. Şunu da belirtmekte fayda görülmektedir, normal sözlüklerde okul sözlüklerinde görülen bu olumsuz tutuma daha az rastlanılmaktadır. Fakat genel sözlüklerde de fazla derecede farklılık ve çeşitlilik (sözcüklerin yazımı, sözcük kadrosunun farklılığı vs.) dil ile ilgili bazı sorunların oluşmasına sebep olmaktadır (Okur, 2011, s. 1521).

Bir okul sözlüğü, ne kadar çocuğa göre olursa çocuğun da sözlüğe karşı yaklaşımı o kadar samimi olur. Çünkü çocuk, daha ilkokulun ilk yıllarında tanışacağı sözlük ile ömrünün sonuna kadar zaman geçirecektir. Bu sebeple, okul sözlüklerinin çocuğa göre olmasının yanı sıra çocuğun kelime hazinesinin gelişmesinde de katkısı olmalıdır.

Okul sözlükleri, okul çağındaki çocukların bilmedikleri sözcükleri öğrenmeleri için başvuru kaynağı olacaklarından, barındırdığı sözcükler çocuk kitaplarında yer alan, ders kitaplarında bulunan sözcüklerden oluşmalı, örnekler de çocuğun anlayabileceği şekilde olmalıdır.

Çocuklara yönelik hazırlanan sözlüklerde her yaş döneminin ve gelişim seviyesinin sözcük ihtiyacı; onların öğrenmelerini destekleyecek kavramlardan oluşan cümleler, ibareler örnek olarak kullanılmalıdır. Okul sözlükleri, sözcük seçiminde söz varlığı düzeyi ve ihtiyacı tespiti yapıldıktan ortaya konmalı, madde başı olan sözcüklerin anlamının örneklerle somutlaştırılmasında da çocukların duyu dünyası, ilgileri, bilgi birikimleri ve gereksinimleri dikkate alınmalıdır (Karadüz, 2009, s. 641).

Öğrenciler, anlamlarını bilmedikleri kelimeler için okul sözlüklerine başvururlar. Bunlar genel Türkçe sözlüklere göre daha sınırlı olarak hazırlanmış küçük sözlüklerdir. Okul sözlükleri, hacim bakımından sınırlı oldukları ve Türkçenin kullanım sıklığını dikkate almadıkları için zaman zaman öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayamamaktadırlar. Bu durum sözlük kullanma tutumu üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir (Güzel ve Karadağ, 2010, s. 449).

İlkokul ve ortaokul öğrencilerinde, metnin anlamının tam olarak elde edilmesi açısından bilinmeyen kelimelerin anlamlarının çözülmesi için sözlüğe başvurma, davranış hâline dönüştürülmelidir. Sözlük yardımıyla anlamı öğrenilen kelime ya da söz varlığı unsurunun öğrencilerin söz varlığının bir parçası olma ihtimali artmaktadır. Öğrencilerin sözlüğe başvurma davranışı, kelimelerin birden çok anlamının kavranmasına ve hatta deyimsel kullanımlarını görmesine imkân tanıdığı için, kelime hazinesinin zenginleşmesi bakımından son derece önemlidir. (Güzel ve Karadağ, 2010, s. 450).

Sözlük kullanımına önem veren yeni programda da ikinci sınıftan itibaren öğretmenlerin öğrencileri sözlük kullanmaya yönlendirebilecekleri ifade edilmiştir. Hatta öğrencilerin birinci sınıftan itibaren sözlük kullanmaya başlaması gerektiği

belirtilmiştir. Okulöncesi dönemde bile sözlük öğretmenlerin öğrencilere örnek olma açısından sözlük kullanmalarının faydalı olduğu söylenebilir. Ayrıca öğrencilere sözcük öğretiminde önemli yeri olan yazım kılavuzundan yararlanma becerisi de kazandırılmalıdır (Yaygın, 2001, s. 25).

İlköğretim öğrencileri için yazılmış bazı sözlükler şunlardır:

- Türk Dil Kurumu: İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük
- Türk Dil Kurumu: Resimli Okul Sözlüğü
- Kubbealtı Neşriyat: Okul Sözlüğü
- Arkadaş Yayınevi (Ali Püsküllüoğlu): Ortaokul Türkçe Sözlük
- Arkadaş Yayınevi (Ali Püsküllüoğlu): İlkokul Türkçe Sözlük
- İnkılap Yayınevi (Kemal Köktürk): İlköğretim Okulları İçin Yeni Türkçe Sözlük
- İnkılap Yayınevi (Mustafa Nihat Özon): İlköğretim Okulları İçin Çağdaş Türkçe Sözlük

Yukarıda yer alan sözlükler içerisinde en dikkat çekici olanları, Türk sözlükçülüğüne büyük katkıları olan Ali Püsküllüoğlu'na ait olan ilkokul ve ortaokul sözlükleridir. Çünkü diğer sözlüklerden farklı olarak bu sözlükler önemli bir eksikliği gidermiş ve ilköğretim çağındaki çocukların kelime hazinelerinin farklılığından hareketle ilkokul ve ortaokul sözlüğü olarak iki farklı şekilde hazırlanmıştır.

Sonuç olarak mevcut ilköğretim sözlüklerinin sözlük hazırlama ilkelerine göre hazırlanmadığı, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayamadığı ve farklı kaygılarla hazırlandıkları ortadadır. Bu durum ise bütün şartların yeniden değerlendirilip yeni bir sözlük hazırlanması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve elde edilen verilerin çözümlenmesinde kullanılacak istatistikî yöntem ve teknikler belirtilmiştir.

3.1.Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, Türkçe öğretmenlerinin ve ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanma tutumlarını incelemeyi amaçlayan genel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılır. Genel tarama modelleri ise, çok sayıda oluşan bir evrende evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2012, s. 77-79). Bu doğrultuda, Türkçe öğretmenlerinin ve ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanmaya yönelik tutumları tutum ölçekleri vasıtasıyla belirlenmeye çalışılmıştır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın örnekleme, amaçlı örnekleme türlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Bu yöntemin kullanılmasındaki amaç, farklı durumlar arasındaki ortak ya da farklı yönlerin, örüntülerin ortaya çıkartılması ve bu vasıta ile problemin daha geniş bir çerçevede betimlenmesidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013, s. 90). Bu doğrultuda, Gaziantep ilinde görev yapan öğretmenler ve öğrenim gören öğrenciler araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir. Araştırma örneklemini ise, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında merkez ilçeden ve diğer ilçelerden seçilen farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip resmî

ortaokullarda görev yapan 198 Türkçe öğretmeni ve öğrenim gören 879 öğrenci oluşturmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada verilerin toplanması amacıyla Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu ve sözlüklere yönelik tutum ölçeği kullanılmıştır. Veri toplama araçlarının her biri iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, araştırmaya katılan öğretmenlerin ve öğrencilerin “kişisel bilgilerden”; ikinci bölüm ise öğretmen ve öğrencilerin sözlük kullanımına yönelik tutumlarını betimleyen ölçek maddelerinden oluşmaktadır. Ölçeklere ilişkin bütün izinler, ölçekleri geliştiren yazarlardan e posta yoluyla alınmıştır (EK 1 ve EK 2).

3.3.1. Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu

Bu araştırmada, Aslan-Demirtaş (2010) tarafından geliştirilen Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumlarını ölçen “Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu” kullanılmıştır. Sözlük kullanımına yönelik 30 maddeden oluşan ölçek, beşli likert tipinde derecelendirilmiş olup “Kesinlikle Katılıyorum”, “Katılıyorum”, “Kararsızım”, “Katılmıyorum” ve “Kesinlikle Katılmıyorum” şeklinde tasarlanmıştır. Ölçekte olumsuz anlam ifade eden (7, 8, 9, 11, 14, 15, 18, 19 ve 20) maddeler ters kodlanarak analiz yapılmıştır. Ölçeğin güvenirlik testi sonuçlarına göre, ölçeğin geneline yönelik Cronbach’s Alpha iç tutarlık katsayısı .714 olarak bulunmuştur. Yapılan analizler sonucu düzeltilmiş Cronbach’s Alpha iç tutarlık katsayısı ise .729 olarak elde edilmiştir. İlgili alan yazınına göre ölçeğin araştırma yapmak için güvenilir bir araç olduğu söylenebilir. Tablo 1’de ölçeğin güvenirlik analiz sonuçları gösterilmiştir.

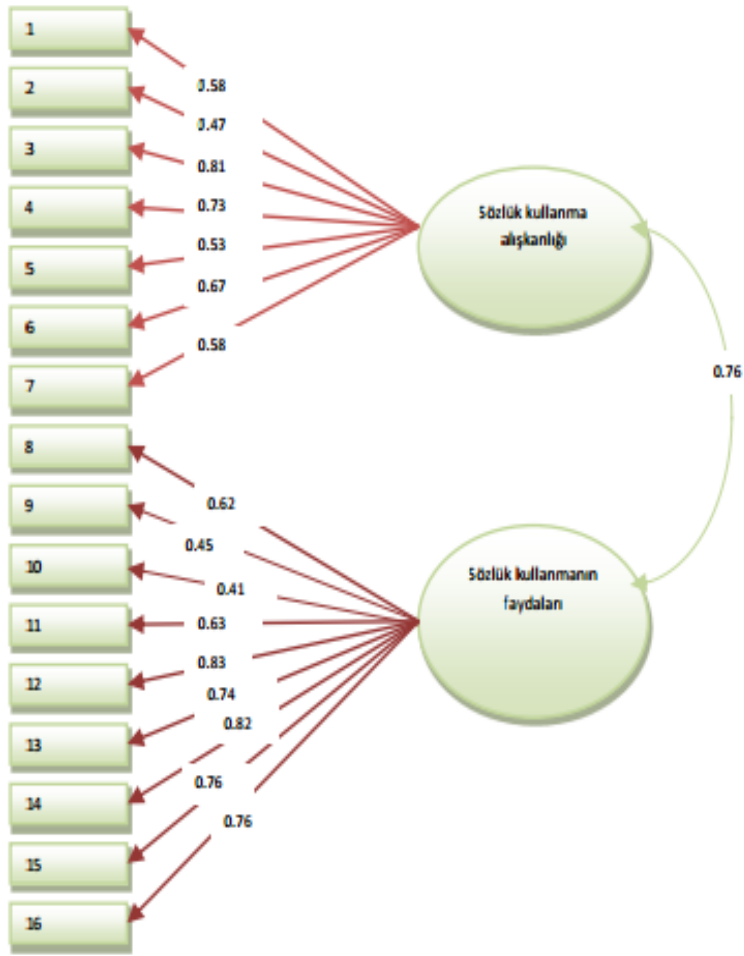
Tablo 1. Anket Formuna İlişkin Güvenirlik Analizi Sonuçları

Ölçek	Madde Sayısı	Açıklanan Varyans	Cronbach's Alpha
TÖST	30	% 60.29	.729

3.3.2.Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği

Bu araştırmada öğrencilerin sözlük kullanımına yönelik tutumlarını belirlemek için Yaman ve Dağtaş (2013) tarafından geliştirilen “Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği”(SYTÖ) kullanılmıştır. Ölçek 16 madde ve iki alt boyuttan oluşmaktadır. Beşli likert tipi dereceleme ölçeğinde “Hiçbir zaman (1)”, “çok az (2)”, “kısmen (3)”, “çoğu zaman (4)” ve “her zaman (5)” şeklinde puanlama yapılmıştır. Ölçekte ters madde kullanılmamış olup alınabilecek en yüksek puan 80 en düşük puan ise 16 olarak belirlenmiştir. Ölçekte yapılan açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonuçlarına göre ölçek *Sözlük Kullanma Alışkanlığı* ve *Sözlük Kullanmanın Faydaları* şeklinde iki boyuttan oluşmaktadır (Şekil 1). Yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre ise ölçeğin genel Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı .85 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin birinci alt boyutu .76 ve ikinci alt boyutu .77 olmak üzere Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır (Tablo 2). Ölçeğin yapılan analizler sonucunda geçerli ve güvenilir bir araç olduğu söylenebilir.

Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği ile ilgili doğrulayıcı faktör analizi sonuçlara Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. SYTÖ İle İlgili DFA Sonuçları

Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği güvenirlik analizi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği Güvenirlik Analizi Sonuçları

	Madde No	Düzeltilmiş		Cronbach's Alpha (madde)	Cronbach's Alpha
		Madde	Toplam Korelasyonu		
Sözlük Alışkanlığı	M1	.53		.84	
	M2	.40		.84	
	M3	.33		.85	
	M4	.55		.84	.76
	M5	.52		.84	
	M6	.47		.84	
	M7	.58		.84	
Sözlük Faydaları	M8	.54		.84	
	M9	.45		.84	
	M10	.50		.84	
	M11	.37		.85	
	M12	.52		.84	.77
	M13	.52		.84	
	M14	.46		.84	
	M15	.46		.84	
	M16	.38		.85	
Sözlüklere Tutum (Toplam)	Yönelik Ölçeği	-	-		.85

3.4. Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri, kişisel bilgi formlarından, Türkçe öğretmenlerine uygulanan anket formundan ve ortaokul öğrencilerine uygulanan ölçekten elde edilmiştir. Araştırma örnekleminin belirlenmesinden sonra Gaziantep İl Millî Eğitim Müdürlüğünden araştırma ve uygulama yapmak için gerekli izinler alınmıştır (EK 3). Öğretmenlere uygulanan anket formları Gaziantep İl Millî Eğitim Müdürlüğü aracılığıyla okullara ulaştırılmıştır. Gönderilen 250 adet veri toplama aracının 201 tanesi uygulanmış olarak araştırmacıya ulaştırılmıştır. Öğrencilere uygulanan veri toplama araçları ise belirlenen 5 ortaokula bizzat araştırmacı tarafından gezilerek dağıtılmış ve uygulanmıştır. Verilerin toplanması süreci yaklaşık 3 ay sürmüştür.

3.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 18.0 paket programı kullanılmıştır. Ortaokul öğrencilerinin ve Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanmaya yönelik tutumları belirlenirken ortalama, standart sapma, frekans, yüzde; tutumların kişisel bilgi formunda yer alan değişkenlere bağlı olarak oluşturulan gruplar arasında farklılaşıp farklılaşmadığı belirlenirken homojenlik testi, bağımsız gruplar (ilişkisiz örneklem) t-testi, tek yönlü varyans analizi, çoklu karşılaştırma yöntemlerinden Scheffe testi; normallik varsayımının karşılanmadığı / homojenliğin sağlanmadığı durumlarda ise alternatif bir test olarak önerilen (Büyüköztürk, 2006: 145) ilişkisiz iki örneklem için Mann Whitney U (MWU) testi ve ilişkisiz k-örneklem için Kruskal Wallis H (KWH) testi kullanılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bu bölümünde ortaokul öğrencilerinin ve Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumlarını belli değişkenler de göz önünde bulundurularak ölçmek için kullanılan tutum ölçeği sonuçları değerlendirilecektir.

Öğrencilerin sözlük kullanma tutumlarını belirlemek amacıyla Yaman ve Dağtaş (2013) tarafından geliştirilen “Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği” (EK 4) kullanılmıştır. Tutum ölçeği uygulanmadan önce tutum ölçeğini geliştirenlerden gerekli izinler alınmıştır (EK 1).

Öğretmenlerin sözlük kullanma tutumlarını belirlemek amacıyla Aslan-Demirtaş (2010) tarafından geliştirilen “Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu”(EK 5) kullanılmıştır. Bu anket formu için de gerekli izin alınmıştır (EK 2).

4.1.Ortaokul Öğrencilerinin Sözlük Kullanımına Yönelik Tutumları

Araştırmada, ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanma tutumlarını belirlemek için Gaziantep ilinde 923 öğrenciye “Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği” uygulanmıştır. 923 ölçeğin 879 tanesi değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirme sonuçları şu şekilde tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır:

Araştırma Değişkenlerine İlişkin Betimsel İstatistiklere Yönelik Bulgular

Tablo 3. Sınıf Değişkenine İlişkin Betimsel İstatistikler

Sınıf Düzeyi	Frekans (n)	Yüzde (%)
5. Sınıf	223	25.4
6. Sınıf	220	25.0
7. Sınıf	219	24.9
8. Sınıf	217	24.7
Toplam	879	100

Araştırma 5, 6, 7 ve 8. sınıf düzeyinde toplam 879 ortaokul öğrencisine uygulanmıştır. 879 öğrencinin; 223'ü 5. sınıf, 220'si 6. sınıf, 219'u 7. sınıf, 217'si 8. sınıf öğrencisidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf düzeyleri yüzdelik olarak; 5. sınıf öğrencilerinin oranı %25.4, 6. Sınıf öğrencilerinin oranı %25.0, 7. sınıf öğrencilerinin oranı %24.9, 8. sınıf öğrencilerinin oranı %24.7 şeklindedir.

Araştırmaya katılan (tutum ölçeği uygulanan) öğrenciler farklı coğrafi yerleşim birimlerden seçilmiştir. Uygulama toplamda beş ortaokulda yapılmıştır. Bu okullardan bir tanesi imam-hatip ortaokuludur. Bu okullardan; ikisi büyükşehir merkez ilçelerinde (Şahinbey ve Şehitkamil), bir tanesi merkeze bağlı bir köyde, bir tanesi ilçe merkezinde, bir tanesi ise ilçeye bağlı bir köydedir.

Tablo 4. Öğrencilerin Sözlük Kullanmaya Yönelik Tutum Düzeyleri (n = 879)

Tutum Ölçeği		En düşük	En yüksek	\bar{X}	S
1.Sözlük Kullanma Alışkanlığı		7	35	28.55	4.92
2.Sözlük Kullanmanın Faydaları		10	45	33.48	6.43
Sözlük Kullanma Tutumları (Toplam)		17	80	62.04	10.32

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin sözlük kullanmaya yönelik tutumlarının iyi düzeyde olduğu söylenebilir ($\bar{X} = 62.04$). Öğrencilerin ölçeğin alt boyutlarına ilişkin tutumları; sözlük kullanma alışkanlığı boyutunda ($\bar{X} = 28.55$) ve sözlük kullanmanın faydaları boyutunda ($\bar{X} = 33.48$) yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Grup dağılımı incelendiğinde ölçek boyutlarına ilişkin standart sapma değerleri; öğrencilerin sözlük kullanma alışkanlığı boyutunda 4.92 ve sözlük kullanmanın faydaları boyutunda 6.43 olarak belirlenmiştir. Bu veriler ışığında öğrencilerin sözlük kullanmanın faydalarına yönelik tutumlarının, sözlük kullanma alışkanlığı tutumlarına göre daha farklılaştığı söylenebilir.

Elde edilen bu verilerden; öğrencilerin daha yüksek düzeyde sözlüğün faydalarına inanmalarına rağmen daha düşük düzeyde sözlük kullanmaları sonucundan hareketle öğrencilerin sözlüğe ulaşmada sorun yaşadıkları sonucuna ulaşmak mümkün olacaktır. Bir başka ifadeyle öğrenciler sözlük kullanmak istemekte fakat sözlüğe ulaşamamaktadırlar. Bu noktada her öğrencinin en az bir sözlük edinmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Millî Eğitim Bakanlığının ücretsiz ders kitabı dağıtım projesine ilkokul ve ortaokulda en az bir defa sözlük dağıtımını da eklemesi önerilebilir. Ayrıca öğrenci velilerinin öğrencilerin sözlük edinmesini sağlaması yolunda öğretmenlerin yöneltici bir rol üstlenmeleri de faydalı olacaktır.

Tablo 5. Sözlük Kullanmaya İlişkin Tutum Ölçeği Puanlarının Sınıf Düzeyine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Sınıf Düzeyi	n	SO	sd	χ^2	p
5. Sınıf	223	584.71	3	112.10	.00*
6. Sınıf	220	390.15			
7. Sınıf	219	437.94			
8. Sınıf	217	343.91			

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin sözlük kullanmaya ilişkin tutum ölçeği puanları sınıf düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir [χ^2 (sd = 3, n = 879) = 9.26, $p = .00$]. Bu bulgu öğrencilerin sözlük kullanmaya ilişkin tutumlarının sınıf seviyelerine göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında en çok 5. sınıf düzeyinde (SO = 584.71), en az ise 8. sınıf düzeyinde (SO = 343.91) tutum puanlarının dağıldığı görülmektedir. Gruplar arasındaki farkın yönünü belirlemek için ikili Mann Whitney U testi yapılmıştır. Bu testin bulguları aşağıdaki tablolarda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Bu tablodaki verilerden hareketle öğrencilerin 5. Sınıf düzeyinde ders kitapları başta olmak üzere karşılaştıkları diğer materyallerde anlamını bilmedikleri daha fazla kelimeyle karşılaştıkları ve sözlüğe daha fazla başvurma eğilimi gösterdikleri sonucuna ulaşılabilir. Ortaya çıkan bu durum 5. Sınıf öğretim materyallerinin öğrencilerin mevcut kelime dağarcığı da göz önünde bulundurularak incelenmesi gerektiğini ortaya

koymaktadır. Bu noktada öğrencilerin sözlüğe başvurma durumları olumlu karşılanmalıdır. Çünkü bu durum öğrencilerin kelime dağarcığını zenginleştirecektir. Ancak öğrencilerin sözlüğe ulaşım sorunu mevcut ise öğrenci anlamada sorun yaşayacak ve bu durum öğrencinin daha sonraki öğrenmelerini de olumsuz etkileyecektir.

Tablo 6. Sözlük Kullanmaya İlişkin Tutum Ölçeği Puanlarının 5. ve 6. Sınıflara Yönelik U Testi Sonuçları

Sınıf Düzeyi	n	\bar{X}	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
5. Sınıf	223	67.55	270.16	60245	13791	.00*
6. Sınıf	220	59.76	173.19	38101		

Tablo 6 incelendiğinde sözlük kullanmaya ilişkin tutum ölçeği puanlarının 5. ve 6. sınıf düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır ($U = 13.791, p < .05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, 5. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumlarının 6. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda 5. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumları lehine anlamlı bir farklılık oluşmaktadır.

Burada dikkat çekici olan nokta sıra ortalamasına göre en düşük sözlük kullanma tutumlarının 6. sınıf seviyesinde görülüyor olmasıdır. Bunun sebebi 6. Sınıf seviyesinde uygulanan öğretim programları ve kullanılan öğretim materyalleri olabilir. Çünkü öğrencinin sözlüğe başvurmamasını sağlayan en önemli husus dersler esnasında veya günlük yaşantılarında anlamını bilmedikleri bir kelime ile karşılaşmaları ve bu kelimenin anlamını öğrenmek için istekli olmalarıdır.

Sıra ortalamaları bağlamında sözlük kullanma tutum düzeyleri 6. sınıf seviyesinde en düşük, 5. sınıf seviyesinde en yüksek düzeydedir. 7. sınıf seviyesinde ise sözlük kullanma tutum düzeyi 6. sınıf seviyesine göre daha yüksektir.

Tablo 7. Sözlük Kullanmaya İlişkin Tutum Ölçeği Puanlarının 5. ve 7. Sınıflara Yönelik U Testi Sonuçları

Sınıf Düzeyi	n	\bar{X}	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	<i>p</i>
5. Sınıf	223	67.55	260.47	58085	15728	.00*
7. Sınıf	219	62.22	181.82	39818		

Tablo 7 incelendiğinde sözlük kullanmaya ilişkin tutum ölçeği puanlarının 5. ve 7. sınıf düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır ($U = 15728$, $p < .05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, 5. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumlarının 7. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bilgiler ışığında 5. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumları lehine anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilir.

Tablo 8. Sözlük Kullanmaya İlişkin Tutum Ölçeği Puanlarının 5. ve 8. Sınıflara Yönelik U Testi Sonuçları

Sınıf Düzeyi	n	\bar{X}	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	<i>p</i>
5. Sınıf	223	67.55	278.09	62013	11354	.00*
8. Sınıf	217	58.50	161.32	35007		

Tablo 8 incelendiğinde sözlük kullanmaya ilişkin tutum ölçeği puanlarının 5. ve 8. sınıf düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır ($U = 11354$, $p < .05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, 5. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumlarının 8. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere 5. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumları lehine anlamlı bir farklılık oluşmaktadır.

Tablo 9. Sözlük Kullanmaya İlişkin Tutum Ölçeği Puanlarının 6. ve 7. Sınıflara Yönelik U Testi Sonuçları

Sınıf Düzeyi	n	\bar{X}	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
6. Sınıf	220	59.76	207.46	45640.50	21330.50	.03*
7. Sınıf	219	62.22	232.60	50939.50		

Tablo 9 incelendiğinde sözlük kullanmaya ilişkin tutum ölçeği puanlarının 6. ve 7. sınıf düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır ($U = 21330.50$, $p < .05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, 7. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumlarının 6. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan 7. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumları lehine anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna erişilebilir.

Tablo 10. Sözlük Kullanmaya İlişkin Tutum Ölçeği Puanlarının 6. ve 8. Sınıflara Yönelik U Testi Sonuçları

Sınıf Düzeyi	n	\bar{X}	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
6. Sınıf	220	59.76	230.50	50711	21339	.055
8. Sınıf	217	58.50	207.34	44992		

Tablo 10 incelendiğinde sözlük kullanmaya ilişkin tutum ölçeği puanlarının 6. ve 8. sınıf düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı görülmektedir. ($U = 21339$, $p > .05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, 6. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumları ile 8. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumları benzerlik göstermektedir.

Tablo 11. Sözlük Kullanmaya İlişkin Tutum Ölçeği Puanlarının 7. ve 8. Sınıflara Yönelik U Testi Sonuçları

Sınıf Düzeyi	n	\bar{X}	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
7. Sınıf	219	62.22	243.52	53330.50	18282.50	.00*
8. Sınıf	217	58.50	193.25	41935		

Tablo 11 incelendiğinde sözlük kullanmaya ilişkin tutum ölçeği puanlarının 7. ve 8. sınıf düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır ($U = 18282.50$, $p < .05$). Sıra ortalamaları dikkate alındığında, 7. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumlarının 8. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumlarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan 7. sınıf öğrencilerinin sözlük kullanma tutumları lehine anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna erişilebilir.

Ortaokulun son yılı olan 8. sınıf seviyesinde sözlük kullanma tutum düzeyi ortaokul sınıf seviyeleri içinde en düşük düzeydedir. Bu durumun sebebinin öğrencilerin ortaokulun son yılında hazırlanmış oldukları merkezi sistem sınavları ve öğretim programları olduğu söylenebilir. Bilindiği üzere öğrencileri bir üst eğitim kademesine yerleştirmek için yapılan merkezi sistem sınavları; öğrencilerin derslere olan motivasyon seviyesini düşürmektedir. Bu durumdan en çok etkilenen derslerden biri de Türkçe dersidir. Genel itibari ile okuma, yazma, konuşma ve dil bilgisi becerileri üzerine kurulan Türkçe dersi merkezi sistem sınavları yüzünden test mantığına mahkûm edilmektedir. Öğrencilerin bahsedilen Türkçe dersi becerilerinin merkezi sistem sınavlarında uygulanan testler ile ne kadar sağlıklı ölçüldüğü de tartışma konusudur. Ayrıca bu testlerin hazırlanışı sırasında öğrencilerin kelime dağarcığını da ölçmenin önemi üzerinde ne kadar durulduğu da bilinmemektedir.

4.2. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanma Tutumları

Araştırmada Gaziantep ilinde görev yapan 201 Türkçe öğretmene Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışlarını Belirlenmeye Yönelik Anket Formu uygulanmış ve bu formlardan 198 tanesi değerlendirmeye alınmıştır. Uygulanan anket formları aşağıda belirtildiği gibi tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır:

Araştırma Değişkenlerine İlişkin Betimsel İstatistiklere Yönelik Bulgular

Tablo 12. Araştırma Değişkenlerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	105	53
	Kadın	93	47
Hizmet Yılı	1-5 yıl	76	38.4
	6-10 yıl	61	30.8
	11-20 yıl	51	25.8
	21 ve üzeri	10	5.1
Ortalama Öğrenci Sayısı	20-25 öğrenci	14	7.1
	26-30 öğrenci	70	35.4
	31-35 öğrenci	64	32.3
	36 ve üzeri	50	25.3
Sözlük Kullanımı	TDK	154	77.8
	Diğer	44	22.2
Toplam		198	100

Tablo 12’de de görüldüğü üzere Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu Gaziantep ilinde görev yapan 198 Türkçe öğretmene uygulanmıştır. Bu 198 Türkçe öğretmenin 105 tanesi erkek, 93 tanesi bayandır. Hizmet yılı 1-5 yıla arası olan 76, 6-10 yıl arası olan 61, 11-20 yıl arası olan 51, 21 yıl ve üzeri olan 10 Türkçe öğretmeni araştırmaya katılmıştır.

Araştırmanın yapıldığı Gaziantep ili, Millî Eğitim Bakanlığı verilerine göre derslik başına düşen öğrenci sayısının en yüksek olduğu iller arasındadır. Nitekim bu durum araştırmaya da yansımıştır. Araştırma uygulanan öğretmenlerin derse girdikleri sınıflardaki öğrenci ortalaması incelendiğinde; 20-25 öğrencili sınıflarda derse giren 14 öğretmen, 26-30 öğrencili sınıflarda derse giren 70 öğretmen, 31-35 öğrencili sınıflarda derse giren 64 öğretmen, 36 ve üzeri öğrencili sınıflarda derse giren 50 öğretmen bulunmaktadır. (MEB, 2014)

Öğretmenlerin kullandığı sözlükler de araştırmanın değişkenleri arasındadır. Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu’nda öğretmenlere TDK’ya ait olan bir sözlüğü mü yoksa başka bir yayınevine ait bir sözlüğü mü kullandıkları da sorulmuştur. Ortaya çıkan sonuçta öğretmenlerin %77.8’inin (154 öğretmen) TDK’ya ait sözlük kullandıkları görülmüştür.

Tablo 13. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanmaya Yönelik Tutum Düzeyleri (n = 198)

Tutum Ölçeği	En Düşük	En Yüksek	\bar{X}	S
TÖST*	79.44	113	96.16	6.64

**Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu*

Tablo 13 incelendiğinde Türkçe Öğretmenlerinin sözlük kullanmaya yönelik tutumlarının iyi düzeyde olduğu söylenebilir ($\bar{X} = 96.16$). Ölçeğin standart sapma

değeri incelendiğinde Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanmaya yönelik tutumlarının homojen bir şekilde dağıldığı söylenebilir ($S = 6.64$). Bu veriler ışığında Türkçe Öğretmenlerinin sözlük kullanma tutum düzeylerinin iyi düzeyde olduğu ve benzer bir şekilde dağıldığı görülmektedir.

Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu'ndan alınabilecek en yüksek puan 150, en düşük puan ise 30'dur. Tabloya göre yukarı ve aşağı yönlü uç bölgeye yakın hiç öğretmen bulunmamaktadır. Yani araştırmada sözlük kullanma tutumu çok yüksek düzeyde olan veya çok düşük düzeyde olan öğretmene rastlanamamıştır.

Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumlarının iyi düzeyde olması olumlu karşılanabilecek bir durumdur. Çünkü sözlük kullanma tutumu, ders esnasında, derse hazırlık aşamasında ve günlük yaşamda yapılması gereken önemli bir davranıştır. Ayrıca öğretmenlerin sözlük kullanması öğrenciler için örnek teşkil edecektir.

Tablo 14. Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre t- Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	\bar{X}	S	t	sd	p
Kadın	105	95.83	6.77	-.73	196	.46
Erkek	93	96.53	6.50			

Tablo 14'te Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu puanlarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumları ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark oluşmadığı görülmektedir ($t = -.73$, $p > .05$). Bununla birlikte Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanmaya yönelik tutum ölçeği puanları cinsiyet bağlamında birbirine yakınlık göstermektedir.

Tablo 15. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanma Tutumlarının Hizmet Yılına Göre Betimsel İstatistikleri

Hizmet Yılı	n	\bar{X}	S
A: 1-5 yıl	76	97.88	5.74
B: 6-10 yıl	61	94.84	7.02
C: 11-20 yıl	51	96.06	6.50
D: 21 ve üzeri	10	91.63	8.19
Toplam	198	96.16	6.64

Tablo 15’te Türkçe Öğretmenlerinin sözlük kullanmaya yönelik tutumlarının hizmet yılı değişkenine göre betimsel istatistiği verilmiştir. Bu veriler ışığında hizmet yılı 1-5 yıl arasında olan Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumları ($\bar{X} = 97.88$) diğer hizmet yıllarında çalışan Türkçe öğretmenlerine göre daha yüksek olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Türkçe öğretmenleri arasında en düşük tutum düzeyi 21 yıl ve üzeri hizmet yılı bulunanlar olduğu söylenebilir ($\bar{X} = 91.63$). Grupların standart sapma değerleri incelendiğinde ise en fazla farklılığın 21 ve üzeri hizmet yılı bulunan Türkçe öğretmenleri arasında olduğu görülmektedir ($S = 8.19$). Bu duruma öğretmenlerin hizmet yılıyla doğru orantılı olarak artan meslekî yılgınlıklarının da sebep olduğunu söylemek mümkündür.

Son yıllarda yapılan öğretmen atamalarında; Türkçe alanına sadece Eğitim Fakültelerinin Türkçe Eğitimi Bölümü mezunları başvurabilmektedir. Yani hizmet yılı 1-5 yıl arasında olan öğretmenlerin neredeyse tamamı Türkçe öğretmenliği bölümü mezunudur. Bu noktadan hareketle Türkçe öğretmenliği bölümünden mezun olup ortaokullarda Türkçe öğretmeni olarak çalışan öğretmenlerde, sözlük kullanma tutumunun daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 16. Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu Puanlarının Hizmet Yılı Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	<i>p</i>	Anlamlı Fark (Scheffe)
Gruplar arası	537.21	3	179.07	4.27	.01*	A-D
Gruplar içi	8142.63	194	41.97			
Toplam	8679.84	197				

Tablo 16 analiz sonuçlarına göre Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumları hizmet yılı değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir [$F(3,194) = 4.27$, $p < .05$]. Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumlarının hizmet yıllarına göre hangi gruplar arasında farklılık gösterdiğini bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre A (1-5 yıl) ve D (21 yıl ve üzeri) grupları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle 1-5 yıl arası hizmet yapmış Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutum düzeyleri, 21 ve üzeri hizmet yılı bulunanlara göre daha yüksek düzeydedir.

Tablo 17. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanma Tutumlarının Ortalama Öğrenci Sayısına Göre Betimsel İstatistikleri

Ortalama Sayısı	Öğrenci n	\bar{X}	<i>S</i>
A: 20-25 öğrenci	14	96.46	7.45
B: 26-30 öğrenci	70	98.37	6.78
C: 31-35 öğrenci	64	95.20	5.82
D: 36 ve üzeri öğrenci	50	94.21	6.48
Toplam	198	96.16	6.64

Tablo 17’de Türkçe Öğretmenlerinin sözlük kullanmaya yönelik tutumlarının derse girdikleri sınıfların ortalama öğrenci sayısı değişkenine göre betimsel istatistiği verilmiştir. Bu veriler ışığında derse girdikleri sınıfların ortalama öğrenci sayısı 26-30 arasında olan Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumları ($\bar{X} = 98.37$) en yüksek düzeyde; ortalama öğrenci sayısı 36 ve üzerinde olan Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumlarının ise ($\bar{X} = 94.21$) en düşük düzeyde olduğu görülmektedir.

Daha önce de belirtildiği üzere çalışmanın yapıldığı Gaziantep ili derslik başına düşen öğrenci ortalamasının en yüksek olan illerimizden biridir. Bu durum yukarıdaki tabloya da yansımıştır. Millî Eğitim Bakanlığı yapmış olduğu stratejik planlarda derslik başına düşen öğrenci sayısını 30’un altına düşürmeyi planlamaktadır. Çünkü derslikte bulunan öğrenci sayısının 30’u geçmesi durumunda birçok uygulamayı yapmak ve eğitim öğretim faaliyetlerini sağlıklı olarak yürütmek zorlaşmaktadır. Bu durum öğretmenlerin sözlük kullanma tutumlarına da yansımaktadır. Öğrenci sayısı 36 ve üzeri olan öğretmenlerin en düşük sözlük kullanma tutum düzeyine sahip olması da bu şekilde açıklanabilir.

Tablo 18. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanımına Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Ortalama Öğrenci Sayısı Değişkenine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	KT	sd	KO	F	p	Anamlı Fark (Scheffe)
Gruplar arası	591.00	3	197.00	4.72	.00*	B-C / B-D
Gruplar içi	8088.85	194	41.70			
Toplam	8679.84	197				

Tablo 18 analiz sonuçlarına göre Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumları derse girdikleri sınıfların ortalama öğrenci sayısı değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir [$F(3,194) = 4.72, p < .05$]. Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumlarının derse girdikleri sınıfların ortalama öğrenci sayısına göre hangi gruplar arasında farklılık gösterdiğini bulmak amacıyla Scheffe testi yapılmıştır. Bu test sonuçlarına göre B (26-30 öğrenci) ile C (31-35 öğrenci) grupları arasında ve B (26-30 öğrenci) ile D (36 ve üzeri öğrenci) grupları arasında anlamlı bir farklılık olduğu

görülmüştür. Bu bağlamda en yüksek sözlük kullanma tutum düzeyi Türkçe öğretmenleri arasında B (26-30 öğrenci) grubundadır. Sonuç olarak derslik başına düşen öğrenci sayısı arttıkça öğretmenlerin sözlük kullanma tutumlarının da düştüğü görülmektedir.

Tablo 19. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanımına Yönelik Tutum Ölçeği Puanlarının Kullanılan Sözlük Türüne Göre t- Testi Sonuçları

Sözlük Türü	n	\bar{X}	S	t	sd	p
TDK	154	95.73	6.49	-1.70	196	.09
Diğer	44	97.65	7.02			

Tablo 19’da Türkçe Öğretmenlerinin sözlük kullanmaya yönelik tutum ölçeği puanlarının kullandıkları sözlük türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu doğrultuda Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumları ile kullandıkları sözlük türü arasında anlamlı bir fark oluşmadığı görülmektedir ($t = - 1.70$, $p > .05$). Bununla birlikte Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanmaya yönelik tutum ölçeği puanları kullanılan sözlük türü açısından benzerlik göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Sözlük, bir dilin söz varlığını içinde barındıran en önemli başvuru kaynağıdır. Bir dili konuşan bireyin o dilin temel sözlüklerinde bulunan bütün kelimelere sahip olması beklenemez. Ancak sözlük, bireyin söz varlığını geliştirmesi ve güncel tutması açısından en önemli kaynak niteliğindedir. Bu açıdan sözlük, sözlüğü kullanacak bireylerin bu ihtiyacını karşılayacak özelliklere sahip olmalıdır.

Araştırmadan elde edilen veriler sonucunda; öğrencilerin sözlük kullanmanın faydalarına inandıkları (\bar{X} 33.48) ama daha düşük düzeyde sözlük kullanma tutumuna (\bar{X} 28.55) sahip oldukları tespit edilmiştir (Tablo 4). Bu noktada mevcut sözlüklerin yeterlilik düzeyleri tartışılabilir. Bütün sözlükler gibi okul sözlükleri de sözlük bilimin ilkelerine ve öğrencilerin ihtiyaçlarına göre hazırlanmalıdır. Bu sözlükler hazırlanırken temel ders kitapları, çocuğun sahip olması gereken kelime hazinesine yönelik olarak yapılan akademik çalışmalar ve temel edebî eserlerin sözcük varlığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca sözlükte yer alan kelimeler, edebî ve estetik niteliği yüksek cümleler içinde örneklendirilmelidir. Bu sayede öğrenciler sözlükte hem aradığı kelimeyi bulacak hem de öğrencilerin sözlüğe olan güveni artacaktır. Bu durum öğrencinin kelime hazinesinin gelişmesine de olumlu katkı sağlayacaktır.

Ayrıca araştırmada Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma tutumlarının iyi düzeyde olduğu gözlenmiştir (\bar{X} 96.16). Bu durum olumlu karşılanabilir (Tablo 13). Ancak öğretmenlerin hizmet yılına göre durum ele alındığında, hizmet süresi arttıkça öğretmenlerin sözlük kullanma tutumlarının düştüğü tespit edilmiştir (Tablo 15). Ayrıca öğretmenlerin derse girdikleri sınıflardaki öğrenci sayısı arttıkça da sözlük kullanma tutumlarının düştüğü görülmüştür (Tablo 17). Türkçe öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun (% 77.77) Türk Dil Kurumuna ait sözlükleri kullandığı da elde edilen bir başka sonuçtur.

Türk Dil Kurumu başta olmak üzere tüm yayınevleri ve ilgili kuruluşlar okul sözlükçülüğü konusuna daha fazla eğilmelidirler. En kısa zamanda bu konu ile ilgili yol haritasının çizileceği ulusal ve uluslararası toplantılar düzenlenmelidir. TDK'nın, 2014

yılına sonuna doğru hazırlayıp öğrencilerin kullanımına sunduğu sözlüğü de “İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük” şeklinde hazırlanmıştır. Hâlbuki ilköğretim çağı için hazırlanacak sözlüklerin ilkokullar için ayrı ortaokullar için ayrı hazırlanması daha yerinde olacaktır.

Ortaokul öğrencileri içerisinde en yüksek sözlük kullanma tutumuna sahip öğrenciler, 5. sınıf öğrencileridir (SO: 584.71). Bu tutumun sınıf seviyesi yükseldikçe düştüğü gözlenmiştir. Nitekim 8. sınıf öğrencileri tutum düzeyi en düşük öğrencileri oluşturmaktadır (SO: 343.91). Türkçe öğretmenleri 8. sınıf öğrencilerinin de sözlük kullanmalarını sağlayacak etkinlikler gerçekleştirmelidirler.

Ortaokul Türkçe derslerinin en önemli amaçlarından biri çocuğun kelime hazinesini geliştirmektir. Bu derslerde çeşitli eğitim araçlarıyla bu amaca yönelik etkinlikler yapılmakta; çocuğa okuduğu, dinlediği metinler yoluyla yeni kelimeler kazandırılmaya çalışılmaktadır. Hiç şüphesiz ki, bu derslerde çocukların metinlerde anlamını bilmediği kelimeler için başvuracağı kaynak da okul sözlükleridir. Bu açıdan okul sözlükleri de gelişigüzel bir yöntemle ve ticari kaygılarla hazırlanmamalıdır.

Öğrencilerinin söz varlıklarının sadece Türkçe dersinde geliştiğini ve gelişeceğini düşünmek doğru bir yaklaşım değildir. Öğrencinin günlük yaşamı da dâhil olmak üzere söz varlığı sürekli gelişme hâindedir. Bu noktada öğrencinin formal eğitim çağına girdiği süreçten itibaren bütün öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Bu noktada diğer öğretmenlere rehber olacak kişi Türkçe öğretmenleridir. Türkçe öğretmenleri öğrencilerin söz varlığını geliştirecek uygulamaları sıklıkla yapmalıdırlar. Ayrıca öğrencilere bağımsız olarak bir kelimenin anlamını en doğru şekilde nasıl öğrenebileceklerini göstermeli ve bu konuda örnek olmalıdırlar.

Sonuç olarak ortaokul Türkçe derslerinde çocukların kelime hazinesini geliştirmeye yönelik olarak yapılan etkinlikler önemsenmeli ve planlamalarda bu duruma dikkat edilmelidir. Bu derslerde her çocuğun elinin altında nitelikli okul sözlüklerinin bulunması sağlanmalıdır. Okul sözlüğü bulunan veya bu konuda çalışma yapan kurum ve kuruluşlar da mevcut bulunan sözlüklerini sürekli güncel tutmalı ve yeni hazırlayacakları sözlükler de sözlükçülüğün ilkelerine uygun sözlükler hazırlamalıdır.

5.1.Ortaokul Öğrencilerinin Sözlük Kullanma Tutumlarına Yönelik Öneriler

Ortaokul öğrencilerinin sözlük kullanma tutumlarını tespit etmek amacıyla yapılan çalışmaya yönelik bulgular ve bu bulguların yorumları ilgili başlık atında ele alınmıştır. Tespit edilen bulgulardan hareketle geliştirilen öneriler şu şekildedir:

1. Kelime hazinesinin gelişimi kişinin dünyaya gelmesi ile başlayan bir süreçtir. Çocuk ilk kelimelerini dünyaya geldiği çevreden öğrenir. Daha sonra çevresindeki tüm varlıkların isimlerini öğrenmek ister. Bazen de duyduğu bir kelimenin anlamını çevresindekilere sorar. Bu noktada çocuğa her zaman doğru bilgi vermek amacıyla her evde bir sözlük bulundurulmalı ve çocuğun anlamını bilmediği kelime çocuğa doğru olarak öğretilmelidir.

2. Okul öncesi dönem çocuğun öğrenme açısından en aktif olduğu ve kelime hazinesinin çok hızlı bir şekilde geliştiği dönemdir. Bu süreçte okul öncesi öğretmenleri de çocukların anlamını bilmedikleri kelimeleri doğru bir şekilde öğretmek amacıyla sözlük kullanmalıdırlar.

3. İlkokul döneminde çocuğun okumayı öğrenmesi ile birlikte anlamını bilmediği kelimelerle karşılaşma olasılığı daha fazladır. Bu süreçte sınıf öğretmenleri; öğrencilere, anlamını bilmedikleri bir kelime ile karşılaştıklarında ne yapmaları gerektiği konusunda rehber olmalıdırlar.

4. İlkokulda öğrencilerin anlamını bilmedikleri bir kelime ile karşılaştıkları zaman başvurabilecekleri, hazırbulunuşluk düzeylerine uygun bir sözlük edinmeleri sağlanmalı ve bu sözlüğü nasıl kullanacakları öğrencilere öğretilmelidir.

5. Öğrencilere yönelik olarak hazırlanacak ilkokul sözlükleri içerik açısından ve teknik açıdan öğrencilerin hazırbulunuşluklarına uygun olmalıdır.

6. Ortaokul Türkçe dersinde öğrencilerin kelime hazinesini geliştirici uygulamalara sık sık yer verilmeli ve bu uygulamalarda kullanılan en önemli materyal sözlükler olmalıdır.

7. Öğrencilerin ortaokulda da hazırbulunuşluk düzeylerine uygun bir sözlük edinmeleri sağlanmalıdır.

8. Millî Eğitim Bakanlığı Ücretsiz Ders Kitabı Projesi kapsamında öğrencilere ilkokulda bir kez, ortaokulda bir kez sözlük dağıtımını yapmalıdır.

9. Ortaokullar için hazırlanacak sözlükler de öğrencilerin gelişim özelliklerine göre özenle hazırlanmalıdır.

10. Öğrenciler anlamını bilmedikleri bir kelime ile karşılaşmış olsa bile sözlükten kelimenin diğer anlamlarını da öğrenmek için kontrol etmelidirler.

11. Türkçe öğretmenleri öğrencilerin kendi sözlüklerinin oluşturmalarını sağlamalıdır.

12. Öğrencilerin tek bir sözlük kullanmalarının yanında farklı kaynakları da incelemelerini sağlamak amacıyla; öğrenciler farklı sözlüklere yönlendirilmelidir. Bu açıdan sınıf ve okul kütüphanelerinde farklı sözlükler bulundurulmalıdır.

13. Okul sözlükleri hazırlanırken ders kitapları, temel edebî eserler ve çocukların kelime dağarcığını tespit etmek için yapılmış akademik çalışmalar dikkate alınmalıdır.

14. Ders ve çalışma kitaplarında öğrencileri sözlüğe yönlendiren etkinliklere yer verilmelidir.

15. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından hazırlanan Türkçe dersi öğretim programlarında, öğrencilerin söz varlığını geliştirmeye yönelik olarak sözlük kullanma alışkanlığının önemi üzerinde duran ifadeler yer verilmelidir.

16. FATİH Projesi kapsamında dağıtılan ve dağıtılacak elektronik tabletlerde ve akıllı tahtalarda aktif olarak kullanılacak sözlüklerin yazılımları geliştirilmeli ve bu yazılımlar öğrencilerin kullanımına açılmalıdır.

17. Türkçe öğretmenleri oluşturulacak okul ve sınıf kütüphanelerinde TDK sözlükleri başta olmak üzere nitelikli sözlükler buldurmaya özen göstermelidirler.

5.2. Türkçe Öğretmenlerinin Sözlük Kullanma Tutumlarına Yönelik Öneriler

1. Okul öncesi dönemden itibaren öğretmenler, öğrencilerin söz varlığını geliştirici uygulamalar yapmalı ve öğrencilerin anlamını bilmedikleri kelimelerin anlamlarını en doğru şekilde öğrencilere öğretebilmek amacıyla sözlük kullanmalıdırlar. Gereken yerlerde okul öncesi öğretmenleri bu konuda yapılabilecekler hususunda Türkçe öğretmenlerinden destek almalı ve Türkçe öğretmenleri de bu konuda yönlendirici olmalıdırlar.

2. Sınıf öğretmenleri de öğrencilerin söz varlığının gelişmesi yönünde faydalı olabilecek uygulamalara sık sık yer vermeli ve sözlük kullanmalıdırlar. Türkçe öğretmenleri sınıf öğretmenlerine de gereken desteği sağlamalıdırlar.

3. 2006 yılı Ekim ayında yayımlanan 2589 sayılı Tebliğler Dergisi'nde "Türk Edebiyatı kitabında edebiyat terimleri sözlüğü bulunur. Ancak öğrencilere sözlük kullanma alışkanlığı kazandırmak ve farklı sözlüklere yönlendirmek için Türkçe, Dil ve Anlatım ile Türk Edebiyatı ders kitaplarında sözlük bölümüne yer verilmez." ifadesi yer almaktadır. Bu ifadeye uygun olarak Türkçe öğretmenleri öğrencilerin farklı sözlüklere başvurmalarını sağlamadırlar.

4. Türkçe öğretmenleri ders içi uygulamalarda kendileri de sözlük kullanmalı ve öğrencilere örnek olmalıdırlar.

5. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Türkçe öğretmenlerine yönelik olarak yapılan hizmet içi eğitim faaliyetlerinde, sözlük kullanmanın Türkçe dersi açısından önemini gösteren eğitimler yapılmalıdır.

6. Türk Dil Kurumu ve Millî Eğitim Bakanlığı iş birliği ile bütün Türkçe öğretmenlerinin güncel Büyük Türkçe Sözlük ve Okul Sözlüğü edinmeleri sağlanmalıdır.

7. Türkçe öğretmenleri, Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan sözlük kullanmaya yönelik faaliyetleri özenle yerine getirmelidirler.

8. FATİH Projesi kapsamında okullarda kullanılmaya başlanan etkileşimli tahtalarda aktif olarak kullanılacak sözlük programları geliştirilmeli ve bunların sadece Türkçe derslerinde değil bütün derslerde kullanılması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acat, M. Bahattin. (2008). *Anlamı Bilinmeyen Kelimelerin Öğretiminde Kavram Haritalarının Etkililiği*. Eğitim Araştırmaları Dergisi, 33, 1-16.
- Adalı, Oya. (1983). *Türkçe Öğretimi: Ana Dili Olarak Türkçe Öğretimi Üstüne*. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Dil Öğretimi Özel Sayısı, 379-380. 31-35.
- Adalı, Oya. (2003). *Anlamak ve Anlatmak*. İstanbul: Pan Yayınları.
- Akalın, Ş. H. (2010). *Sözcük Bilimi ve Sözlükçülük*. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 698, 162-169.
- Aksan, Doğan. (2000). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dil bilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, Doğan. (1975). *Ana dili*. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 31, 423-434.
- Aksan, Doğan. (1990). *Her Yönüyle Dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, Doğan. (1996). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksan, Doğan. (2004). *Dil bilim ve Türkçe Yazıları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Aktaş, Şerif. (2010). *Dilin Doğru ve Güzel Kullanımı Üzerine*. TÜBAR Dergisi, 27, 37-42.
- Akyol, Hayati ve Temur, Turan. (2007). Kelime Hazinesinin Geliştirilmesi. A. Kırkkılıç, H. Akyol (Editörler). *İlköğretimde Türkçe Öğretimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Akyol, Hayati. (1997). *Kelime Öğretimi*. Millî Eğitim Dergisi, 134, 46-47.
- Alperen, Nusret (2001). *Türkçe Okuma ve Yazma Eğitim Rehberi*. Ankara: Alperen Yayınları.
- Arı, Gökhan. (2006). Kelime Öğretimi. *Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi*. Cemal Yıldız(Editör). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Atalay, Besim. (2006). *Kâşgarlı Mahmud Divan-ü Lügat-it Türk (Çeviri)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ayverdi, İlhan ve TOPALOĞLU Ahmet.(2004). *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük (3 cilt)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Baskın, Sami. (2014). *Türkiye ve Dünyada Sözlük Bilimi: Tanımı, Kapsamı ve Diğer Bilimlerle İlişkisi*. International Journal of Language Academy, 5, 445-457.

- Bingöl, Zekeriya. (2006). *Sözlük ve Sözlükçülük Üzerine Bir Araştırma*. Akademik Bakış Dergisi, 9, 48-63.
- Binyazar, Adnan. (1983). *Türkçe Öğretimi: Ana dili Öğretiminde Yazınsal Alanlara Açılım*. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Dil Öğretimi Özel Sayısı, 379-380, 57-72.
- Boz, Erdoğan. (2006). *Sözlük ve Sözlükçülük Sorunu. Türkçenin Çağdaş Sorunları*. Ankara: Gazi Yayınevi.
- Böler, Tuncay. (2006). *Türkçe Sözlük (TDK) ile Örnekleriyle Türkçe Sözlük'ü (MEB) Karşılaştırma Denemesi*. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1, 101-118.
- Budak, Yusuf. (2000). *Sözcük Öğretimi ve Sözlüğün İşlevi*. TÖMER Dil Dergisi, 92, 19-16.
- Buran, Ahmet ve Alkaya Ercan. (2012). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Büyüköztürk, Şener. (2006). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak Kılıç E., Akgün Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Calp, Mehrali. (2010). *Özel Eğitim Alanı Olarak Türkçe Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çeçen, M. Akif. (2002). *İlköğretim Öğrencilerinde Kelime Hazinesinin Geliştirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Malatya.
- Çeçen, M. Akif ve Çiftçi Ömer. (2013). *Kelime Öğretimi*. Abdurrahman Güzel ve Halit Karatay (Editörler). *Türkçe Öğretimi El Kitabı*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Demir, Celal. (2006). *Türkçe/Edebiyat Eğitimi ve Kişisel Kelime Serveti*. Millî Eğitim Dergisi, 169, 207-226.
- Demirel, Özcan. (1999). *İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Demirtaş, A. A. (2010). *Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı. Afyonkarahisar.
- Dursunoğlu, Halit. (2011). *Cumhuriyet Döneminde Yapılan Sözlük Çalışmaları ve Türkçe Sözlükler Üzerine Bir Kaynakça Denemesi*. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 31, 255-272.
- Dündar, Ali. (1981). *Dil: Ana Dili Eğitimi*. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 352, 631-652.
- Emecan, Neşe (1998). *1960'tan Günümüze Türkçe Bir Sözlük Denemesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eminoğlu, Emin. (2010). *Türk Dilinin Sözlükleri ve Sözlükçülük Kaynakçası*. Sivas: Asitan Yayıncılık.
- Erdem, M. Dursun. (2005). *Manzum Sözlükler ve Tuhfe-i Âsım*. International Journal of Central Asian Studies, 10(1), 197-215.
- Filizok, Rıza. (2009). *Dil Bilimi ve Gösterge (İşaret)*. <http://www.ege-edebiyat.org/docs/494.pdf>. (Erişim tarihi: 01.04.2014)
- Göçer, Ali. (2009). *Türkçe Eğitiminde Öğrencilerin Söz Varlığını Geliştirme Etkinlikleri ve Sözlük Kullanımı*. Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4/4, 1025-1055.
- Göğüş, Beşir. (1978). *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*. Ankara: Gül Yayınevi.
- Göğüş, Beşir. (1983). *Türkçe Öğretimi: Ana dili Eğitim Programlarının Niteliği*. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Dil Öğretimi Özel Sayısı, 379-380, 40-49.
- Gülseren, Cemil ve Batur, Zekeriya. (2009). *Sözlüklerin Niteliği ve İşlevsel Özelliği Bağlamında Sözlük Okuma Alışkanlığının Ana dili Becerilerine Etkisi Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım*. Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4/4, 135-147.
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.

- Güneş, Firdevs. (2007). *Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Güzel, Abdurrahman ve KARADAĞ Özay (2010). Türkçe Eğitimi Açısından Okul Sözlükleri. 3. *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, 449-456. İzmir.
- Hengirmen, Mehmet. (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınları.
- İlhan, Nadir (2009). *Sözlük Hazırlama İlkeleri, Çeşitleri ve Özellikleri*. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4/4, 534-554.
- İlhan, Nadir. (2007). *Geçmişten Günümüze Sözlükçülük Geleneği ve Türk Dili Sözlükleri*, Elazığ: Manas Yayıncılık.
- Kantemir, Enise. (1997). *Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Ankara: Engin Yayınları.
- Karadağ, Özay. (2011). *İlköğretim Türkçe Sözlüklerinin Hazırlanmasında Temel Ölçütler*. TÜBAR Dergisi, 30, 193-207.
- Karadüz, Adnan. (2009). *Sözlük, Sözcük Anlamı ve Öğrenme Üzerine*. Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4/4, 636-649.
- Karakuş, İdris. (2000) . *Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi (Öğretmen El Kitabı)*. Ankara: Sistem Ofset Yayınları.
- Karasar, İsmail. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karatay, Halit. (2007). *Kelime Öğretimi*. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27/1, 141-153.
- Kavcar, Cahit; Oğuzkan, Ferhan ve Sever, Sedat. (1995). *Türkçe Öğretimi*. Ankara: Engin Yayınları.
- Kocaman, Ahmet. (1998). *Dil bilim, Sözlük, Sözlükçülük*. Kebikeç Dergisi, 6, 111-113.
- Kolaç, Emine. (2009). *İlköğretim Odaklı Bilimsel Yayınlarda Sözlük Kullanma Durumu*. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4(4), 743-760.
- Korkmaz, Zeynep. (1995). *Kâşgarlı Mahmud ve Divanü Lügatit Türk*. Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Cilt 1. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Korkmaz, Zeynep. (2010). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köktürk, Kemal. (2010). *İlköğretim Okulları İçin Yeni Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Kubbealtı Neşriyat. *Kubbealtı Lugatı Okul Sözlüğü*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Levend, Ağâh Sırrı.(1972). *Ana dili Sevgisi*. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 252, 465-468.
- MEB. *Türkçe Sözlük* (1 ve 2. ciltler 1995, 3 ve 4. ciltler 1996). Ankara.
- MEB. *Türkçe Dersi Öğretim Programı (6, 7, 8. Sınıflar)*. Ankara.
- MEB. *Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kulavuzu (1-5. Sınıflar)*. Ankara.
- Melanlıoğlu, Deniz. (2013). *Ortaokul Öğrencilerinin Sözlük Kullanma Alışkanlıkları: Nitel Bir Araştırma*. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE), 2/2, 266-284.
- Meriç, Cemil. (2012). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mutlu, H. K. (2009). *Türkçe Öğretiminde Sözlükçülük Tekniği Açısından Tematik Sözlükler*. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4(4), 814-822.
- Okur, Alparslan. (2011). *İlköğretim Türkçe Sözlükleri Üzerine*. Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 6/1, 1512-1529.
- Özbay, Murat ve Melanlıoğlu, Deniz. (2008). *Türkçe Eğitiminde Kelime Hazinesinin Önemi*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, V/I, 30-45.
- Özbay, Murat. (2008). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri I*. Ankara: Öncü Kitabevi.
- Özbay, Murat.(2010). *Türkçe Öğretimi Yazıları*. Ankara: Öncü Kitabevi.
- Özon, M. Nihat. (2009). *İlköğretim Okulları İçin Çağdaş Türkçe Sözlük*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Öztürk, Cemil ve OTLUOĞLU, Rahmi. (2001). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Pehlivan, Ahmet. (2003) *Türkçe Kitaplarında Sözcük Dağarcığını Geliştirme Sorunu ve Çözüm Yolları*. Dil Dergisi, 122, 84-94.
- Sami, Şemsettin.(1987) . *Kamûs-i Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

- Sayar, Pervin. (2005). *11-14 Yaş İçin Hazırlanan Okul Sözlüklerinde Tanımlar Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı. İstanbul.
- Sever, Sedat. (1997). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sinan, Ahmet Turan. (2006). *Ana dili Üzerine Bazı Düşünceler*. Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi, 4/2, 75-78.
- Sütçü, Tevfik. (2013). *Türkçe Sözlükçülük Tarihinde Mütercim Âsım ve Kamus Tercümesi*. Tarih Okulu Dergisi, 6 / XVI, 541-553.
- Şengül, Murat ve Yalçın, Süleyman K. (2004). *Okuma ve Anlama Becerilerinin Geliştirilmesine Yönelik Olarak Hazırlanan Bir Model Önerisi*. Millî Eğitim Dergisi, 164, 36-60.
- Şimşek, Rasim. (1983). *Çağdaş Eğitimde Ana Dilinin Yeri*. Türk Dili Dergisi Dil Öğretimi Özel Sayısı, 379-380, 36-39.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (2011). *Yazım Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (2011). *İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TDK. (2011). *Resimli Okul Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Topaloğlu, Ahmet. (2010). *Türkçede Genel ve Özel Sözlükler ile Sözlük Yazımı. Türkiye’de ve Dünyada Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 25-29. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Tosunoğlu, Mesiha. (1999). *İlköğretim Okuluna Başlayan Öğrencilerin Okuma Yazmayı Öğrenmeden Önceki Kelime Serveti Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Usta, Halil İbrahim.(2010). *Sözlükçülük ve Sözlük Araştırmacılığı*. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 7/2, 92-101.
- Usta, Halil İbrahim. (2006). *Türkçe Sözlük Hazırlamada Yöntem Sorunları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 46, 223-242.
- Uzun, Leyla. (1999). *1945’ten Bu Yana Türkçe Sözlükler*. Kebikeç Dergisi, 7-8, 53-57.

- Uzun, Nadir Engin. (2003). Modern Dil bilim Bulguları Işığında Türkçe Sözlüğe Bir Bakış. *Dil ve Edebiyatı Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 281-293. Ankara.
- Ünalın, Şükrü. (2006). *Türkçe Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Vardar, Berke. (2002). *Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yalçın, Süleyman K. ve Özek, Fatih. (2006). *Söz Varlığının Temel Dil Becerilerinin ve Akademik Disiplinlerin Kazanımına Olan Etkileri*. Millî Eğitim Dergisi, Sayı: 171, s. 130-139. Ankara.
- Yaman, H. ve Dağtaş, A. (2013). *Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10, 15-27.
- Yaman, Havva (2010), *İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Sözlük Kullanma Alışkanlıkları Üzerine Bir Değerlendirme*, TÜBAR Dergisi, 27, 735-751.
- Yaygın, Banu. (2001). *Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi*. Ankara: Dersal Yayınları.
- Yetiş, Kazım. (2005). *Atatürk ve Türk Dili 3 Cilt*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldız, C., Okur A., Arı G. ve Yılmaz Y. (2010). *Yeni Öğretim Programına Göre Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Zülfikar, Hamza. (2008). *Dünden Bugüne Türkçe/ Sözlüklerin Teknik Özellikleri ve Dil Bilgisi Çalışmalarında Sözlüklerden Yararlanmak Üzerine*. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 68, 224-229.

EKLER

EK 1. Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği İçin Ölçek Geliştiricilerinden Alınan İzin Belgesi

Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği

Gelen Kutusu x

abdullahdağtaş <abdullahdagtas@hotmail.com>

10

12

201

4

Alıcı: muratsut23@gmail.com

Merhaba Murat Bey,

İsmim Abdullah Dağtaş. Doç Dr. Havva Yaman'ın öğrencisiyim.

Hocadan Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması adlı makaledeki ölçeği kullanmak için izin istemişsiniz.

Murat Bey, ölçeği çalışmalarınızda kullanabilirsiniz. Başarılar.

EK 2. Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu İçin Ölçek Geliştiricilerinden Alınan İzin Belgesi

Ayşe Aslan Demirtaş

22:37
(16 saat
önce)

Alıcı: muratsut23@gmail.com

Sayın Murat Süt,

"Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışları" başlıklı yüksek lisans tezimde tarafımdan oluşturulan anket formunu, tarafıma ve danışmanıma bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunmak kaydıyla akademik çalışmanızda kullanmanızda herhangi bir sakınca yoktur. Bu durumla ilgili olarak danışmanım Prof. Dr. Erdoğan Boz'a bilgi verdiğimi belirtmek isterim.

Başarılar dilerim...

Ayşe Aslan Demirtaş

Türkçe Öğretmeni

Ayşegül Arsoy

Ortaokulu

Afyonkarahisar

**EK 3. Öğretmenlere ve Öğrencilere Uygulanan Ölçekler İçin Gaziantep
Valiliğinden Alınım İzin Belgesi**

T.C.
GAZİANTEP VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 34659092/605.01/990146
Konu: Araştırma İzin Talebi

07/03/2014

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünün 24/02/2014 tarih ve
11611387/730.08.03/8083/605.0.1/7844442 sayılı yazısı.

Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Öğretim Üyesi Doç.Dr. Ercan ALKAYA'nın Danışmanlığını yaptığı Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı yüksek lisans programı öğrencisi Murat SÜT'ün "Türkçe Dersinde Kullanılan Okul Sözlüklerinin Yeterlilik Düzeyi" konulu tez çalışmasına veri oluşturmak amacıyla, İlimiz Şahinbey ve Şehitkamil İlçelerinde görev yapan Türkçe öğretmenleri ile ortaokul öğrencilerine anket uygulamak isteği ilgi yazıda belirtilmektedir.

Bu nedenle; Bakanlığımız Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 07.03.2012 tarih ve 3616 (2012/13) sayılı genelgesi kapsamında değerlendirilmiş olup, Araştırmacı araştırmasının bitiminden itibaren 15 gün içerisinde araştırma sonuçlarını 2 kopya hâlinde CD içerisinde Müdürlüğümüze bildirmek üzere, İlimiz Şahinbey ve Şehitkamil İlçelerinde görev yapan Türkçe öğretmenleri ile ortaokul öğrencilerine anket uygulanması Müdürlüğümüz Ar-Ge bürosu bünyesinde oluşturulan komisyonun uygunluk raporu doğrultusunda uygun mütalaa edilmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde, olurlarınıza arz ederim.

Celalettin EKİNCİ
İl Milli Eğitim Müdürü

OLUR
.../03/2014

Celalettin ÖZDEMİR
Vali a.
Vali Yardımcısı

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5 inci maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Yeni Valilik Binası 3. Kat Büyükşehir/GAZİANTEP Şb.Md.M.Şakir ULUDAĞ-Strateji Geliştirme V.H.K.İ M.ÖĞÜZHAN

Elektronik Ağ: www.gaziantep.meb.gov.tr

Tel: (0342) 231 10 58-4330

Fax: (0342) 231 10 58-4330

Faks: (0342) 231 10 58-4330

11. Mar 2014 15:11:32

IL MİLLİ EĞİTİM GANTEP 342222410

EK 4. Sözlüklere Yönelik Tutum Ölçeği

Sevgili öğrenciler; lütfen aşağıdaki tutum ölçeğinde yer alan sorulara en doğru şekilde cevap veriniz. Size en uygun olan kısmı işaretlemeniz yeterlidir. Soruların doğru veya yanlış cevabı yoktur. Hepinize teşekkür ederim.

	Okul: Sınıf:	Hiçbir zaman	Çok az	Kısmen	Çoğu zaman	Her zaman
1	Kelimelerin anlamlarını tahmin ederek bulamazsam sözlükten yararlanırım.					
2	Kendime ait bir sözlüğüm var.					
3	Ailem istediğim sözlüğü rahatlıkla temin edebilir.					
4	Sözlüklerden yararlanırım.					
5	Sözlük kullanmak, benim için zevkli ve güven verici bir iştir.					
6	Sözlükleri sadece Türkçe derslerinde değil diğer derslerde de kullanırım.					
7	Sözlükle ryoluyla kendi kendim öğrenme becerisi kazanırım.					
8	Sözlük kullanma, aynı zamanda baktığım kelimelerin anlamını öğrenmeye zaman ayırmamı sağlayarak öğrenme isteğimi artırır.					
9	Sözlük kullanmak, gözlem yapma, karşılaştırma, inceleme becerilerimi geliştirir.					
10	Sözlük yoluyla temel anlamını bildiğim kelimelerin farklı anlamlarını da öğrenirim.					
11	Sözlükten yeni öğrendiğim kelimelerden bir kelime defteri oluştururum.					
12	Sözlüklerden anlamı unutulmuş kelimelerin anlamlarını hatırlamak için de yararlanırım.					
13	Sözlükleri ders dışında da kullanarak yeni kelimeler öğrenirim.					
14	Yeni karşılaştığım kelimelerin anlamını metnin bütününe bakarak tahmin edebilirim.					
15	Yeni öğrendiğim kelimelerin anlamlarını öğrenip ezberlerim.					
16	Yeni öğrendiğim kelimeleri günlük hayatta kullanırım.					

EK 5. Türkçe Öğretmenlerinin Okul Sözlüğü Kullanma Konusundaki Tutum ve Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Anket Formu

**TÜRKÇE ÖĞRETMENLERİNİN OKUL SÖZLÜĞÜ KULLANMA
KONUSUNDAKİ TUTUM VE DAVRANIŞLARININ BELİRLEMeye YÖNELİK
ANKET FORMU**

Bu anket Türkçe öğretmenlerinin sözlük kullanma konusundaki tutum ve davranışlarını öğrenmek amacıyla hazırlanan yüksek lisans tez çalışmasında kullanılacaktır. Doğru veya yanlış cevap yoktur. Tüm sorulara cevap verilmesi gerekmektedir. Teşekkür ederim.

Murat SÜT

Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Türkçe Eğitimi Bölümü

Yüksek Lisans Öğrencisi-MEB Uzman Yrd.

1.Cinsiyetiniz: () Kadın () Erkek

2.Öğretmenlikteki Hizmet Yılıınız:

() 1-5 () 5-10 () 10-20 () 20 ve üzeri

3.Derse girdiğiniz sınıflardaki ortalama öğrenci sayısı kaçtır?

() 20-25 () 26-30 () 31-35 () 36-40 () 41 ve üzeri

4.Okul sözlüklerden hangisini kullanıyorsunuz?

() TDK İlköğretim Okulları İçin Türkçe Sözlük () Diğer

	Tamamen	Katılıyorum.	Kararsızım.	Katılmıyorum.	Kesinlikle
5. Kitap okurken sözlük kullanmak gereklidir.					
6. Sözcük dağarcığımı zenginleştirmek için sözlük kullanırım.					
7. Sözlük kullanımı, kendini daha iyi ifade etmeye katkıda bulunur.					
8. Sözlük kullanımı anlama gücünü geliştirir.					
9. Sözcüklerin anlamlarını öğrenmek için sözlük kullanırım.					
10. Etkili konuşmak ve yazmak için sözlük kullanımı yararlıdır.					
11. Okul sözlükleri ağır ve kullanışsız bir biçime sahiptir.					
12. Okul sözlükleri ihtiyaçları karşılamada yetersizdir.					
13. Sınıflardaki öğrenci sayısının fazla olması sözlük kullanımını zorlaştırmaktadır.					
14. Ders sırasında sözlük kullanmak gerektiğinde öğrenciler istekli davranmaktadır.					
15. Ders kitaplarındaki metinlerde bilinmeyen sözcük sayısının az olması, sözlüğe duyulan ihtiyacı azaltmaktadır.					
16. Öğrenciler bilinmeyen bir sözcüğün anlamına sözlükten baktığında ikna olmakta; ayrıca açıklama yapmaya gerek kalmamaktadır.					
17. Öğrenci çalışma kitaplarındaki sözcük anlamıyla ilgili etkinlikler sözlük kullanımını özendirir.					
18. Ders kitaplarındaki metinlerde yer alan bilinmeyen kelimelerin anlamı metin altında verilmelidir.					
19. Ders ve çalışma kitaplarının sonunda sözlük bulunmalıdır.					
20. Türkçe öğretmenleri bir sözcüğün anlamını bilse dahi					

örnek olmak için öğrencileri sözlüğe bakmaya yönlendirmelidir.					
21. Öğretmenlerin öğrencileri sözlük kullanmaya yönlendirmesi, öğrencilerin bilgiye kendi çabasıyla ulaşmasını ve sözlük kullanma alışkanlığı kazanmasını sağlar.					
22. Sözlük kullanımı derslerde vakit kaybına neden olmaktadır.					
23. Öğretmenin derste sözlüğe bakması, öğrencilerin gözündeki itibarını zedeler.					
24. Sözlüğe ihtiyaç duymadan tanımlama yapabilirim.					
25. Piyasadaki okul sözlükleri hakkında yeterince bilgiye sahibim.					
26. Okul sözlükleri, sözcük anlamı yanında seviyeye uygun temel derslere ait okul bilgileri de içermelidir.					
27. TDK'nin hazırladığı okul sözlüğü yeni müfredata uygundur.					
28. Bilinmeyen sözcükler bağlamdan hareketle buldurulmaya çalışılmalı, daha sonra sözlük kullanılmalıdır.					
29. Okul sözlüklerinde örnek cümlelere yer verilmelidir.					
30. İyi bir okul sözlüğü kolay taşınabilir ve pratik bir kullanıma sahip olmalıdır.					
31. İlgi çekici ve öğretici resimler içeren okul sözlükleri, sözlük kullanımını özendirir.					
32. İyi bir okul sözlüğünde tanımlar, ayrıca açıklamaya ihtiyaç duyulmayacak netlikte verilmelidir.					
33. Dijital Türkçe sözlükler üretilmeli ve öğrencilerin bu teknolojik araçları kullanma alışkanlığı kazanması sağlanmalıdır.					
34. Öğrencilerin internet sözlüklerine yönlendirilmesi, sözlük kullanma alışkanlıklarını geliştirir.					

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Elazığ'da doğdu. İlkokulu ve ortaokulu Gazi İlköğretim Okulunda, liseyi ise Elazığ Lisesinde okudu. Liseden sonra Gaziantep Üniversitesi Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümüne girmeye hak kazandı. İki yıl bu fakültede okuduktan sonra Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümüne yatay geçiş yaptı. 2011 yılında mezun oldu ve Gaziantep iline Türkçe öğretmeni olarak atandı. 2012 yılında Millî Eğitim Bakanlığının açmış olduğu Millî Eğitim Uzman Yardımcılığı sınavına girdi ve kazandı. 2012 yılından beri Bakanlık bünyesinde çeşitli birimlerde Millî Eğitim Uzman Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.